

Gelderland 2040:
waar begint uw toekomst?

Kansen voor de Gelderse regio's

Inhoud

4	Vooraf: Dubbelinterview met burgemeester Heidema en gedeputeerde Verdaas
9	Gelderland 2040: Waar begint uw toekomst?
10	Inleiding: Voorbereid op de toekomst
14	Leeswijzer
16	Regio Achterhoek
30	Regio Noord Veluwe
44	Regio Rivierenland
58	Regio Stedendriehoek
72	Regio Stadsregio Arnhem Nijmegen
86	Regio De Vallei
100	Over de regiogrenzen heen: het Gelderland van 2040
112	Kansen verzilveren
120	Colofon

‘Het is zoeken
tussen eigen ambities
en die van anderen’

Een zich zelf respecterende provinciale overheid denkt vooruit. Een tijdspanne van vier jaar is daarbij gebruikelijk; 30 jaar vooruit kijken is andere koek. De in 2009/2010 georganiseerde Regioverkenningen in zes Gelderse regio's resulteerden in het Kansenboek. Documenten die bol staan van inspiratie en genoeg gesprekstof opleveren. Belangrijkste bevinding: stel per regio vast waar de grootste energie en kracht zit en focus daarop. Eén ding is zeker: Gelderland is in 2040 groener dan nu het geval is!

Vooraf – Dubbelinterview met burgemeester Heidema en gedeputeerde Verdaas

In de stijlvolle Deventerse burgemeesterskamer vertellen de burgemeester van die stad Andries Heidema en Gelderse Gedeputeerde Co Verdaas over hun opgedane ervaring met Regioverkenningen en het Kansenboek. Verdaas bijt de spits af.

Volgens hem heeft het denken in oude modellen, waarin kwantitatieve groei de boventoon voert, afgedaan. Hij vindt dat overheden, bedrijfsleven, scholen en andere maatschappelijke organisaties zich ongewijzigd dienstbaar moeten opstellen. Verdaas: 'We groeien naar een ander type samenleving toe. De gesprekken die ik in het kader van de Regioverkenningen voerde, sterken mij in die overtuiging. Ik vind het goed dat op deze alternatieve wijze de dialoog met tal van partners is aangegaan.'

Hij vervolgt: 'Je kwetsbaar willen opstellen is hierbij noodzakelijk. Definitieve antwoorden op toekomstvragen heb ik ook niet. Toch moeten we voor verandering openstaan. Doen we dat niet, dan gaan zaken zeker verkeerd.'

Energie

Heidema valt hem bij. Hij deed recent ervaring op met een vergelijkbaar project. In Deventer 2030 is specifiek gezocht waar in deze IJsselstad de energie of geestkracht zit. Gemeentelijke overheid, het lokale bedrijfsleven, organisaties en bedrijven trokken samen op om vast te stellen hoe men over één generatie zou willen wonen, werken, zich recreëren, enzovoort. Heidema: 'Met andere woorden, waar zitten de kansen voor onze stad? Waar bevinden zich

Wie is wie?

A.P. (Andries) Heidema is burgemeester van Deventer. In die functie had hij van doen met het programma Deventer 2030. Dit project had veel overeenkomst met de exercitie Regioverkenningen en het Kansenboek van de provincie Gelderland. Als voorzitter van de Stedendriehoek kan Heidema zowel van binnen als van buiten naar Gelderland kijken.

Dr. J.C. (Co) Verdaas is gedeputeerde Ruimtelijke Ordening en Arbeidsmarktbeleid bij de provincie Gelderland. Hij stond aan de wieg van Regioverkenningen en het Kansenboek.

de mogelijkheden en willen we gezamenlijk dezelfde kant op? Deze futuristische benadering was heel anders dan gebruikelijk.' Met andere woorden, niet vanuit de gemeentelijke ivoren toren bedenken wat goed is voor de gemeenschap, maar zoeken naar verbinding tussen eigen idealen en ambities en die van anderen. 'Zoals wij bij Deventer 2030 energie mobiliseerden en kanaliseerden, zo gebeurde dat ook bij deze Regioverkenningen.'

Cultuurverandering

Er is naar zeggen van Verdaas heel bewust voor deze regioaanpak gekozen. Deze methode om een beeld van de toekomst te schetsen, krijgt beslist opvolging. Traditioneel start de aanpak van een probleem met de vraag: gaat de gemeente, provincie, rijksoverheid of Brussel erover? Verdaas: 'Volgens mij is de kwestie veel meer, wat doet er echt toe? Het aantal bedrijfsterreinen of woningen is niet het enige dat van

belang is. Maar hoe gaan we straks met elkaar om. Hoe wonen en leven mensen in 2040?' Hij licht zijn antwoord toe met de opmerking dat - bij wijze van spreken - elke regio zich een nieuwe universiteit toewent. 'Maar een dergelijke wens is irreëel. Focus liever op bestaande onderwijsinstellingen en bedenk hoe die aan de toenemende, veranderende behoefte aan scholing kunnen voldoen. Een almaar flexibeler arbeidsmarkt, een stijgend aantal zzp'ers, vragen om andere oplossingen. Dat kan iedereen bedenken, maar blijkbaar gebeurt dat toch onvoldoende.'

Ergernissen

Gedurende het proces botste Verdaas in een enkele regio op ergernissen. Men vroeg zich af waarom de provincie zich met hun toekomst wilde bemoeien. Dat varkentje kon men zelf wel wassen, zo was de opvatting. Verdaas: 'Er is niets mis aan dergelijke irritaties. Het verheldert alleen maar. Het schiep meteen de ruimte om andere, cruciale onderwerpen aan te kaarten. Ik vind dat spannend. Maar een provincie moet soms op zijn strepen durven staan. Zo gaan we het doen en niet anders.' Hij geeft toe dat de provincie soms niet helder is. De ene beleidsafdeling adviseert anders dan de andere. 'Dat is vervelend maar ik wil dat niet dramatiseren. Het werkt verhelderend. In een gesprek kom je er dan achter of we elkaar nu echt goed hebben begrepen.' Naar zijn idee gebeurt dat bij een traditionele aanpak te weinig. 'Meestal praat je toch over vraagstukken die morgen moeten worden opgelost, of die nú actueel zijn. Maar het gaat om de verre toekomst, zeg 2040. Hoe staan we er dan voor? Wat is dan belangrijk?'

Klimaatprogramma

Als voorbeeld noemt Verdaas het Gelderse klimaatprogramma. Uit de Regioverkenningen

'En of we onze pijlen nu op zonnecellen of biobrandstof richten, is feitelijk om het even. Het gaat om de horizon, dat wil zeggen een groenere samenleving dan nu'

bleek dat in de verschillende regio's daarover divers wordt gedacht. Bij de ene regio heeft het de uiterste urgentie, waar een andere regio er minder zwaar aan tilt. Verdaas: 'In zo'n geval werkt het niet om achterblijvers op hun positie te wijzen. Zeg nooit, u vindt het verkeerde belangrijk. Het is slimmer om regio's die het milieu wél hoog in het vaandel voeren, te prijzen. De kans dat die andere regio dat oppikt is groot. Alle regio's dus in een zelfde format persen, werkt contraproductief.' Heidema valt Verdaas bij: 'Bij Deventer 2030 zochten we naar de gezamenlijke energie. Als je die vindt, boek je werkelijke vooruitgang. Zaken dwingend opleggen, werkt niet. Dat begint al bij de opvoeding.' Volgens hem verandert een overheid, die achter bureaus de prachtigste beleidsnota's schrijft, de wereld niet. Het zoeken naar een gezamenlijke drive is zinvoller. Het openbare bestuur doet echter méér dan alleen maar het stimuleren van energie. 'Soms moeten er grenzen worden gesteld, energie ingedamd, of zelfs gestopt. Het zoeken naar energie maakt echte verandering mogelijk. Daar hebben de Regioverkenningen daadwerkelijk op ingehaakt. Ik vind dat zeer prijzenswaardig.'

Verkiezingsprogramma

Verdaas: 'Het zou mooi zijn als de aanbevelingen uit het Kansenboek straks in de verkiezingsprogramma's voor de Provinciale Statenverkiezingen worden meegenomen. Uiteindelijk is het de Gelderse politiek die de keuzes moet maken. Heidema: 'Het zoeken naar een duurzamere samenleving sluit helemaal aan bij wat wij ons in de Steden-driehoek ten doel stellen. Deventer wenst binnen zo jaar net zo veel klimaatneutrale energie te produceren als feitelijk te gebruiken.

Dat is een pittige ambitie.' Hij verduidelijkt: 'Een partijideaal ten aanzien van duurzaamheid kan heel goed met een conclusie uit het Kansenboek worden verbonden. Zorgvuldig omgaan met de wereld, rentmeesterschap is een waarde uit het Kansenboek. Die kan straks in de verschillende verkiezingsprogramma's worden opgepikt en uiteindelijk uitmonden in een coalitieakkoord.'

Hard beleid

Verdaas acht de overgang van een fossiele-brandstof-samenleving naar een maatschappij waarin duurzame energie prevaleert, dé grote uitdaging. Voor dat het zover is gaat er nog veel capaciteit, middelen, kennis en ook geld verloren in het bereiken daarvan. Verdaas: 'Ik vind dat doodzonde. Waar we de komende tijd precies tegen aanlopen, weet ik ook niet. Maar ik hoop dat in het coalitieakkoord die nastrevenswaardige ambitie wordt opgenomen. Elk idee dat dit einddoel dichterbij brengt is welkom.' Hij vervolgt: 'En of we onze pijlen nu op zonne-cellen of biobrandstof richten, is feitelijk om het even. Het gaat om de horizon, dat wil zeggen een groenere samenleving dan nu.'

Evaluerend is zowel Verdaas als Heidema tevreden over de procesaanpak. Verdaas: 'Een regioaanpak is voor herhaling vatbaar. Het is zinvol om maatschappelijke vraagstukken op deze wijze aan te pakken. Het eindresultaat is niet zozeer een beleidsstuk, maar de start van een proces. En uiteraard hoop je, dat het een doorgaand proces is!'

Waar staat Gelderland in 2040?

Niets is moeilijker dan het voorspellen van de toekomst. Tegelijkertijd is niets zekerder dan dat de wereld er in 2040 anders uitziet dan vandaag. Zo voorzag in 1980 niemand de opkomst van mobiele telefonie en internet. Anno nu is de samenleving zonder deze verworvenheden ondenkbaar.

Onder het motto een vooruitziende overheid is op haar toekomst voorbereid startte Gedeputeerden Staten van Gelderland voorjaar 2009 met de exercitie Regioverkenningen en het Kansenboek. Het is inspirerend om te filosoferen over het dalende aantal Achterhoekers in 2040 en de mogelijke bevolkingsgroei in de Stadsregio Arnhem Nijmegen. In Rivierenland vraagt men zich trouwens af, of er over 30 jaar nog fruit aan de bomen groeit. En welk fruit dan? Worden die appels, peren en kersen voor hobby of commercie gekweekt? Wat brengt in ieder geval de toekomst voor de Gelderse boer? Gaat hij op industriële voet verder of specialiseert hij zich op een andere, meer biologische aanpak? Zullen de Gelderse dijken bestand zijn tegen ingrijpende klimaatveranderingen? In 2040 weten we het zeker.

De analyses die met vele partners in zes Gelderse regio's zijn gemaakt, resulteren in dit Kansenboek. Per regio worden de grote vraagstukken benoemd. De antwoorden bepalen mede de agenda voor de per definitie onzekere toekomst.

Gelderland 2040: waar begint uw toekomst?

Kansen voor de Gelderse regio's

Voorbereid op de toekomst

Bedenk eens hoe oud je bent in 2040. Hoe zal de Noord-Veluwe er tegen die tijd uitzien? Hoe gaat het in 2040 met onze economie? Is er in de Stadsregio Arnhem Nijmegen nog wel werk of vertrekken talent, bedrijvigheid en markten naar landen als India of China? Is solidariteit nog op te brengen met nog maar 2,5 werkende per AOW'er? Zijn onze rivieren nog wel veilig? Staan er nog koeien in de wei? Groeien de aardappels in De Vallei boven of onder de grond? Allemaal vragen die gaan over de toekomst van economie, demografie, klimaat, technologie, landbouw, energie.

Inleiding

Als we één ding zeker weten over de toekomst dan is het wel dat we veel nog niet weten. We zien trends in het hier en nu en veronderstellen dat die zich voortzetten. Voor sommige ontwikkelingen geldt echter dat zij niet aansluiten bij de beelden die we vandaag hebben en waaraan we nu werken. Er kunnen trendbreuken optreden, denk bijvoorbeeld aan de bankencrisis.

Dit Kansenboek gaat over de toekomst, over de weg naar 2040 gaat dit Kansenboek. Het is het product van de Regioverkenningen die de provincie Gelderland heeft geïnitieerd. Deze zijn gestart om een beter beeld te krijgen van de ontwikkelingen die ons te wachten staan en van onze mogelijkheden om daar op te reageren. Juist in deze tijd waarin we herstellen van een economische crisis en waarin lastige keuzes gemaakt moeten worden over bezuinigingen en langetermijninvesteringen, is het verkennen van de toekomst van groot

belang: om de juiste richting te bepalen. Door vandaag de toekomst te verkennen kunnen we morgen, samen, betere keuzes maken. Deze keuzes zullen per regio verschillend zijn.

Een andere manier van werken

Voor dit kansenboek hebben we gekozen voor een andere manier van werken dan gebruikelijk. In het hoofdstuk 'Kansen verzilveren' gaan we daar nader op in. In de inleiding die u nu leest beschrijven we kort de achtergrond van die andere manier van werken.

Waar de overheid optreedt, gaat het vaak over bestuurlijke stroperigheid, de competenties van verschillende overheden en de beperkte betrokkenheid van maatschappelijke organisaties en burgers. Dit beeld kwam ook naar voren uit de bijeenkomsten in de regio's, die we voor de Regioverkenningen organiseerden. De belangrijkste conclusie die we hieruit trekken, is dat de gebruikelijke constructies waarin

maatschappelijke vraagstukken aan de orde komen niet meer voldoen.

De inspanningen van één partij zijn niet meer voldoende om de steeds complexere vraagstukken op te lossen. Wat te complex is om (sectoraal) alleen te doen, zullen we in samenwerking moeten aanpakken. Bij deze collectieve inspanning komt de gezamenlijke maatschappelijke opgave centraal te staan en gaat het niet om de eigen doelstelling alleen. Dat vraagt om een bijpassende bestuursstijl, politiek-bestuurlijke organisatie en inzet van middelen.

Dit impliceert een verandering in de verhouding tussen overheid en samenleving: een verschuiving van hiërarchische sturing naar netwerksturing. Netwerksturing gebeurt met partners in netwerken die elkaar nodig hebben om een specifieke opgave aan te pakken. Alle partners verdiepen zich in de beweegredenen van elkaar en leggen daar verbindingen; geen eenzijdige benadering dus vanuit het eigen 'denkraam'. Geen van de partners is in de positie om in zijn eentje sturing te geven aan ontwikkelingen. De beperkingen van generiek beleid voor de gehele provincie worden steeds duidelijker. Voor veel vraagstukken werkt generiek beleid niet meer. We hebben daarom bij het Streekplan al voor een gedifferentieerde aanpak gekozen. Deze lijn willen we in de Regioverkenningen verder ontwikkelen.

Scenarioplanning voor de Regioverkenningen

Bij de Regioverkenningen hebben we samen met de betrokkenen in de verschillende regio's een beeld proberen te vormen van hoe de wereld er in 2040 uit zou kunnen zien. Daarbij hebben we ons laten inspireren door trends en ontwikkelingen aangereikt door deskundigen

op uiteenlopende vakgebieden en resultaten van toekomststudies.

Zo hebben we vier denkbare toekomsten verbeeld voor de Gelderse regio's. Dit waren extreme toekomstbeelden. Niet bedoeld om te kiezen voor de ene of de andere toekomst, maar om onze oriëntatie zo ver mogelijk op te rekken, om niet te blijven hangen bij de ideeën van vandaag. We hebben de vraagstukken in beeld gebracht die in elke denkbare toekomst voor de regio's de meeste impact hadden. Ook hebben we kansen geïdentificeerd die gelden in zowel de meest rooskleurige als de meest zwartgallige toekomst.

Deze vraagstukken en kansen die deze methode heeft opgeleverd zijn in brede regionale bijeenkomsten verder uitgewerkt, van commentaar voorzien en bijgesteld. Daarbij stond de vraag centraal wat er de komende jaren gedaan kan worden om uiteindelijk op een gewenste plek in de toekomst uit te komen, of juist om te voorkomen dat we een ongewenst pad inslaan. In feite hebben we daarmee de focus op 2040 los gelaten. Dit kansenboek gaat dus niet zozeer over de Gelderse regio's in 2040, maar over de Gelderse regio's op weg naar 2040.

Zo hebben we een eerste stap gezet naar de nieuwe manier van werken: samen met de Gelderse regio's¹ ontwikkelingen analyseren, maatschappelijke vraagstukken beschrijven en kansen voor de toekomst formuleren. Het was een proces van vallen en opstaan. Begrijpelijk want in overheidsland speelt de discussie over rollen en bevoegdheden op de achtergrond mee. We hebben een poging gedaan om daar los van te komen. We kunnen constateren dat gaandeweg het proces steeds meer partijen aanhaakten.

Dit Kansenboek

Met dit Kansenboek ronden we een fase af, maar staan we tevens aan het begin van een nieuwe fase: het zoeken naar een strategie om de kansen te verzilveren die we in samen zien. Die kansen kunnen we alleen samen benutten en daarom doen wij een beroep op u. Dit Kansenboek is een mooi resultaat, maar het is een eerste stap; laten we samen doorgaan op de ingeslagen weg van de samenwerking.

We hebben samen een beeld gevormd van de grote vraagstukken die de komende jaren – tot 2040 – aan de orde zijn in de verschillende regio's, en van hoe de verwachtingen voor de toekomst zich verhouden tot de praktijk van vandaag. Dat resulteerde per vraagstuk in een scala aan mogelijkheden.

We willen met de Regioverkenningen niet hét antwoord of onze eigen visie geven, maar de discussie voeden en inspiratie bieden voor mogelijke keuzes. Het is niet aan de provincie Gelderland om te bepalen wie de aangewezen partijen zijn om vervolgstappen te zetten. De Regioverkenningen bevatten nadrukkelijk een uitnodiging aan mede-overheden en andere stakeholders, om in gesprek te gaan met elkaar en om hun handelen af te stemmen op de nieuwe inzichten over de toekomst. Wij doen mee.

De regio's staan centraal

In de Regioverkenningen staan de regio's centraal. Door die regionale aanpak is goed te zien dat de inhoudelijke opgaven per regio verschillen. In de Achterhoek krimpt de bevolking terwijl deze in De Vallei nog lang doorgroeit. Per regio hebben we ons vertrekpunt genomen in het DNA, de specifieke kracht van het gebied. In die eigenheid ligt de sleutel om zaken aan te pakken.

De regionale benadering helpt om de kokers van de sectoren te overstijgen. De maatschappelijke vraagstukken houden zich niet aan een indeling in onderwijs, zorg, ruimtelijke ordening enzovoort. Die manifesteren zich op allerlei terreinen. Een voorbeeld: veranderingen in de landbouw zijn relevant voor de wijze waarop we met ons landschap omgaan en voor de vitaliteit van de economie. Die sectoroverstijgende verbanden worden voelbaar als partijen samen om tafel zitten die elkaar 'binnen de eigen sector' niet snel treffen.

De Regioverkenningen hebben echter ook duidelijk gemaakt dat niet alles gebiedsgericht benaderd kan worden. Maar dat vaak ook gezocht moet worden naar een oplossing, op de schaal en in de breedte die bij de ontwikkeling past. Het motto is dus: integraal wat moet, sectoraal wat kan.

¹ De regio heeft besloten nauwer te gaan samenwerken en het concept Food Valley gezamenlijk tot een succes te maken. Dat heeft er al toe geleid dat de oude samenwerkingsverbanden Valleien WERV in 2010 opgaan in de nieuwe WGR Food Valley. In dit document duiden we de regio aan als De Vallei.

Leeswijzer

De Gelderse regio's vormen de kern van dit kansenboek. In zes hoofdstukken beschrijven we de belangrijkste vraagstukken voor de toekomst van de Achterhoek, de Noord-Veluwe, Rivierenland, de Stedendriehoek, de Stadsregio Arnhem Nijmegen en De Vallei. Dit zijn geen complete beschrijvingen van alles wat er op de regio afkomt. Het zijn selecties van die kwesties die – voor zover we dat nu kunnen overzien – essentieel zijn voor de toekomstige generatie inwoners van het gebied.

Als mogelijke oplossingen hebben we voor elke regio kansen in beeld gebracht. Deze hebben we beschreven alsof die kansen al gerealiseerd zijn. We hopen natuurlijk dat er kansen bij zitten die u inspireren en aanzetten tot actie. Want actie is nodig. Gezamenlijk!

Voor een aantal vraagstukken geldt dat zij de schaal van de regio overstijgen of in elke regio aan de orde zijn. Die vraagstukken vindt u in het hoofdstuk 'De kracht van Gelderland'.

In het laatste hoofdstuk 'Kansen verzilveren' gaan we in op onze mogelijkheden om als provincie de juiste keuzes te maken, om vanuit onze taken en verantwoordelijkheden te anticiperen op onze gezamenlijke toekomst – die van ons als provincie, maar ook die van u als mede-vormgever van die toekomst.

Achterhoek

Noord-Veluwe

Rivierenland

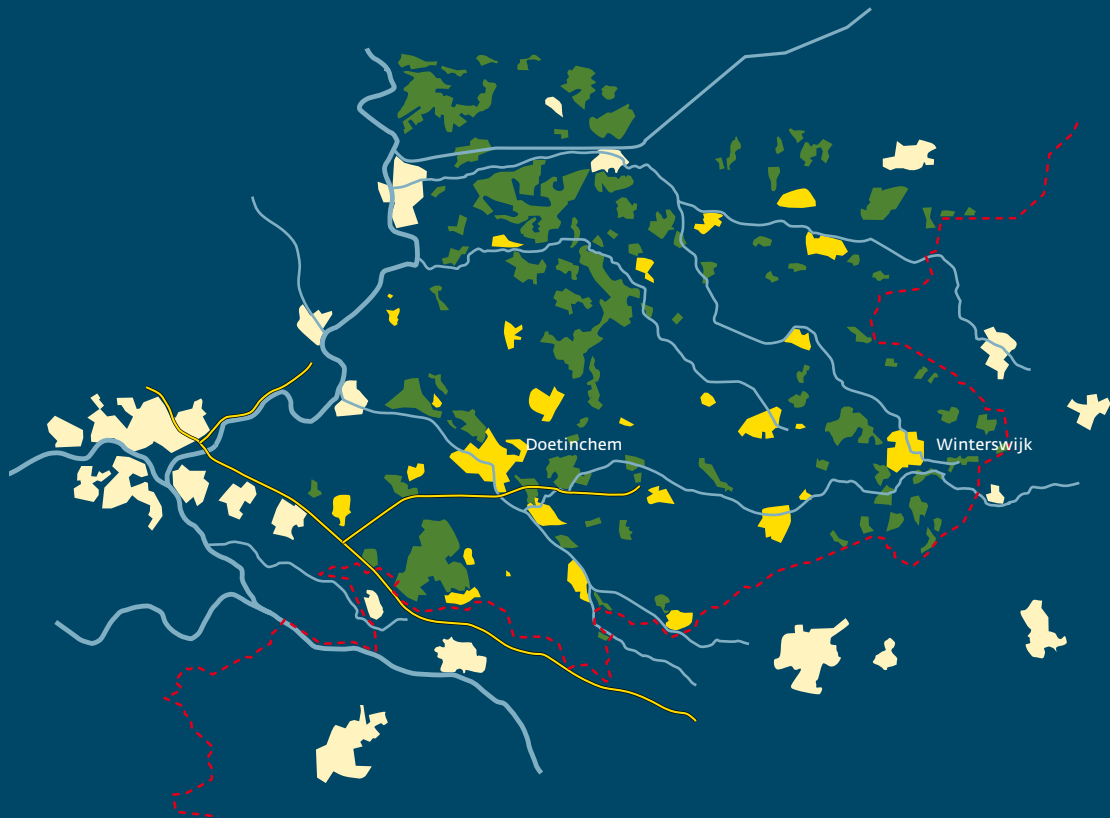
Stedendriehoek

Stadsregio Arnhem Nijmegen

De Vallei

Achterhoek

De Achterhoek is een begrip in Nederland: een sterke, sociale regio met een duidelijk landschappelijk profiel. Zij heeft hiermee het vermogen om een aantal onvermijdelijke demografische en agrarische ontwikkelingen het hoofd te bieden. Kwaliteit los zien van groei is daarvoor essentieel.

Uniek kleinschalig landschap, Achterhoekers, landbouw en industrie

Unieke landschappelijkheid

De Achterhoek is een prachtig, landelijk gebied met steden in de nabije omgeving en de Randstad en het Ruhrgebied op bereikbare afstand. De regio heeft een karakteristieke eigenheid als plattelandsstreek. Neem de rust, de ruimte, de diversiteit, het groene karakter en de saamhorigheid van de bevolking. Het gevarieerde en authentieke landschap van de Achterhoek wordt alomtewees gewaardeerd. Kenmerkend is de kleinschaligheid van de Achterhoek met zijn grote verwevenheid van natuur, landbouw, wonen, industrie en recreatie. Overal in de Achterhoek wordt gewoond. Het landschap is bezaaid met (woon)boerderijen, buurtschappen en dorpen in een zeer lage dichtheid. Deze grote en kleine dorpen vormen het voor de Achterhoek zo karakteristieke buurten- en dorpenlandschap. De bewoonde plekken worden met elkaar verbonden door een diffuus en fijnmazig verkeersnetwerk van lokale en provinciale wegen. Ondanks ingrepen van de mens, zichtbaar in de landbouw en de aanwezigheid van dorpen en steden, is het landschap van de Achterhoek relatief onaangetast. Dit vormt dan ook het groene kapitaal van de regio.

De Achterhoekers

De regio kent een sterke samenbindende identiteit. Het agrarische en 'einde van de wereld'-karakter draagt de Achterhoeker met trots. Hierdoor heeft de Achterhoek in Nederland een herkenbaar gezicht. Dorpen en buurtschappen kennen een sterke sociale verbondenheid. Het algemeen belang staat voorop en daar is men trots op. Kenmerkende begrippen

zijn saamhorigheid (naoberschap), zelfredzaamheid en liefde voor het landschap. Uitstijgen boven de massa mag en wordt gewaardeerd maar dan wel met de voeten stevig op de grond: 'Doe maar gewoon.' Veranderingen en innovatie gaan in bescheiden tempo, maar wat opgepakt wordt gaat ook door. De regionale samenwerking is goed. Vele zaken worden samen aangepakt en opgelost.

Economie: landbouw en industrie

De Achterhoek kent een trage groei van de (beroeps)bevolking, een toenemende vergrijzing en een relatief lage werkloosheid. Het landelijke karakter van de Achterhoek wordt weerspiegeld in een meer traditionele economische structuur: veel landbouw, veel industrie, een sterke bouwsector, weinig dienstverlening.

De groei van de werkgelegenheid ligt structureel onder het Nederlands gemiddelde. De trage groei wordt voornamelijk veroorzaakt door het verdwijnen van werkgelegenheid in de landbouw en in mindere mate de industrie. In de overige sectoren gaat de ontwikkeling van de Achterhoek gelijk op met die van Gelderland.

Jongeren moeten de regio verlaten, als zij hoger en wetenschappelijk onderwijs willen volgen. De werkgelegenheid (in omvang en diversiteit) voor hoger opgeleiden is ook beperkt. Jongeren zijn na de opleiding veelal aangewezen op een baan buiten de Achterhoek. Hierdoor kent de regio al jaren een vertrekoverschot van jongeren.

Ze moet lang nadenken over de vraag of er in haar regio de komende jaren iets ingrijpend zou moeten verbeteren. 'Ik ben eigenlijk heel tevreden over de Achterhoek en ik geloof dat deze regio ook in de toekomst aantrekkelijk zal blijven. Natuurlijk hebben we ook hier te maken met grote veranderingen, maar niet iedere verandering hoeft meteen een probleem te betekenen.'

Bernadette Putto (40) is geboren en getogen Winterswijkse. Net als veel van haar leeftijdsgenoten ging ze rond haar 18e naar de 'grote stad' - Arnhem - voor haar hbo-opleiding om daarna min of meer als vanzelfsprekend naar haar geboortegrond terug te keren. 'Niet uit chauvinisme of omdat ik ergens anders niet kan aarden, maar het is hier gewoon erg mooi en erg prettig wonen. Ik merk ook dat het voor mijn kinderen een goede omgeving is om op te groeien. De mentaliteit is hier niet zo hard als elders. Ik zeg altijd: voor de confrontatie met de grote buitenwereld hebben ze hun hele leven nog de kans.'

Ze roemt het prachtige landschap van de Achterhoek - 'daar krijg je pas echt oog voor als je wat ouder wordt, vroeger was dat de normaalste zaak van de wereld' - en de sociale mentaliteit van de

Maar ze is zeker niet blind voor de ingrijpende sociale en economische veranderingen in haar leefomgeving. Als dochter van een agrariër maakte ze bijvoorbeeld van nabij het 'trieste proces' mee van een boer die geen opvolger voor zijn bedrijf kon vinden en noodgedwongen moest stoppen. Zij noch haar broers voelden zich geroepen het familiebedrijf over te nemen. 'Dat is haast niet meer te doen. Je moet dan echt enorm investeren. De hele agrarische sector is gedwongen tot schaalvergroting. Je ziet dat hier al goed terug in het landschap. Steeds minder koeien in de wei, steeds grotere percelen vol gras en maïs. Het romantische, kleinschalige boerenland-schap dat ik nog kende uit mijn jeugd is verdwenen. Maar mijn ouders hebben er nu vrede mee dat het zo gegaan is. En het geeft ook nieuwe kansen. Er wordt nu heel veel gedaan om het buitengebied aantrekkelijk te maken voor recreanten en toeristen.'

De Achterhoek krijgt al snel te maken met een krimp van de bevolking. 'Voor het eerst zijn er dit jaar op de scholen minder kinderen aangemeld. Op den duur zullen er waarschijnlijk scholen moeten sluiten of fuseren. Aan de andere kant zie ik in het speciaal onderwijs juist steeds meer leerlingen. Er is meer

Interview met Bernadette Putto, werkende moeder

Achterhoekers. 'Het is zeker geen uithoek van het land. Winterswijk is klein, maar volledig. Voor sommige opleidingen of banen moet je inderdaad naar de grotere stad, maar ik zie dat niet als een nadeel.'

Ze combineert het moederschap van drie kinderen met een baan in de begeleiding van leerlingen in het speciaal onderwijs. Haar man is zelfstandig ondernemer en heeft al evenmin als Bernadette de neiging de Achterhoek te verlaten.

aandacht voor kinderen met stoornissen en dat maakt het werk in het onderwijs juist weer een stuk aantrekkelijker.

Ook de vergrijzing van de bevolking ziet ze niet als een bedreigende ontwikkeling. 'Ik heb een positieve instelling en vindt dat we dat soort ontwikkelingen niet meteen als een probleem moeten zien. Ouderen zijn tegenwoordig zeer actief en nemen deel aan van alles en nog wat. Ook dat geeft weer nieuwe kansen.'

'Achterhoek blijft ondanks veranderingen
een heel aantrekkelijk gebied'

De belangrijkste regionale ontwikkelingen en vraagstukken

Een aantal ontwikkelingen binnen en buiten de Achterhoek bepaalt de grote maatschappelijke vraagstukken van de regio. De voornaamste ontwikkelingen zijn:

- demografie: minder en ouder
- voorzieningen veranderen of verdwijnen
- landbouw: kleiner en breder
- anders denken over landbouwproducten
- kennis wordt drijfveer van de economie

'Om slagkracht te hebben moet je op hoger niveau tot besluitvorming komen'

Regiobijeenkomst Zelhem, 2 februari 2010

Demografie: minder en ouder

De totale bevolkingsomvang neemt af. We zien een voortgaande vergrijzing en een afname van het aantal jongeren. De beroepsbevolking krimpt tot 2040 met circa 25.000 personen. Deze ontwikkelingen worden op tal van plaatsen in de regio voelbaar.

Zonder verdere interventies zal bevolkingskrimp in de Achterhoek lokaal leiden tot de volgende neerwaartse spiraal: leegstand, verloedering, dalende huizenprijzen en daarmee financiële problemen voor veel huishoudens, verdwijnen van voorzieningen (scholen, sportverenigingen, winkels), concentratie van sociale problemen (armoede, eenzaamheid, huiselijk geweld), wegtrekkende bedrijvigheid.

De komende tien jaar zijn minder woningen nodig dan gepland: 5.900 in plaats van 14.000. Het terugschroeven van bouwplannen betekent dat ingeplande inkomsten uitblijven en dat er verlies optreedt door het niet benutten van grondposities. Dat drukt aanzienlijk op de begroting van

lokale overheden. Daar staat tegenover dat op de langere termijn de kosten van het toch ontwikkelen van (al) deze locaties groter zijn.

Bevolkingskrimp gaat samen met een heel eigen dynamiek die effectief optreden bemoeilijkt. Met de investeringen die nodig zijn om de negatieve gevolgen van krimp tegen te gaan is weinig tot geen geld te verdienen. Dit in tegenstelling tot een situatie van groei, waarbij investeringen (in bijvoorbeeld nieuwe huizen, voorzieningen, infrastructuur) wel geld opbrengen. Bovendien eroderen vergrijzing en bevolkingskrimp de veerkracht en ondernemingszin van de gemeenschap. Bestaande institutionele en bestuurlijke structuren lossen de problemen vaak niet op, maar versterken deze nog eens: de 'taart' kan niet langer groter gemaakt worden, waardoor de nadruk komt te liggen op de verdeling van de punten. Dat kan conflicten en beleidsconcurrentie in de hand werken.

Voorzieningen veranderen of verdwijnen

Het verdwijnen van voorzieningen op het platteland is een beweging die ook los van krimp gaande is. Door de trage groei van de economie, bezuinigingen, efficiencymaatregelen en schaalvergroting verdwijnen voorzieningen als scholen, sportverenigingen en winkels uit eigen beweging. Door krimp kan dit versterkt en versneld optreden: in het openbaar vervoer is nu al een dalende trend zichtbaar en we voorzien een forse daling van het aantal leerlingen in het basisonderwijs.

Een groeiend aantal ouderen blijft langer zelfstandig wonen, wat ons ertoe aanzet zorgvoorzieningen anders te organiseren en te lokaliseren. De tendens is om zorgvoorzieningen op strategische locaties in de regio te clusteren en de bereikbaarheid slim te organiseren.

De landbouw: kleiner en breder

De agrarische sector in de Achterhoek kampt al jaren met verlies aan werkgelegenheid. In geen enkele andere Gelderse regio voltrekt de teruggang

zich zo snel. Een nadeel is dat de sterke sectoren in de Achterhoek, de akkerbouw en de melkveehouderij, op wereldschaal de grootste concurrentie ondervinden. Op dit moment bestaat al de neiging om gronden aan de landbouw te onttrekken voor alternatief gebruik (woningbouw, industrie, natuur en recreatie). De sociaal-culturele structuur en het kleinschalige karakter van het landschap staan hierdoor sterk onder druk.

Door veranderingen in het Europese landbouwbeleid zal de directe inkomenssteun vanuit Brussel, naar verwachting verdwijnen, met name voor de melkveehouders. Liberalisering van de markt zal meer en meer zijn intrede doen. Hoe deze transitie er precies uitziet is niet te voorspellen. Duidelijk is wel dat de gevolgen groot zijn. De wegvallende inkomenssteun uit Europa alleen al kan in financiële zin hetzelfde betekenen als het verdwijnen van een bedrijf met vierhonderd werknemers in elke gemeente in de Achterhoek.

Toch zijn er nieuwe kansen. Onder invloed van de groeiende wereldwijde voedselvraag stijgen de landbouwprijzen. Diervriendelijke en biologische landbouw zijn groeimarkten en de toepassing van landbouwproducten als energiebron opent nieuwe perspectieven. Mogelijk kan dit de negatieve trend in de landbouw keren. De uitgangspositie is goed.

Anders denken over landbouwproducten

Consumenten gaan anders denken over voedsel en voedselproductie. De aandacht voor dierenwelzijn, gezondheid en gezondheidsrisico's en duurzaamheid neemt de komende jaren verder toe. Consumenten willen dat de landbouw bewuster met deze zaken omgaat. Dit leidt ook tot strengere eisen, via regelgeving of de macht van de consument.

Naast schaalvergroting treedt ook schaalverkleining op. Er ontstaat vraag naar een 'klein maar fijn' aanbod van producten, waarbij manieren van telen en de regio van herkomst onderscheidende factoren zijn. Consumenten zijn ook steeds vaker bereid hiervoor meer te betalen.

Agrarische bedrijven kunnen in de toekomst een bredere toepassing van plantaardige en dierlijke materialen tegemoet zien. De opkomst van de 'biobased economy' staat voor ander gebruik van gewassen als bron van grondstoffen en energie.

Kennis wordt drijfveer van de economie

In alle westerse economieën wordt innovatie steeds belangrijker. Daarin kunnen wij ons nog onderscheiden van de landen met lage lonen. Daarom neemt het belang van kennis als bron voor innovatie toe.

Ziedaar: de kenniseconomie. De kennis moeten we wel kunnen toepassen. Daarom is een vroege toepassing van nieuwe kennis belangrijk. In de bouw en de metaalbewerking kent de Achterhoek een uitstekende uitgangspositie om nieuwe kennistoepassingen tot wasdom te laten komen.

Vraagstukken

Hoe kunnen we omgaan met krimp en vergrijzing in een vitale regio?

Krimp is onvermijdelijk, vergrijzing ook. De vraag is hoe we ermee omgaan. Op welke schaal en welke termijn worden ontwikkelingen bijvoorbeeld geanalyseerd en opgelost? Doet elke gemeente dat voor zich of gebeurt dat in een groter geheel? Krimp kost geld, maar biedt ook kansen en kan dus ook geld opleveren. Hoe verdelen we deze lasten en lusten? Welke principes zijn hierbij leidend?

Rechtvaardigheid? Of efficiency? Heeft iedere inwoner in de Achterhoek recht op bereikbare zorg, onderwijs, winkels of openbaar vervoer in de buurt, zoals in stedelijke gebieden? Of moeten we samen kiezen voor de concentratie van voorzieningen in bepaalde kernen, die dan goed bereikbaar zijn? Concreter: elke gemeente een eigen bibliotheek in financieringsnood of juist een aantal grotere bibliotheken in de regio? Of is er misschien een derde weg? Het lef om te kiezen is in ieder geval noodzakelijk, we kunnen niet alle voorzieningen in alle kernen handhaven.

Hoe krijgt een nieuwe veelzijdige economische structuur gestalte in de Achterhoek?

De transitie van de landbouw is van invloed op tal van gebieden zoals het landschapsbeheer en de economische ontwikkeling. Als in elke gemeente inderdaad vierhonderd arbeidsplaatsen verdwijnen als gevolg van de wegvallende inkomenssteun uit Europa heeft dit gevolgen voor inwoners, ondernemers en overheden in de Achterhoek. Nog afgezien van krimp en vergrijzing vergt de toekomstige ontwikkeling van de Achterhoek daarom een brede economische afweging. Welke plek hebben landbouw en landschap hierin? En welke rol kunnen sterke sectoren als de maakindustrie en recreatie en toerisme in de toekomst innemen, of opkomende sectoren als duurzame energie en de biobased economy? De transitie van het platteland vraagt niet om een nieuwe inrichting van het platteland, maar om de inrichting van een nieuwe, veelzijdige economische structuur van de gehele Achterhoek

Kansen voor de toekomst

Hoe kunnen we de transitie in de regio in goede banen te leiden? Hoe zorgen we ervoor dat de Achterhoek met minder mensen, relatief meer ouderen en een wezenlijk andere plattelandseconomie aan kwaliteit wint? Voortbouwen op de eigen kracht van de regio, haar 'DNA', biedt hiervoor specifieke kansen. Die liggen in de Achterhoek bij de natuurlijke neiging tot samenwerken, het geduld om vernieuwingen in de markt te zetten en de verbondenheid met elkaar en met het streekeigen landschap. We kunnen dit inbrengen in de maakindustrie en in de landbouw, in groene kwaliteitsproducten: voedsel, energie en landschap.

Krimp aanpakken door uit te breiden

De tijd van het eigen straatje schoon vegen is voorbij. In de Achterhoek is de samenwerking slim georganiseerd op regionale schaal. Daarmee kunnen we de gevolgen van krimp ondervangen en zijn ook de kansen van de krimp in beeld gekomen. De aanpak is georganiseerd rondom deze gezamenlijke uitgangspunten:

Samen. Omgaan met bevolkingsdaling en vergrijzing is niet het exclusieve domein van gemeenten of provincie. De kwesties gaan tal van partijen aan: woningcorporaties, makelaars, winkeliers en andere ondernemers, onderwijsinstellingen, zorginstellingen, vervoerders, het toerisme, en nog veel meer partijen en individuele initiatiefnemers. We moeten ervoor zorgen dat alle relevante partners aan tafel zitten: ook initiatiefnemers die in de toekomst een grotere rol kunnen gaan spelen, zoals kabelexploitanten en energieleveranciers. En we moeten openstaan voor vernieuwing: ongewone partijen zorgen voor ongewone oplossingen.

Kansen voor iedereen. Iedereen zit in hetzelfde schuitje. Het is niet Achterhoeks en (dus) niet acceptabel dat sommige partijen winst boeken ten koste van andere en de ellende op enkelingen afwentelen.

Kosten beheersen. Oplossingen kosten geld. Deze moeten voor alle aspecten samen in beeld gebracht worden en evenredig zijn met de kwaliteit van de uitkomsten.

Meer met minder

De situatie rondom krimp is minder zorgelijk dan het lijkt. Investerings zijn nodig: sloop, herstructurering, een concentratie en andere organisatie

van voorzieningen; veel minder kostbaar dan nieuwbouw, uitbreiding van infrastructuur en realisatie van nieuwe voorzieningen. Deze investeringen gaan in de Achterhoek samen met wenselijke en noodzakelijke initiatieven in duurzaamheid en kwaliteit. De afname van de ruimtedruk is in de hele regio als kwaliteitsimpuls omarmd: deze leidt tot versterking van het groene karakter, de biobased economy, het toerisme en de recreatie. De herstructurering heeft voor meer groen in het stedelijk gebied gezorgd, een vergroting van de kwaliteit van de openbare ruimte.

Kern van de omslag is kwaliteit los zien van groei. We houden bestaande plannen opnieuw tegen het licht. Als de uitgangspunten van groei niet langer kloppen, moeten we de gevolgen van het schrappen van bouwplannen in kaart brengen. Pas als we de kosten goed in beeld hebben, kunnen we definitief een nieuwe koers volgen.

Bij een andere ontwikkeling past ook een andere financiële strategie. Ontstaat ruimte voor nieuwe oplossingen door verliesgevende grondposities op te kopen? Is een regionaal herstructureringsfonds nodig of juist een regionaal grondbedrijf?

Voorzieningen zijn regionaal georganiseerd. Niet alle voorzieningen hebben in alle kernen kunnen blijven bestaan. De terugloop van de bevolking en het groeiend aantal ouderen hebben nieuwe vormen van openbaar vervoer met zich meegebracht. Traditionele uitgangspunten, zoals de noodzaak van een dekkend netwerk, zijn hierbij gesneuveld. Belangrijk is dat geconcentreerde voorzieningen bereikbaar zijn. Nieuwe initiatieven als de 'naobertaxi' zijn hier voorbeelden van, geheel in lijn met het DNA van de regio.

De economie van de Achterhoek: richting geven aan veelzijdigheid

De inrichting van een nieuwe, veelzijdiger economie in de Achterhoek kent een aantal pijlers.

Innovatieve maakindustrie

De regio is sterk in de innovatieve maakindustrie, ook onderdeel van het DNA. Deze industrie richt zich in de toekomst sterk op de nabijheid van kenniscentra in Enschede (Technologie), Wageningen (Food, biobased) en Nijmegen (Health). Afzetmarkten in heel Noordwest-Europa bieden hiertoe legio mogelijkheden. Voorwaarde is een industrie die flexibel, innovatief en dicht op de afzetmarkt opereert, met een levendige uitwisseling tussen de knowhow van omliggende kennisinstellingen en het Achterhoekse MKB. Hiervoor moeten we de noodzakelijke randvoorwaarden scheppen: flexibiliteit van woon- en werklocaties en bedrijfsgebouwen, marktplaatsen waar ondernemers elkaar virtueel of fysiek ontmoeten.

Broedplaatsen

De oude stationsgebouwen langs het spoor zijn omgebouwd tot 'creative factories' waar jonge ondernemers per maand een goedkope ruimte kunnen huren om hun bedrijfje op te starten. Deze broedplaatsen zijn perfect bereikbaar en mooi

vormgegeven. De inrichting van de gebouwen is open vormgegeven om onderlinge uitwisseling van kennis en kunde te stimuleren. De creatieve Achterhoeker kan hier zijn ei kwijt.

Biobased economy

Door de economische structuur, de mentaliteit en de bedrijven en instellingen in de omgeving is de Achterhoek een ideale proeftuin voor de biobased economy: ontwikkeling en gebruik van hoogwaardige natuurlijke materialen als alternatieve grondstof voor tal van toepassingen, bijvoorbeeld als stof voor kleding of energie. Deze sectoren maken een sterke ontwikkeling door. De Achterhoek als proeftuin profiteert hiervan: hier worden slimme oplossingen op het gebied van energie en productiegrondstoffen getest en doorontwikkeld.

De Duitse achtertuin

De Achterhoek kiest ervoor de potentie van de Duitse achtertuin te kapitaliseren. Zo wordt de samenwerking tussen de Achterhoekse maakindustrie en de universiteiten van Twente en Munster verstevigd. Het Duitse achterland kent vergelijkbare tendensen in vergrijzing. De ontwikkeling van medische technologie voor ouderen in de Achterhoek vindt ook over de grens een duidelijke afzetmarkt. In

de loop van de tijd neemt de beleving van de grens als hindernis af. En hiervan profiteren bijvoorbeeld ook horeca en middenstand.

Career Centre

Gekwalificeerde jongeren vormen een essentiële schakel in de gewenste ontwikkeling van de Achterhoek. De regio blijkt steeds aantrekkelijker voor jongeren door samenwerking tussen bedrijfsleven, instellingen en beroepsonderwijs. Zij ontwikkelen opleidingen op maat, die aansluiten op de vraag naar geschoold personeel op de Achterhoekse arbeidsmarkt. Voorbeelden van samenwerking zijn een 'career centre', waar jongeren geholpen worden bij het vinden en organiseren van een opleiding, een stage, een eerste baan, huisvesting en vervoer. Opleidingen maken gebruik van een digitale campus - internetlessen of video-instructie - voor een specifieke sector uit de Achterhoekse maakindustrie.

Landbouw: breed, breder, breedst

Mede onder invloed van de veranderende Europese regelgeving ontwikkelt de landbouw zich naar een ander verdienmodel. De insteek is om zelf beter voor de eigen inkomsten te zorgen. We kiezen ervoor de activiteiten te verbreden naar economische sectoren die bij het landelijk gebied horen, zoals toerisme en groen-blauwe diensten. We passen regelgeving aan om 'maatschappelijke diensten' toe te staan. De overheid stimuleert verbreding en extensivering van activiteiten: we bieden boeren vergoedingen aan voor bijvoorbeeld landschapsbeheer en natuurontwikkeling. Het mes snijdt aan twee kanten: de boeren krijgen een inkomen en de overheid kan taken uitbesteden,

noodzakelijk doordat het arbeidspotentieel kleiner wordt. In deze lijn moeten we ook de zogeheten prikkelpakketten van de overheid zien: maatregelen om functieverandering van gebouw en landschap te stimuleren.

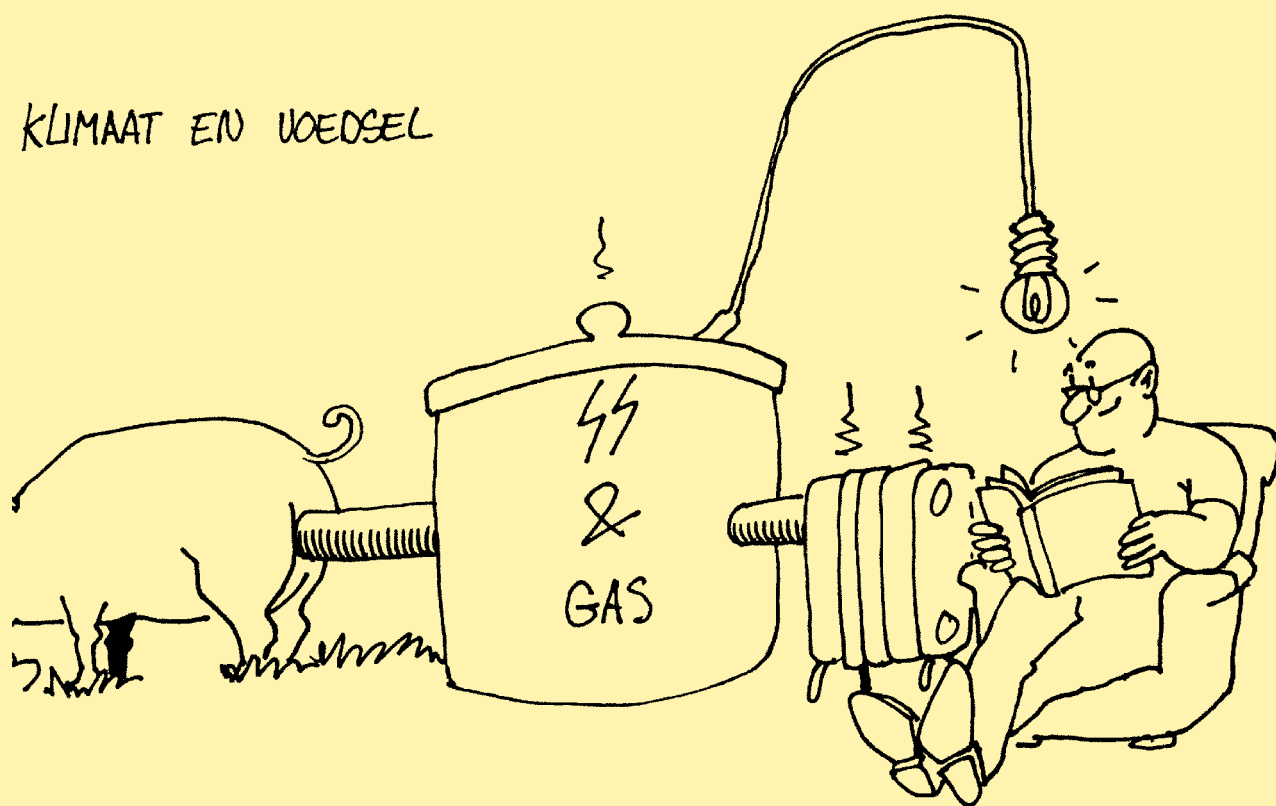
De uitstekende agrarische productiestructuur in de Achterhoek staat aan de basis van de nieuwe landbouw. De Achterhoek loopt voorop in de introductie van algenkwekerijen. Hiermee kunnen we op een schone manier energie uit drijfmest ontwikkelen.

Verbreding van de landbouw zien we aan de functieverandering van gebouwen. De vrijkomende agrarische gebouwen worden herontwikkeld tot nieuwe vormen van hoogwaardig wonen en werken in het groen. Op andere plekken komt kleinschalige woningbouw in het landelijk gebied om financiering van het landschap mogelijk te blijven maken. Dit levert op sommige plaatsen spanning op waar de aantrekkelijke woningen in het buitengebied bewoners uit de kern onttrekken. Op andere plaatsen bleek het juist een positieve impuls te zijn voor de levendigheid.

Groot in kleinschaligheid

Schaalvergroting van de landbouw vindt in de Achterhoek slechts in beperkte mate plaats. Dit om de kwaliteit van het Achterhoekse landschap te behouden. In aanvulling op schaalvergroting ontstaat schaalverkleining. Ondernemers en boeren uit de Achterhoek vinden nichemarkten om hun producten in af te zetten en er nieuwe producten voor te ontwikkelen. De veranderende eisen die consumenten aan voedsel en voedselproductie stellen, bieden kansen voor streekproducten, 'klein maar fijn', van hoge kwaliteit en zeer specialistisch.

KLIMAAT EN VOEDSEL

Noord-Veluwe

De waarde van het Veluws landschap met al zijn natuur vormt de rode draad in verleden, heden en toekomst van de Noord-Veluwe. De kwaliteiten rust, stilte en landschappelijke schoonheid zijn belangrijke dragers voor verdergaande investeringen in de zorgeconomie en de recreatiebranche. Nieuwe connecties, binnen de regio tussen sectoren en vooral ook over de grenzen van de regio, vormen de sleutel voor de verdere ontwikkeling van de regio.

Zorg voor elkaar en de omgeving, in een historische setting

Gevarieerd landschap

De Noord-Veluwe is een rustig gebied, met ten oosten van de spoorlijn/A28 veel aaneengesloten natuur, bijzondere landschappen en een groot aantal kleinere dorpen en steden. Het gebied wordt omgeven door het water van de Randmeren aan de noordwestkant en de IJssel aan de oostkant. In de directe omgeving liggen Apeldoorn, Amersfoort en Zwolle, steden die nauw verbonden zijn met de Veluwe. De regio kent een rijke schakering aan landschappen, variërend van de dichte bossen van de Veluwe tot de open polders van de Randmeerkust en de uiterwaarden van de IJssel.

Op de Veluwe voert nu de natuur de boventoon nadat eeuwenlang het Veluwemassief intensief is geëxploiteerd voor ijzerwinning, jacht, brandstofwinning, plaggenmest, voedselproductie, wateronttrekking en houtproductie. Ook biedt de Veluwe ruimte voor militaire oefenterreinen.

Sterke sociale verbondenheid

De grotere dorpen en kleine historische steden aan de rand van de Veluwe hebben een goed voorzieningenniveau en een levendige lokale economie. Het netwerk van steden en dorpen draagt bij aan een aantrekkelijk toeristisch-recreatief product van de regio, net als grote attracties als het Dolfinarium en de nabijheid van Six Flags. Harderwijk neemt in de regio een centrale positie in op het gebied van wonen, werken en voorzieningen.

De dorpen en stadjes vormen de identiteit van de regio. Er is een sterke sociale verbondenheid. De diverse culturele en religieuze ontmoetingsplekken geven cohesie en identiteit aan de lokale gemeenschap. Traditionele waarden gecombineerd met no-nonsense ondernemerschap tekenen de regio. Het zoeken en geven van geborgenheid in eigen kring en de affiniteit met zorg en duurzaamheid zijn belangrijke kenmerken.

Aanwas bevolking

Het landelijke karakter van de Veluwe, de gunstige

ligging en de goede ontsluiting bieden inwoners, forenzen en bedrijven een aantrekkelijk woonklimaat en vestigingsgebied. De goede ontsluiting zorgt ervoor dat de regio economisch ook sterk verbonden is met steden rondom de regio, zoals Amersfoort, Apeldoorn en Zwolle, maar zeker ook met de poldersteden Zeewolde, Dronten en Lelystad. Met deze steden in de omgeving zijn topvoorzieningen onder handbereik.

In het gebied wonen 195.000 mensen. De bevolking van de Noord-Veluwe groeit de laatste jaren sneller dan het Gelders gemiddelde en zal ook blijven groeien tot 2040. Dit komt door de natuurlijke aanwas en een vestigingsoverschot vanuit de omgeving.

Prominente rol zorgsector

De werkloosheid op de Noord-Veluwe ligt onder het Gelderse gemiddelde en is als gevolg van de kredietcrisis maar zeer beperkt toegenomen. De economische structuur kenmerkt zich door relatief weinig zakelijke diensten en een zwaarder accent op activiteiten voor de eigen bevolking, zoals detailhandel, horeca, gezondheidszorg en bouw. De Noord-Veluwe is onderdeel van de tweede toeristische regio van Nederland: toerisme en recreatie hebben een belangrijke plek in de lokale economie. De werkgelegenheidsverliezen in landbouw, industrie en bouwnijverheid zijn in het verleden ruimschoots gecompenseerd door de groei van de dienstverlening. Ook in de toekomst ligt de banengroei voornamelijk in de dienstensector. Kenmerkend voor deze regio, zowel vanuit sociaal als economisch oogpunt, is de plaats van de zorgsector. De Noord-Veluwe kent een flink aantal grote zorginstellingen. De zorgsector zorgt ook voor een aanzienlijk deel van de werkgelegenheid, direct en indirect. Het ondernemende karakter van de bewoners in de zorg zorgt voor veel innovaties in die sector: bijvoorbeeld in de vorm van nieuwe zorgconcepten en hulpmiddelen.

De Noordwest Veluwe is een van de regio's die meer dan gemiddeld te maken gaat krijgen met de 'dubbele vergrijzing': een steeds groter deel van de bevolking zal bestaan uit ouderen, die bovendien dankzij de verbeterde medische zorg ook steeds langer leven.

'Gelukkig is in deze regio de sociale samenhang van oudsher sterk en zijn veel mensen bereid hun oudere medemens te ondersteunen', zegt Ben Ipenburg, rayonmanager van Icare Harderwijk, een organisatie die in de regio een groot deel van de (thuis)zorg en verpleging van ouderen verzorgt. Hij ziet dat onder andere aan het grote aantal vrijwilligers (120) dat de bezoekers van het inloopcentrum De Aanleg in Harderwijk ondersteunt. 'Ik heb ook in Amsterdam gewerkt en daar is het heel wat lastiger zoveel trouwe vrijwilligers te vinden.'

De enorme aanwas van het aantal senioren doet de komende jaren een steeds groter beroep op de samenleving, verwacht Ben Ipenburg. 'En niet alleen op de overheid, de zorgverzekeringen en de zorginstellingen, maar ook op de burgers zelf. De babyboomers van nu moeten eigenlijk de vrijwilligers van morgen worden. Bovendien zullen

we dan al snel een seintje als het wat minder goed ging met de cliënt. Dan kon je daar gelijk op reageren. Nu wordt die huishoudelijke zorg gedaan door allerlei marktpartijen waar wij geen enkel contact mee hebben. Dat zal misschien economisch efficiënt zijn, maar het is niet goed voor de samenwerking in de keten.'

Hij maakt zich zorgen over de financierbaarheid van de zorg voor senioren. 'Het liefst blijven we allemaal zo lang mogelijk zelfstandig wonen. Je ziet hier in de regio dat het aantal plaatsen in verzorgings- en verpleeghuizen al is verminderd. Maar de kosten van de thuisverzorging zijn hoog en stijgen snel. We bieden bijvoorbeeld zorg aan senioren in het buitengebied. Constant is een zorgverlener paraat die in geval van nood 24 uur per dag ook in achteraf gelegen gebieden op huisbezoek gaat. Dat is natuurlijk een dure voorziening en het wordt de vraag of je dat vol kunt blijven houden.'

Ook wordt het steeds lastiger goed personeel te vinden en er is een groeiend tekort aan geschikte woningen en woonvoorzieningen. 'Ik merk gelukkig wel dat in deze regio alle betrokken instanties zich goed hiervan bewust zijn en dat bijvoorbeeld woningcorporaties actief meedenken over het

Interview met Ben Ipenburg, Rayonmanager thuiszorg

senioren straks ook vaker zelf mee moeten betalen aan hun verzorging en verpleging.'

Ipenburg, auteur van de studie Zorg, economie en de staat, signaleert een aantal tegenstellingen in de discussie over de zorg. 'Aan de ene kant wordt er - terecht - aangedrongen op meer sociale cohesie in de samenleving. Anderzijds worden allerlei maatregelen getroffen die deze samenhang juist in de weg staan. Vroeger deden wij bijvoorbeeld ook de huishoudelijke verzorging. Via dat kanaal kregen

woon- en zorgaanbod voor ouderen.'

Volgens Ipenburg wordt het, tegen de achtergrond van de druk op de financiën, de kunst om een evenwicht te bereiken tussen de noodzakelijke efficiëntie en het behoud van menselijke en professionele waarden. 'Want de zorg voor ouderen moet geen technocratisch verhaal worden dat alleen maar gedreven wordt door marktwerking.'

'Zorg voor ouderen wordt zorg voor ons allemaal'

De belangrijkste regionale ontwikkelingen en vraagstukken

In de regio zien we nu en in de komende jaren enkele ontwikkelingen die van groot belang zijn voor de toekomst:

- demografie: vergrijzing
- de stedelijke dynamiek van de omgeving
- de zorg: booming business
- de transitie van het platteland
- klimaat: een wateropgave

‘Mensen moeten moeite doen om de mooiste plekken te bereiken, waardoor de kwaliteit van deze plekken sterk kan toenemen’

Regiobijeenkomst Ermelo, 3 februari 2010

Demografie: vergrijzing

De bevolking van de Noord-Veluwe zal de komende jaren naar verwachting licht groeien. Het aandeel ouderen binnen de bevolking neemt sterk toe. In tegenstelling tot het beeld dat velen hiervan hebben, trekken jongeren ook in de toekomst niet massaal weg uit de regio. Het aantal jongeren en de potentiële beroepsbevolking blijven tot 2040 redelijk stabiel, de groep 65+ en zeker ook 75+ groeit flink. De vergrijzing is een gegeven in de regio. De regio biedt de groeiende groep ouderen een aantrekkelijk leefklimaat, waar we op een slimme manier op moeten inspelen. Het is daarnaast een interessante opgave het leefklimaat voor de groep van 30 tot 55 jaar aantrekkelijk te houden.

De stedelijke dynamiek van de omgeving

De regio wordt min of meer omringd door hoogdy-

namische gebieden: Almere, Amersfoort, Food Valley en Zwolle en de Stedendriehoek. Dat betekent dat de economische dynamiek in de omgeving sterker is dan de Noord-Veluwe zelf. In de toekomst zal dit verschil verder toenemen. Dat betekent dat de Noord-Veluwe sterk afhankelijk is van wat er in haar directe omgeving gebeurt. Deze dynamische omgeving biedt kansen, maar houdt ook bedreigingen in.

Hoe deze dynamiek er precies uitpakt is nog onzeker. Voor een deel gaat het om economische ontwikkelingen die mogelijk een positieve invloed hebben op de Noord-Veluwe. Denk aan de ontwikkeling van nieuwe kennis en het onderzoek naar bredere toepassing van plantaardig materiaal, de zogenaamde biobased economy. Of aan de verdere groei van Almere met 150.000 inwoners, wat een geheel eigen dynamiek oplevert.

Verder lijken steeds meer mensen bij de keuze voor een vestigingsplaats te kijken naar een kwalitatief hoogwaardige woonomgeving. En, uitgaande van een vergaande emancipatie van werknemers en een verdere specialisatie van het werk, zijn er in de toekomst veel meer mensen die voor hun werk niet of nauwelijks plaatsgebonden zijn. Wat betekent dat voor de Noord-Veluwe, gelegen midden tussen deze hoogdynamische gebieden?

De zorg: booming business

De zorg is in Nederland dé economische sector van de toekomst. Zelfs in tijden van economische neergang vertoont de zorg alle kenmerken van een groeisector. Daarnaast is de zorgsector ook een innovatieve sector van de eerste orde. De zorg is een bron van nieuwe (technologische) vindingen, innovatieve behandelmethoden en concepten en nieuw ondernemerschap. We verwachten verder dat zorg steeds meer gecombineerd wordt met wellness en recreatie.

Voor de Noord-Veluwe is deze ontwikkeling in twee

'Ouderen die het goed kunnen doen, gaan naar Spanje of Frankrijk. Willen wij het tweede Spanje worden?'

Regiobijeenkomst Ermelo, 3 februari 2010

opzichten relevant. In de eerste plaats voor de eigen zorgopgave. Er is immers sprake van een bovengemiddelde vergrijzing en een zorgsector die van oudsher sterk geworteld is in de maatschappij. Hoe verzorgen we ouderen die langer thuis wonen in meer of minder dichtbevolkte gebieden? Zet de tendens van uitplaatsing uit grote instellingen - extramuralisering - zich door, of slaan we een nieuwe weg in?

De groei van de zorgsector biedt ook kansen voor bedrijvigheid en ondernemerschap. Hoe kan de regio, waar zorg in het DNA lijkt te zitten, ook economisch profiteren van deze groeiende markt? Passen we nieuwe techniek (domotica) alleen toe of gaat het om producten en diensten die bedrijven uit de regio ook exporteren?

Klimaat: Noord-Veluwe voelt nattigheid

De veranderingen in het klimaat zijn op de Noord-Veluwe vooral te zien op en om het water. Voor heel Nederland zal het vasthouden van zoet water van groot belang zijn. Vanwege de grote hoeveelheid zandgronden kan de regio hierin een belangrijke rol spelen. De landelijke overheid neemt binnen afzienbare tijd een besluit over het verhogen van het waterpeil in het IJsselmeer. Dit kan voor de Noord-Veluwe zeer grote gevolgen hebben, omdat dit een maximale stijging van een tot twee meter van het waterpeil in de Randmeren oplevert. De klimaatverandering heeft in deze regio ook direct invloed op de landbouw. Op weg naar 2040 neemt de winterwatervoorraad onder de Veluwe toe. De uitstroom hiervan via de beken geeft vernatting aan de randen van de Noord-Veluwe. Hierdoor neemt de toch al hoge grondwaterstand in dit gebied verder toe en zal grootschalige landbouw steeds moeilijker worden. Deze extra vernatting zonder bemaling zal productiegerichte landbouw tussen Harderwijk en Elburg in 2040 zelfs helemaal onmogelijk maken.

Het platteland: minder en andere landbouw, meer ruimte voor

De ontwikkeling van de plattelandseconomie is nauw verweven met de toekomst van de landbouw. De landbouw maakt op de Noord-Veluwe een sterke verandering door: de grondgebonden landbouw zal niet in de huidige vorm voortbestaan. Ook zullen we een verdere industrialisatie van de intensieve veehouderij zien door schaalvergroting en de inzet van technologie. Onder invloed van grote veranderingen in het Europese Landbouwbeleid én veranderende eisen van consumenten maakt de agrarische sector de komende jaren een forse transitie door. Hoe deze transitie er precies uit ziet, hangt af van tal van factoren.

Met het veranderen van de huidige grondgebonden landbouw op de Noord-Veluwe verandert het landschapsbeheer. Ook is het van extra groot belang andere (nieuwe) economische kansen aan te boren. Wat betekent dit voor de agrarische gebouwen of de gebieden die vrijkomen? Wat voor landschapsbeheer is nodig, ook gezien het belang van toerisme en recreatie?

Vraagstukken

De grote vraag voor de Noord-Veluwe zal zijn: hoe kan de regio op eigen kracht inspelen op de dynamiek van de omgeving, met behoud van de eigen kwaliteiten? De leefbaarheid van kleine kernen, de kwaliteit van leven en van de leefomgeving, en de vitaliteit van de regionale economie vormen aspecten van deze vraag.

Kansen voor de toekomst

In de Noord-Veluwe komen allerlei ontwikkelingen samen die kansen bieden voor de toekomst. Het prachtige landschap biedt een aantrekkelijke woonomgeving, maar ook biomassa voor het opwekken van groene energie. Zo kan de landbouw drager blijven van het landschap en zijn recreatie en zorg hier op hun plek, waardoor de regionale economie voldoende breedte heeft.

Noord-Veluwe: fantastisch wonen

De Noord-Veluwe is met zijn landschappelijke, cultuurhistorische en sociale kwaliteiten een zeer aantrekkelijke woonomgeving. De regio biedt rust, ruimte en natuur in combinatie met cultuurhistorie, terwijl stedelijke gebieden in de omgeving goed bereikbaar zijn. Daarnaast zijn de inwoners sterk met elkaar verbonden. De Noord-Veluwe is, in potentie, voor diverse doelgroepen een zeer aantrekkelijke woonomgeving. Ouderen kunnen er genieten van de omgeving en profiteren van alle speciale voorzieningen. Tweeverdieners zonder kinderen kunnen hier ruim, mooi en betaalbaar wonen en eventueel elders werken. Gezinnen vinden hier een goede omgeving om de kinderen te laten opgroeien. Een van de kwaliteiten is onderscheidend te zijn, en iets anders te bieden dan wat bijvoorbeeld de Randstad heeft.

Al deze doelgroepen biedt de Noord-Veluwe aantrekkelijke faciliteiten. Ouderen beschikken over allerlei voorzieningen in en om het huis. Denk aan domotica, de vele levensloopbestendige woningen en zorgcombinaties met wellness die in de regio floreren. Door de sterke onderlinge verbondenheid neemt mantelzorg een belangrijke plaats in.

Voor de doelgroepen tussen de 30 en 55 jaar, met of zonder kinderen, wordt flexibel gebouwd. Woningen hebben faciliteiten voor thuiswerken, meer generaties in één huis (via bijvoorbeeld een modulaire woning), combinaties van wonen en werken in één, en in vrijgekomen agrarische gebouwen kunnen woonlandgoederen worden ontwikkeld. De basisvoorzieningen, zoals onderwijs, sport- en cultuurverenigingen en detailhandel, zijn in het gebied allemaal goed op orde. Daarin investeert ook de overheid. De topvoorzieningen, zoals Hogeschool Windesheim in Zwolle en theater de Flint in Amersfoort, bevinden zich in de directe nabijheid. Zo biedt de Noord-Veluwe een groeiende groep van vrije werkers of ZZP'ers een prachtige uitvalsbasis, zij kunnen van daaruit een groot gebied bestrijken.

Van Care Valley tot Care Connection

Onder de noemer Care Valley is in de regio een heel palet aan acties en projecten ontwikkeld en uitgevoerd om de ontwikkeling in de zorg verder gestalte te geven. Vele, verschillende partijen hebben daarvoor de handen ineengeslagen. De zorginstellingen in de regio hebben een essentiële rol gespeeld. Open innovatie in nieuwe zorgconcepten heeft tal van zorggerelateerde activiteiten in de regio een grote impuls gegeven. Dit zien we terug in de vele nieuwe samenwerkingsverbanden binnen het gebied, tussen sectoren en vooral ook met partners in de drukke, omliggende steden. Zo heeft de regio zich versterkt op het vlak waar ze al zo goed in was: zorg, en dan vooral de ouderenzorg en de geestelijke gezondheidszorg. De Noord-Veluwe huisvest grote zorginstellingen, en diverse aan zorg gerelateerde (innovatieve) bedrijven en opleidingen. Er is een beddenlasser, die speciale bedden levert voor de instellingen en de opleiding voor ambulancepersoneel. De regio is in Nederland voorloper in de extramuralisering van de instellingen, inclusief de ontwikkeling van compenserende technologieën als domotica en robotisering. De regio loopt ook voorop bij de combinatie zorgtoepassing en ontwikkeling van ondersteunende voorzieningen. Deze koppositie in Nederland biedt

grote mogelijkheden voor een sterke positie in heel Noordwest-Europa.

Zorg op de Noord-Veluwe heeft niet alleen betrekking op de traditionele zorg, maar ook op voorzieningen die daar heel dicht tegenaan liggen. Denkt u aan wellnessvoorzieningen, kuuroorden en schoonheidssalons, maar ook aan moderne crossovers als schoonheidsklinieken en particuliere afkickklinieken. Bovendien kunnen we hier ook inspelen op het toerisme en de recreatie in de regio.

Een onderwijsinstelling is onmisbaar, als we voorop willen lopen in kennisontwikkeling. Op de Noord-Veluwe komen we hieraan tegemoet door een Care Academy in te stellen. Dit is een deels virtuele onderwijsinstelling voor zorg en welzijn. Deze Academy heeft een 'care connection' met Health Valley (Nijmegen, Twente) en met relevante hbo-opleidingen in de omgeving. Zo kan de Academy precies die kennis samenbrengen die nodig is. Er zijn extra aantrekkelijke stageplaatsen om studenten de regio binnen te halen. Zo zijn er de meervoudige stages: studenten werken bijvoorbeeld bij een zorginstelling én bij een bedrijf dat bijzondere apparatuur aan die zorginstelling levert. Opleidingen besteden meer aandacht aan ondernemerschap, zodat studenten later beter als ZZP'er aan de slag kunnen. Voor een carrière in de

zorg kun je terecht op de Noord-Veluwe. De kennisontwikkeling zorgt voor een voortdurende interactie met zorggerelateerde bedrijvigheid. Op de Noord-Veluwe worden zorginnovaties uitgetoetst: Noord-Veluwe levert de zorg die over 5 jaar pas standaard is.

Nieuwe landbouw en recreatie dragen het platteland

De landbouw heeft zich verder ontwikkeld: menging van functies, flexibiliteit en kleinschaligheid zijn de nieuwe trefwoorden. In combinatie met zorg en recreatie ontstaat een nieuwe diensteneconomie rond landschap, recreatie, rust en ruimte.

De boer verandert van agrarisch ondernemer in landschapsondernemer. Aan zijn productie vanuit akkerbouw of veeteelt voegt hij diensten toe, zoals in de concepten zorgboerderij of recreatie bij de boer. Andere agrariërs vinden aansluiting bij de nieuwe maakindustrie. Zij verbouwen voor deze sector kleinschalige gewassen, zoals hennep of brandnetels voor ecolleding. Kern hiervan is nieuwe hoogwaardige toepassingen van biomateriaal te vinden. Denk aan het telen van biomassa in water als bron van voeding (eiwitten en mineralen uit algen) of als groene grondstof voor energie en chemie. De productie hiervan is kennisintensief.

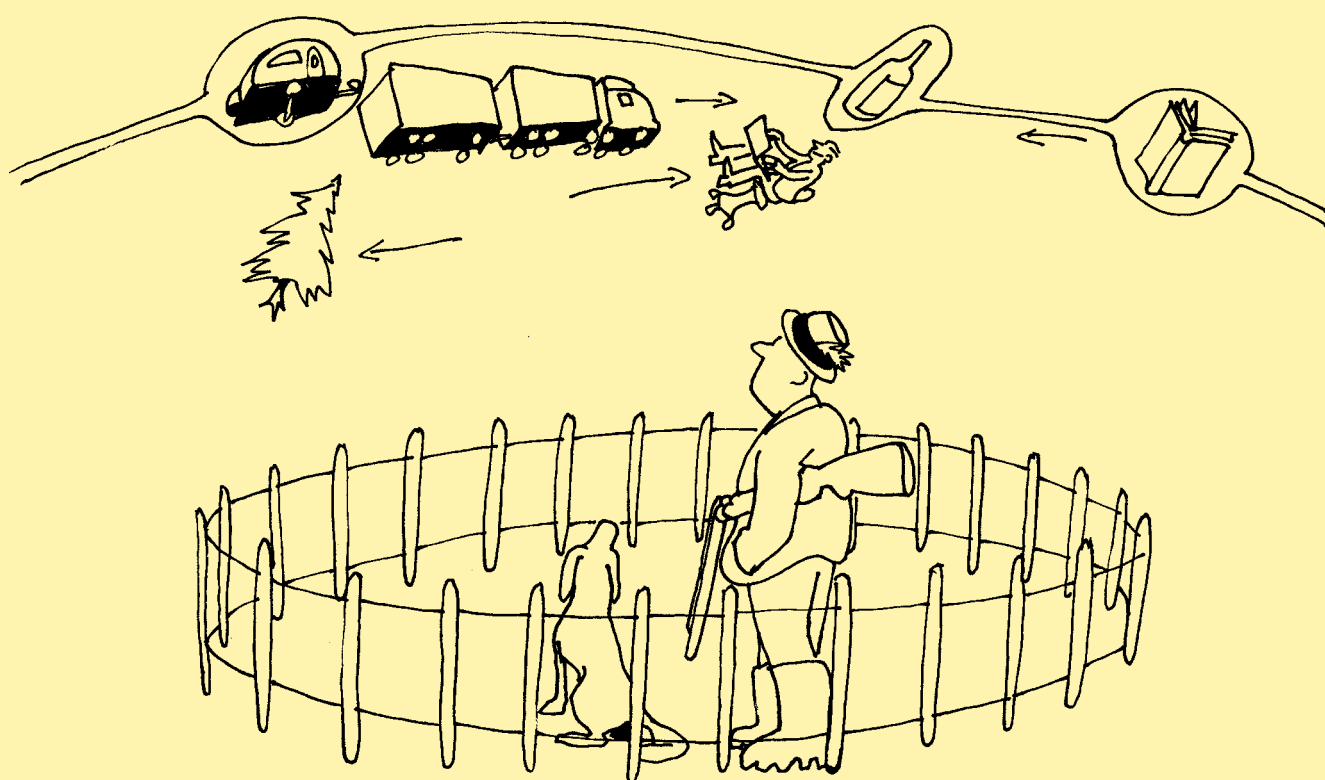

Die kunnen we kenmerken als 'klein en fijn', zeker waar het gaat om vroege toepassing van kennis die in en om Food Valley is ontwikkeld. Recreatie en toerisme, zowel gericht op het water als op het groen, maken een duidelijke ontwikkeling en kwaliteitsverbetering door. Dit is erg belangrijk omdat de grote stroom toeristen een belangrijke drager vormt voor het voorzieningenniveau in de kernen. De gebieden in de regio hebben hier als geheel invulling aangegeven en treden hierin gezamenlijk op om schadelijke onderlinge concurrentie te voorkomen. Het bosgebied blijft onaangetast, als bron van rust, natuur en schoonheid. In samenwerking met Flevoland wordt de Randmeerkust beter benut. De Noord-Veluwe kent biedt mogelijkheden voor extensieve recreatie: wandelen, fietsen, kanoën, natuurexcursies. Langs het Randmeer is, met respect voor de aanwezige natuurwaarden, een luxe boulevard ontwikkeld om die ook de kapitaal-krachtige water- en dagtoerist aan te trekken. Op de Veluwe is hebben we de kwaliteitsverbetering van de verblijfsrecreatie doorgezet. Niet zo zeer zichtbaar maar wel essentieel is de verandering van mentaliteit die bij ondernemers in de regio heeft plaatsgevonden. Waar de Noord-Veluwe traditioneel wordt gekenmerkt door gesloten familiebedrijven, is de slag gemaakt naar denken in hebben ondernemers nu de weg ingeslagen naar netwerken en open innovatie. Op die manier zijn nauwe banden ontstaan met bedrijven en instellingen uit bijvoorbeeld de Stedendriehoek, Food Valley en Flevoland. Dat is nodig om in de moderne economie een rol van betekenis te kunnen spelen.

Sterk in Klimaat

De stijging van het waterpeil in het IJsselmeer en de Randmeren heeft grote invloed op het landschap en de steden die aan de Randmeren liggen. 50 cm stijging van het waterpeil in het IJsselmeer gecombineerd met extra uitstroom in de beken, doet een lagune achter de duinwal van de Randmeren ontstaan. De regio heeft daarom de inrichting van het landschap en de steden zo aangepast dat we de kansen die ontstaan, kunnen benutten. In de stedelijke delen gaat het om de ontwikkeling van nieuwe vormen van 'waterwonen'. Buiten de steden leidt dit tot nieuwe waterrecreatie, zoals kanoën, vissen en vogelsafari's. De klimaatverandering maakt het vasthouden van zoetwater tot een belangrijke kwestie. De Noord-Veluwe heeft voorzieningen ontwikkeld om in de zandgebieden regenwater vast te houden om een zoetwatervoorraad voor de drinkwatervoorziening aan te leggen.

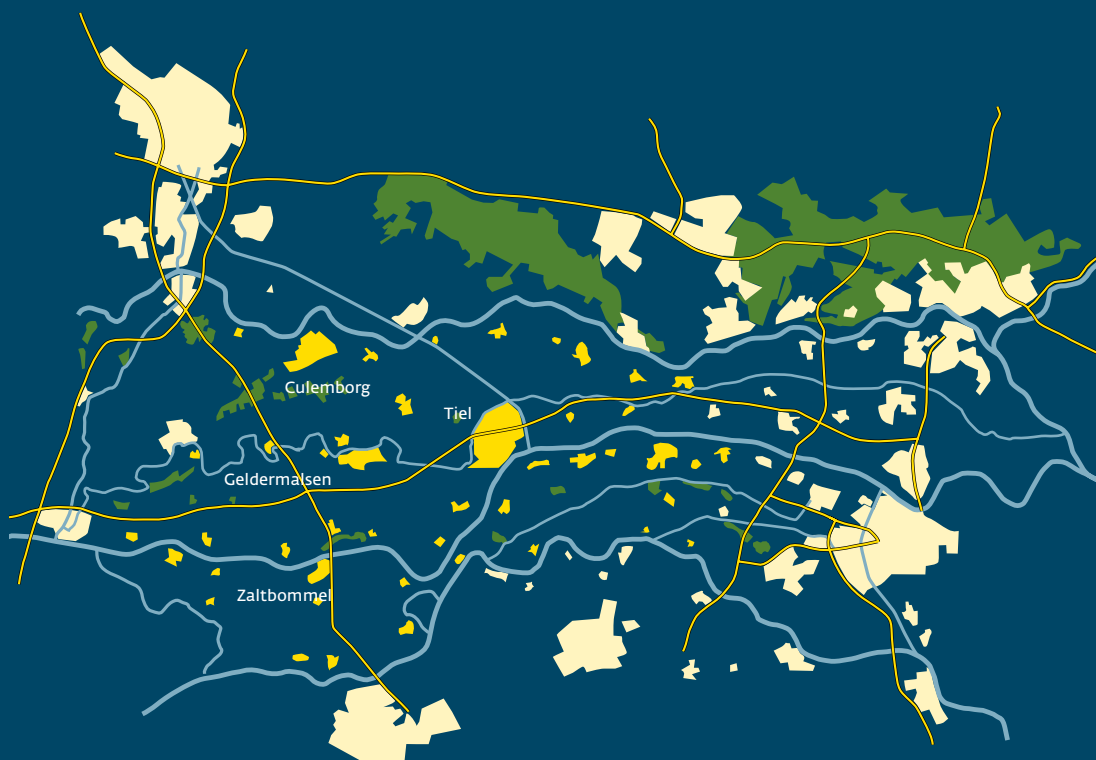

MEN WIL HET LIEFST EEN HEK OM DE VELLUWE, MAAR ALS ER GOEDE HANDEL VOORBIJ....

CFJ-2-10

Rivierenland

*Denkend aan Rivierenland
zie ik breede rivieren
traag door oneindig
laagland gaan.*

Wat schrijft de dichter Hendrik Marsman anno 2040 over Rivierenland? Is zijn lofdicht inmiddels veranderd in een klaagzang over hoog water en natte voeten? Spreekt hij vooral over tuinbouw en transport? Of verdrinkt hij in de veelheid van dingen die hij moet beschrijven wanneer hij aan Rivierenland denkt?

Rivierenlandschap, tuinbouw & transport

Waterland

Rivierenland heet niet voor niets Rivierenland. Hier wordt geleefd met water. Slingerende dijken langs de uiterwaarden. Oeverwallen en open kommen. Weteringen, sluizen, molens en gemalen. Het water zorgt voor vruchtbare grond, voedingsbodem voor landbouw, laanboom- en fruitteelt. Het geheel is een prachtig decor voor recreatie en ontspanning: fietsen en wandelen over en langs de dijken, langs de 'traditioneel ambachtelijke' en 'nieuwe, moderne' dorpen. Cultuurhistorische schatten als de Nieuwe Hollandse Waterlinie versterken dit nog. De regio is van nature uitgerust met krachtige transportaders in de vorm van rivieren. In de loop van de tijd is daaromheen een dicht netwerk van spoor en wegen ontwikkeld. Langs de infrastructuurassen A2 en Betuweroute/A15 liggen de vier steden in het gebied: Tiel, Culemborg, Geldermalsen en Zaltbommel. Hier concentreert zich de industriële en logistieke bedrijvigheid van de regio. De meeste inwoners wonen ook in deze grotere kernen. De kernen kennen een goed voorzieningen-niveau en een levendige lokale economie. Het omliggende buitengebied heeft een open en groen karakter, met een rijke cultuurhistorie en dorpen gericht op de land- en tuinbouw. De volksaard van een 'Rivierenlander' is zelfstandig en traditioneel ondernemend, gericht op het vertrouwde en bekende en op overleven, zowel in sociaal als zakelijk opzicht.

Tuin- en glastuinbouw

Van oudsher is Rivierenland een van de meest agrarisch georiënteerde regio's van Nederland.

Voorals de tuinbouw en de glastuinbouw, verenigd in de Betuwse Bloem, zijn sterk vertegenwoordigd. De zakelijke dienstverlening en de vervoerssector zijn in Rivierenland snel gegroeid. Dat komt door de gunstige ligging ten opzichte van Rotterdam en het Ruhrgebied en de goede multimodale ontsluiting via weg, water en spoor. Rivierenland is een gewilde locatie voor (landelijke) distributie en groothandels-activiteiten, en bijbehorende zakelijke dienstverle-ning. De logistieke sector levert inmiddels zo'n 20 procent van de werkgelegenheid. Rivierenland kent al tientallen jaren een krachtige economische en een relatief hoge werkgelegenheidsgroei. Maar de regionale economie is ook erg conjunctuurgevoelig. De prognoses voor Rivierenland op de langere termijn zijn gunstig: een bovengemiddelde bevolkingsgroei en economische dynamiek en een relatief lage groei van de werkloosheid. De regio kent een relatief hoog aandeel laaggeschoolde werklozen.

Forenzen

Rivierenland als geheel heeft te maken met een vertrekoverschot: er vertrekken meer mensen dan er zich mensen vestigen. Dit geldt echter niet in gelijke mate voor alle delen van de regio. Vanuit de regio wordt veel gependeld voor werk naar omliggende steden als Arnhem, Nijmegen, Den Bosch, Utrecht en Rotterdam. Er is een sterke externe focus die er in verschillende deelgebieden van de regio anders uitziet. De regio is als het ware een verzameling 'riviereilanden'.

In het landelijke Rivierenland is het goed toeven voor de fruitliefhebber. En als het aan fruitteler Dick Lagerweij uit Kerk-Avezaath ligt, is hier in deze grootste badkuip van Nederland ook in 2040 nog volop commerciële fruit-, dat wil zeggen perenteelt. 'Maar dan moeten de provincie en andere instanties zoals banken en Kamer van Koophandel, wél hulp bieden', aldus Lagerweij.

De in fruitteelt gepokt en gemazelde Lagerweij realiseert zich dat de Betuwe geen goedkoopteiland is. Arbeid is hier duur vergeleken met Polen, Bulgarije, Roemenië en Oekraïne. Hij roept partijen op alles op alles te zetten om de fruitteelt - en dan vooral die van de Conference peer - te bevorderen. Anders resteert er in 2040 alleen nog hobbyfruitteelt. Dan ontwikkelt Rivierenland zich tot één groot recreatiegebied en zal de randstedeling hier alleen wonen en elders werken.

Vijftien tot twintig jaar terug functioneerde de fruitteelt goed, mede dankzij het veilingsstelsel. Appels, peren en ander fruit werden op één plek - bijvoorbeeld in Geldermalsen - verzameld en transparant, via een kloksysteem, aan de hoogste bieder verkocht. Jammer genoeg ging dit veilingsstelsel onderuit. Handelaren en speculanten kopen nu

door hem opgezette Telersvereniging Conference (TVC). 'Als het merendeel van telers én handelaren zich aansluit en eerlijk doorgeeft welke productiecosten en prijzen worden gemaakt, is iedereen daarbij gebaat. De telers ontvangen hun kostprijs plus winststopslag, de handel voegt service en andere waarden toe, en Albert Heijn en andere grootwinkelbedrijven kunnen het hele jaar door een heerlijke peer tegen een aantrekkelijke prijs aan de consument verkopen.'

Dat het behoud van welvaart in Rivierenland vooral van de Conferencepeer moet komen, en bijvoorbeeld niet van kersen of appels, ligt aan dit perenras en de bijzondere omstandigheden ter plekke. De consument waardeert deze peer. Hij groeit vanwege een bijzondere bodemgesteldheid én klimatologische omstandigheden, eigenlijk alleen goed in de Betuwe en België. 'En dat is uniek.'

Telers, handelaren, evenals veilingen en coöperaties communiceren slecht met elkaar, vindt Lagerweij. De verliezers zijn de grootgrutters én de consument, die genoeg moet nemen met een andere, minder lekkere peer. 'De TVC wil dat marktpartijen over hun kortetermijnbelang heen stappen. Een groot deel van hen is al overtuigd. Als de provincie en bijvoorbeeld

Interview met Dick Lagerweij, fruitteler

grote partijen fruit bij de teler op en proberen die, tegen de laagste prijs, aan grootwinkelbedrijven te slijten. Volgens Lagerweij is de ontstane marktondoorzichtigheid hét grote probleem. Telers, handelaren en grootgrutters zitten elk op hun eiland. Niemand vertrouwt elkaar, ze communiceren niet of onvoldoende, met als gevolg dat geen enkele marktpartij weet wat de beste prijs is. Lagerweij ziet kansen om deze patstelling te doorbreken met de

Rabobank meehelpen met geld en/of menskracht, zullen ook de overigen het nut van TVC inzien.'

Volgens Lagerweij kan de fruitteelt alleen zó de boventoon blijven voeren in het Rivierengebied. 'Kwalitatief mindere gronden kunnen dan bijvoorbeeld in recreatiegebied worden omgetoverd. En zorgboerderijen vervullen weer heel andere maatschappelijke functies.'

'Alles op alles zetten om
toekomst fruitteelt veilig te stellen'

De belangrijkste regionale ontwikkelingen en vraagstukken

In Rivierenland zijn de volgende ontwikkelingen bepalend voor de toekomst:

- demografie: emigratie en onbalans
- groeiende dynamiek in de omgeving
- meer vrachtverkeer, maar hoe?
- (glas)tuinbouw naar footloose
- extremer klimaat, hoger water

'We halen het goede bij de buren
en zij halen het goede bij ons'

Regiobijeenkomst Enspijk, 4 februari 2010

Demografie: emigratie en onbalans

Vanwege de relatief jonge bevolking in Rivierenland blijft de natuurlijke aanwas de komende jaren nog redelijk op peil. De bevolkingsgroei voor de hele regio is toch laag omdat nogal wat inwoners de regio verlaten. Daarnaast zet ook de vergrijzing in Rivierenland door. Door deze twee ontwikkelingen zal het aanbod aan arbeidskrachten teruglopen. Dit regionale beeld heeft binnen de regio overigens verschillende kanten. Er zijn gebieden met krimp maar ook gebieden met groei.

Rivierenland heeft bovendien een onevenwichtige sociaaleconomische opbouw, met twee grote groepen: laaggeschoolde autochtone Rivierenlanders en hooggeschoolde, rijke, nieuwe bewoners. De laatste groep werkt veelal in de omliggende regio's. Die onevenwichtige opbouw kan leiden tot spanning tussen bevolkingsgroepen. Een tweedeling dreigt, zowel in economische als sociale zin.

Groeiende dynamiek in de omgeving

Voor Rivierenland is de omgeving van groot belang. In de directe omgeving liggen gebieden waar de ruimtedruk groot is: de Randstad en Brabantstad met daartussen de A2-as, die deels door Rivierenland loopt. Ook de Stadsregio Arnhem Nijmegen en Food Valley vormen gebieden waar in de toekomst veel dynamiek van uitgaat. Vanwege de sterke oriëntatie van Rivierenland op deze omliggende gebieden zijn de ontwikkelingen net over de grens van de regio ook relevant voor de ruimtelijke ontwikkeling in het gebied zelf (wonen, werken, recreëren, mobiliteit, natuur en milieu).

Meer vrachtverkeer, maar hoe?

Hoe Nederland, Europa en de wereld zich ook precies ontwikkelen, in alle economische toekomstscenario's voorzien we een forse toename van het vrachtverkeer. De centrale ligging en de uitstekende ontsluiting maken van Rivierenland een logistieke hotspot. Voor het goederenvervoer door Rivierenland zal ook de Tweede Maasvlakte grote invloed hebben. Ook wordt gezocht naar uitbreidingsmogelijkheden voor de Rotterdamse haven naar binnenhavens elders in het land. Het aantal vervoersbewegingen in en door de regio neemt fors toe. Hoe dat uitpakt is niet precies te voorspellen. Maar dat het gebeurt is zeker.

Veel onzekerder is hoe het transport er in de toekomst uitziet. De vervoerstechniek zal zich ontwikkelen, er komen nieuwe logistieke concepten en ook in die sector wordt de verdere flexibilisering van arbeid en productie voelbaar. Als logistieke hotspot krijgt Rivierenland hier nadrukkelijk mee te maken. Hoe ziet de doorvoer door de regio er in de toekomst uit en wat is het ruimtebeslag van logistieke activiteiten?

(Glas)tuinbouw naar footloose

De (glas)tuinbouw vormt een belangrijke pijler voor

'Rivierenland is de binnentuin van de grote steden rondom, zoals Utrecht, Den Bosch, Arnhem en Nijmegen.'

Regiobijeenkomst Enspraak, 4 februari 2010

het Rivierenland. De tuinbouw krijgt meer en meer een industrieel karakter. Het huidige grondgebonden karakter verandert. Steeds vaker komen teelten letterlijk los van de grond. De vruchtbaarheid van de bodem als vestigingsplaatsfactor wordt minder belangrijk. Belangrijker worden juist het gebruikmaken van kennis, een goed functionerend proces van zaadje tot eindproduct en de logistieke eigenschappen van het gebied.

Extremer klimaat, meer water

Voor Rivierenland is water een centraal thema. De effecten van de klimaatverandering zijn in Rivierenland direct voelbaar bij hoogwater en bij droogte. Overstromingsrisico's bepalen welke gebieden geschikt zijn voor kapitaalintensieve activiteiten. Periodes van droogte beperken de mogelijkheden voor landbouw en natuur op het land. Ook verzilting dreigt, in het uiterste westen van de regio. Op het water nemen vervoersmogelijkheden af en het schaarse koelwater is van groot belang voor de industrie en energievoorziening. Het belang van een goede waterhuishouding neemt alleen maar toe. Rivierenland is daarbij sterk afhankelijk van wat er stroomopwaarts gebeurt en ingrepen in Rivierenland werken stroomafwaarts door. De noodzakelijke technische ingrepen voor de gewenste waterhuishoudkundige effecten zijn nu al grotendeels in beeld (Deltaprogramma). Steeds hogere dijken vormen niet de enige oplossing voor de waterveiligheid. Het vraagt ook om een doordachte ruimtelijke planning. Het gaat er op weg naar 2040 om hoe we mogelijke oplossingen daadwerkelijk uitvoeren, welke meerwaarde is gewenst en hoe we met innovatieve ontwikkelingen een slag kunnen maken.

Vraagstukken

Typerend voor Rivierenland is dat de ontwikkelingen zeer nauw samenhangen. De ontwikkelingen in

omliggende gebieden en in de logistiek kunnen we niet los zien van kansen voor de tuinbouwsector. Welke rol speelt het Rivierenland als logistieke 'satelliet' voor Rotterdam? Is die vooral gericht op tuinbouwproducten of helemaal niet? Zeer nauw met elkaar verbonden zijn ook het behouden en benutten van het prachtige rivierenlandschap en de ontwikkeling van het gebied voor economische activiteiten of woondoeleinden. Er moet gekozen worden waarvoor we de schaarse ruimte gebruiken. En dit alles in het licht van een enorme wateropgave en forse sociaalmaatschappelijke kwesties.

Kansen voor de toekomst

Rivierenland is een regio vol kansen. Mooi en productief. Het prachtige rivierenlandschap, de centrale ligging dicht bij grote infrastructuur, de Randstad en op de route naar het Ruhrgebied, een gebied met een florerende tuinbouw en een rijke cultuurhistorie. Hier kan heel veel. Natuurlijk niet allemaal tegelijk. Wie zelf geen richting kiest, wordt door de omstandigheden een kant op gedrongen. Hieronder hebben we een palet aan kansen voor de toekomst uitgewerkt.

Creëer eenheid, behoud verscheidenheid

Om mee te kunnen doen in een economische wereld die steeds groter en internationaler wordt, moeten we de krachten bundelen: samenwerken, tot afstemming komen, gezamenlijk een vuist maken. Natuurlijk zijn er verschillen binnen de regio. Die hoeven we ook zeker niet te verbergen. Maar voor een ondernemer in het Ruhrgebied maakt het niet uit of zijn transportpartner in Tiel of Geldermalsen zit; voor een Japanner die laanbomen wil bestellen al helemaal niet.

Vanuit deze gedachte vormt Rivierenland steeds meer de eenheid die het feitelijk ook is. Er zijn tenslotte ook veel overeenkomsten. Het is niet één gemeente, maar een netwerk van samenwerkingsverbanden. Ontwikkelingen worden op regionaal niveau bekeken en afgewogen. Profilering vindt op regionale schaal plaats. De concurrentie is er met de buitenwereld en niet met elkaar. Binnen deze eenheid heeft iedere ondernemer, ieder dorp en iedere stad zijn eigen kenmerken en is er ruimte voor eigen initiatief.

In deze aanpak is het nodig elkaar aan te vullen. Rivierenland hoeft geen compleet 'mini-Nederland' te zijn. Het gaat erom de eigen kwaliteiten te benadrukken, het overige 'halen we bij de burens'.

Woonwijk van de Randstad

Rivierenland ligt tegen de Randstad aan en is goed bereikbaar. Tegenover de drukte in de Randstad kent de regio een goed en hoogwaardig leefklimaat. Daarmee is het een serieus alternatief voor mensen die op zoek zijn naar meer rust en ruimte, maar wel in de Randstad willen blijven werken. Om deze overloop goed te kunnen faciliteren heeft de regio geïnvesteerd in woonlocaties voor

nieuwbouw zonder dat dit ten koste gaat van de kwaliteit van het landschap. Daarnaast hebben we flink geïnvesteerd in de bereikbaarheid van de regio, zowel intern als naar en vanuit de Randstad. De goede mogelijkheden tot ontsluiting via weg, water en spoor zijn volop benut. De nieuwe woongebieden vormen een 'afzetgebied' voor omliggende regio's waar de ruimtedruk groot is en bevorderen de levendigheid van Rivierenland zelf. Door goed te sturen, en met een breed kwalitatief woningaanbod, slaagt de regio erin de gewenste mix van inwoners te bereiken: jong en oud, hoog- en laagopgeleid, autochtoon en allochtoon.

Authentieke recreatie in een unieke omgeving

Rivierenland heeft door het landschap, de cultuurhistorie en het Betuwse (fruit)karakter een unieke positie in recreatie en toerisme. De regio weet munt te slaan uit de hernieuwde belangstelling voor uitjes in eigen land en de toenemende vraag naar recreatiemogelijkheden bij vergrijzend Nederland. Er is een uitgebreid netwerk van routes voor wandelen, fietsen en watersport. De Linge is, behalve waterbuffer, ook de recreatie-as van Rivierenland. Hieromheen is een breed scala aan activiteiten ontwikkeld, variërend van golf als nieuwe volkssport, tot zelf kersen plukken en de 'Linge solar-challenge'. Wie echt 'lokaal wil gaan' kan door de boomgaarden fietsen en op een bijzondere manier leren hoe fruit groeit. In de dorpen en steden zijn gezellige, kleinschalige mogelijkheden voor koffie en diner. De verblijfsaccommodaties zijn up-to-date en spreken tot de verbeelding.

Betuwse Bloem als proeftuin

Het Rivierengebied is de proeftuin voor nieuwe, gezonde en duurzame voedseltoepassingen in de tuinbouw. Zo wordt gewerkt aan de ontwikkeling van een appel die overal groeit, ongeacht vruchtbaarheid van de bodem, temperatuur en zonuren. De regio loopt voorop in het experimenteren met en toepasbaar maken van kennis die elders wordt ontwikkeld. Op die manier maakt zij slim gebruik van de ligging tussen Food Valley, Health Valley en Brainport Eindhoven. Via een sterke profilering als proeftuin voor gezonde en duurzame tuinbouw heeft de Betuwse Bloem in Rivierenland (inter) nationaal een sterke reputatie opgebouwd, naast de versterking van het aloude internationale begrip 'Fruit uit de Betuwe'. Daarnaast is, om ondernemerschap te stimuleren, een aantal regelarme zones ingesteld. Hier krijgen ondernemers de mogelijkheid te experimenteren en in grote vrijheid nieuwe producten te ontwikkelen. De tuinbouw benut zijn prachtige setting, het rivierenlandschap, voor zijn 'branding', naar het voorbeeld van de bloembollenteelt in de Keukenhof. Zo is de Betuwse Bloem productief gebleven in een hoogwaardige, landschappelijke omgeving.

Logistiek van de toekomst

Door de centrale ligging en de multimodale ontsluiting speelt logistiek een belangrijke rol in dit gebied. Rivierenland heeft zich gericht op de ontwikkeling van logistieke clusters, in plaats van op de laagwaardige onderdelen in de logistieke keten. Zo heeft de niet-grondgebonden tuinbouw een plek gekregen op het tuinbouwlogistieke knooppunt Medel. De clustering biedt de mogelijkheid om meer partijen in het gebied te laten meeliften op het succes van de logistiek: de tuinbouw bereikt een grotere afzetmarkt, er zijn volop stageplaatsen en een aantal van de grotere bedrijven huisvest onderwijs op de werkvloer. Ook buiten de regio zijn partners gevonden. Op het raakvlak van tuinbouw en logistiek is er een nauwe relatie met de omgeving van Bergerden in de stadsregio: Medel en Valburg vullen elkaar aan als logistieke knopen. Ook op politiek-bestuurlijk niveau zien we deze samenwerking, bijvoorbeeld bij het binnenhalen van nieuwe werkgelegenheid. Voorheen was de onderlinge concurrentie binnen de regio en tussen regio's bepalend. Nu is dat de wens om te zorgen voor een impuls voor inwoners van het gebied en hen te blijven motiveren en inspireren.

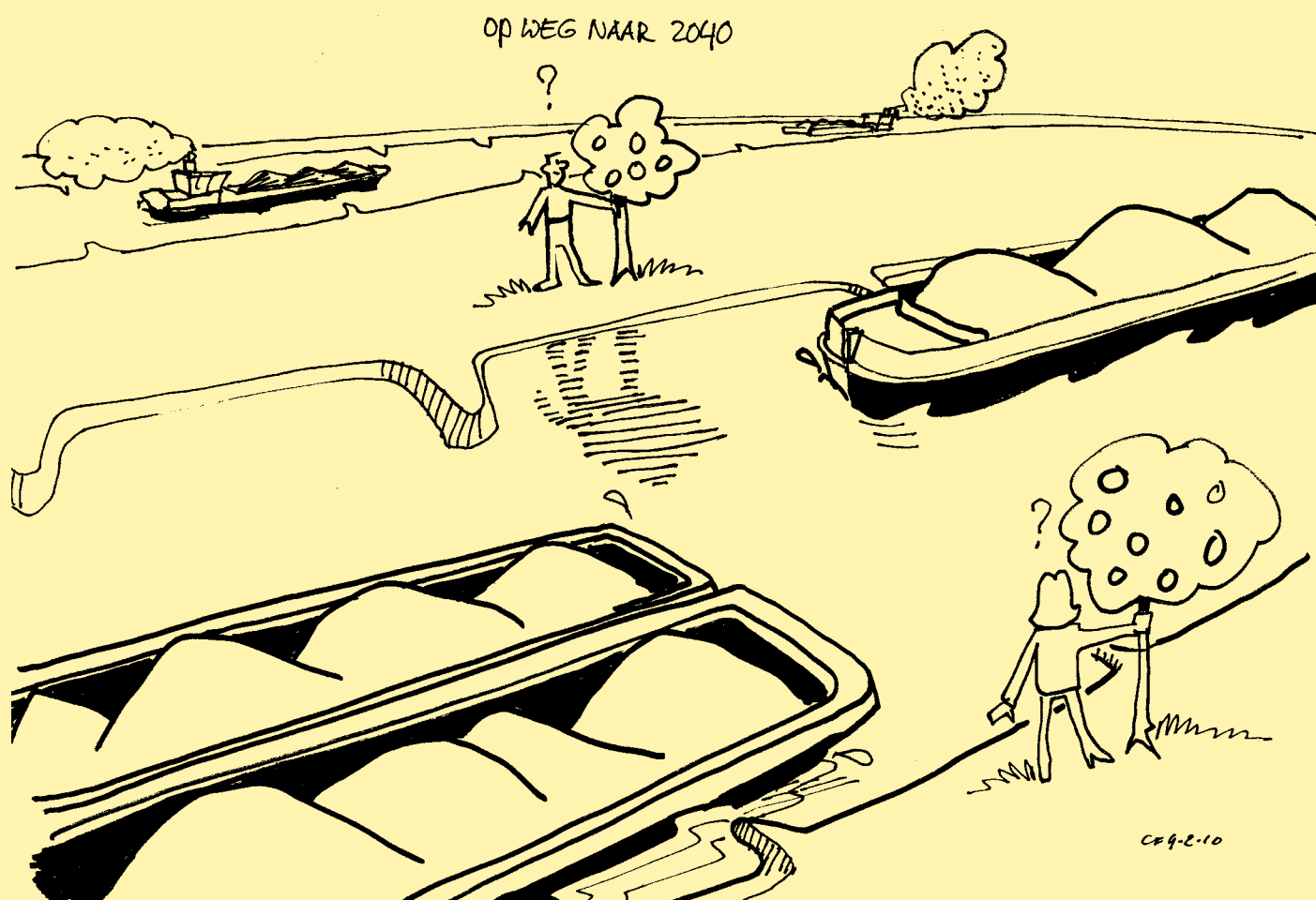

Energie uit het landschap

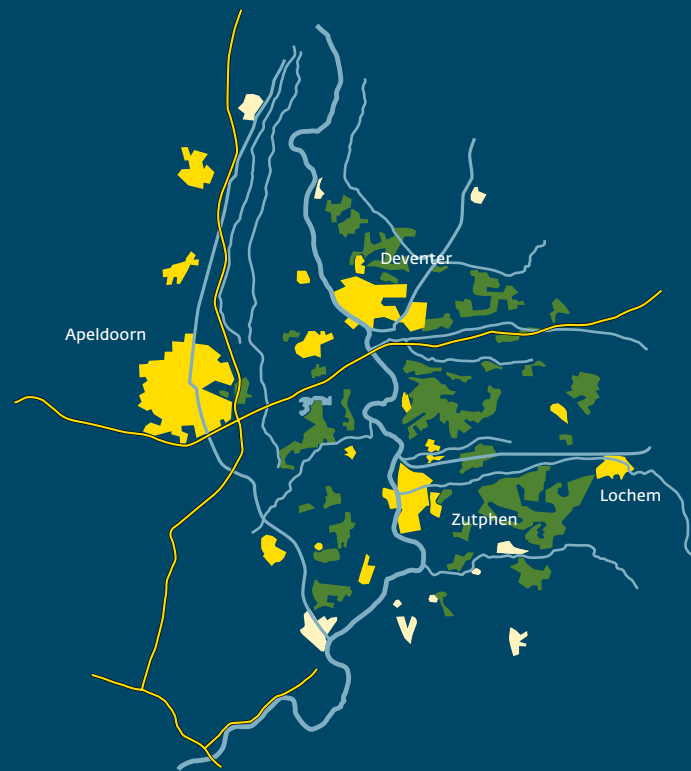
De regio wil bij het opwekken en vasthouden van energie de landschapskenmerken optimaal benutten. Daardoor weet Rivierenland hierin nu strategische voordelen te behalen. Water is een bepalend element in Rivierenland. Op diverse plekken zijn waterbekkens ontwikkeld die volgepompt kunnen worden met behulp van lokaal opgewekte biomassa-, wind- of zonne-energie. Bij een piekvraag naar energie wordt door het leeg laten lopen van deze bekkens energie opgewekt. De bekkens kunnen we ook inzetten bij grote droogte. Het groenafval uit de tuinbouw en de laanboomteelt wordt verzameld en verwerkt tot energie.

Rivierenland, regio vol kansen. Maar om de kansen daadwerkelijk te benutten is een investering nodig in het vinden van een gezamenlijke koers. Door de invloeden van buitenaf is zo'n koers essentieel. Kiest de regio niet zelf, dan overkomt het de mensen in Rivierenland. Onderlinge concurrentie ondermijnt de potentie van het gebied. Een regionale aanpak is noodzakelijk, met oog voor nieuwe partners binnen en buiten de grenzen van de regio.

Stedendriehoek

De prettige woonomgeving. Dát is de grote kracht van de regio. Landschappelijk mooi, superbereikbaar en economisch divers. Met een groot aantal kansen in de netwerkeconomie, een onderscheidend vestigingsklimaat, onderwijs en duurzame energie. Wel is het nodig dat de bevolkingsontwikkeling voldoende aandacht krijgt: vergrijzing en hier en daar krimp.

Gunstig gelegen, pragmatisch, flexibel

Stedelijkheid in prachtig landschap

Stedendriehoek. Drie middelgrote steden, Apeldoorn, Deventer en Zutphen, in een gevarieerde, groene omgeving met vitale dorpen. Drie steden met een eigen karakter die elkaar prachtig aanvullen. Stedelijkheid zonder de grootstedelijke problemen van de Randstad. Tegen het decor van een prachtig landschap. De Veluwe en de Lochemse berg strekken zich glooiend uit tot in de lager gelegen IJsselvallei. De overgang van de zandgronden naar de rivierklei vormt een aantrekkelijk landschap met prachtige panorama's.

Rentmeesterschap

De regio kent geen sterke samenbindende identiteit; de echte Stedendriehoeker ('ich bin ein dreiecker') bestaat niet. De kracht is juist het 'losse verband'. Men kiest er hier voor om samen te werken of los te laten, als het gewenste resultaat daarom vraagt. Doelgerichtheid gaat samen met een sterk organiserend vermogen. Tussen de steden is wel sprake van enige concurrentie, maar dat hindert de ontwikkeling van de regio als geheel niet. Het algemeen belang van de regio staat bovenaan, op zo'n manier dat ook het eigenbelang van de spelers gediend wordt. De Stedendriehoek kiest zinvol en bewust. Inwoners hebben een lokale binding: met de eigen woonomgeving, het dorp of de stad. De inwoners zijn pragmatisch, flexibel en open minded waardoor zij nieuwe ideeën en innovaties relatief makkelijk oppakken. De Stedendriehoek gebruikt zijn gezond verstand. De mensen zijn zich bewust van hun omgeving en dragen daar ook zorg voor. Rentmeesterschap voor landschap en milieu zit hen in de genen: dit gaat op voor zowel de oor-

spronkelijke als de nieuwe bewoners. Getuige de vele galerieën en werkplaatsen vestigen kunstenaars zich hier graag. De regio kent al jaren een positief migratiesaldo (zowel binnenlands als buitenlands). Dit zorgt, ondanks de geringe natuurlijke aanwas, voor een gemiddelde bevolkingsgroei.

Gevarieerde economie

Door de (inter)nationale verbindingswegen A1 en A50 en de rivier de IJssel is de regio gunstig gelegen en erg goed bereikbaar. In de nabije omgeving liggen economisch belangrijke gebieden als de Stadsregio Arnhem Nijmegen, Twente en Zwolle. Op grotere schaal vormt de regio een schakel tussen de mainports in de Randstad en de nieuwe economische zwaartepunten in Oost-Europa. De economie van de Stedendriehoek is divers. De beroepsbevolking is bovengemiddeld hoog opgeleid. De industrie en de zakelijke en publieke dienstverlening domineren het economische profiel van de regio. De grote werkverschaffers zijn de zakelijke en publieke dienstverlening: openbaar bestuur, onderwijs en gezondheidszorg. Zij leveren bijna 85.000 van de in totaal 200.000 arbeidsplaatsen in de regio. De steden hebben binnen de regio elk hun eigen profiel. Deventer als industriestad met veel niet-commerciële diensten en hoger onderwijs; Zutphen als industriestad met gezondheids- en welzijnszorg en justitie als grote werkgevers; Apeldoorn als dienstestad. Het landelijk gebied van de Stedendriehoek is een populaire Nederlandse vakantiebestemming en vervult een belangrijke rol als uitloopegebied voor de steden.

De mens is meer waard dan de euro. Continuïteit van een bedrijf en werken met respect voor de mens en zijn omgeving, zijn belangrijker dan snel geld cashen. 'Noem het maar een ouderwetse bedrijfsfilosofie, maar wij voelen ons er heel prettig bij', zegt Ruud Kimenai, vestigingsmanager van Van Dorp Installaties, een landelijk opererende keten van bedrijven, gespecialiseerd in aanleg en – vooral – onderhoud van technische installaties.

Het werkgebied van deze vestiging van Van Dorp is de Stedendriehoek Apeldoorn – Zutphen – Deventer. Een regio die misschien niet zoveel economische dynamiek heeft als de Randstad – waar de Van Dorp-groep zijn wortels heeft – maar die evengoed 'mooie perspectieven' biedt voor het behoud en uitbreiding van werk in de komende jaren. 'Natuurlijk heeft het bij ons ook geregend in deze crisisperiode, maar doordat wij ons steeds geconcentreerd hebben op langdurige relaties met onze klanten en vooral gericht zijn op beheer- en onderhoudscontracten, hebben we deze periode toch aardig doorstaan', legt Kimenai uit.

Duurzaamheid, continuïteit en maatschappelijk verantwoord ondernemerschap zijn bij Van Dorp geen modebegrippen, onderstreept hij. Dat heeft

van de winst gaat naar een vakschool in Uganda. Daarnaast zijn we rotsvast overtuigd van het belang van energiezuinige installaties en we proberen onze opdrachtgevers daarin mee te nemen. Dat wil soms zeggen dat je wat eigenwijs moet durven te zijn en niet meteen de opdrachtgever gelijk moet geven. Maar we merken dat de klanten dit respecteren en we kunnen ze ook glashelder voorrekenen dat investeringen in duurzame technische oplossingen ook rendement opleveren.'

Kimenai vindt dat overheden hiermee in hun aanbestedingsbeleid ook rekening zouden mogen houden. 'De overheid kijkt nu veel te krampachtig naar de risico's en te weinig naar kansen. Daardoor komen overheidsbestedingen vaak terecht bij bedrijven uit een heel andere regio van het land. In onze sector worden enorm veel reiskilometers gemaakt. Het zou helemaal niet gek zijn om eens wat nadrukkelijker te kijken naar wat je regionale bedrijfsleven te bieden heeft en de social return on investment. Dat hoeft niet meteen protectionisme te betekenen. Je kunt heel goed voorwaarden bedenken waardoor de markt open blijft en tegelijkertijd het regionale bedrijfsleven meer kansen krijgt.'

Interview met Ruud Kimenai, ondernemer

voor een belangrijk deel te maken met de – christelijke – achtergrond van oprichter Henk van Dorp, die vijftien jaar geleden vanuit zijn bedrijf in Zoetermeer stap voor stap een opmars maakte door het land en zijn keten van installatiebedrijven uitbouwde met onder meer de overname van het Deventer bedrijf Salland Koster. 'Henk van Dorp is geen man van het snelle geld, maar iemand die echt gelooft in het concept van het duurzame familiebedrijf. We hebben een simpele en degelijke bedrijfsfilosofie waarin het respect voor de mens en zijn omgeving centraal staat. Een derde van de netto winst vloeit bijvoorbeeld terug naar het eigen personeel en 5 procent

Hij noemt als voorbeeld het contract dat Van Dorp in de wacht sleepte voor het onderhoud van 6.000 woningen van een corporatie in Deventer. Een deel van dat werk wordt uitgevoerd door medewerkers van de regionale sociale werkvoorziening. Voor een gezonde regionale economie is het verder van belang dat er goede verbindingen worden gelegd tussen bedrijven onderling, en ook daarin kan de overheid volgens Kimenai een stimulerende rol spelen. 'Vaak zitten er in je directe omgeving bedrijven die heel goede zakenpartners kunnen zijn zonder dat je van hun bestaan afweet.'

'Continuïteit bedrijf belangrijker dan het snelle geld'

De belangrijkste regionale ontwikkelingen en vraagstukken

In de regio spelen nu en in de komende jaren ontwikkelingen die van groot belang zijn voor de toekomst.

- demografie: afvlakkende groei, toenemende vergrijzing
- groeiende invloed van internationale krachten
- de flexibilisering van de economie en arbeidskrachten
- de groei van het (vracht)verkeer
- grotere aandacht voor nieuwe energiebronnen

De demografische ontwikkeling heeft invloed op de arbeidsmarkt en de lokale economie. De regio kent een relatief hoge opleidingsgraad en wordt de komende jaren geconfronteerd met een grote (vervangings)vraag van hoger opgeleiden. De huidige jonge beroepsbevolking kan hierin niet voorzien. Dat heeft deels te maken met het onderwijsniveau maar ook met de jonge vlucht: veel jongeren die hoger onderwijs volgen, trekken weg uit de regio.

Groeiende invloed van internationale krachten

De Stedendriehoek komt op de lange termijn steeds sterker onder invloed te staan van internationale economische en maatschappelijke ontwikkelingen. Er ontwikkelt zich internationale concurrentie tussen stedelijke netwerken, waarin de beschikbaarheid en ontwikkeling van kennis kernbegrippen zijn. In het internationale speelveld neemt het belang van de eigen economische en culturele kracht van de Stedendriehoek toe. Het gaat er niet om de grootste te zijn of te worden, maar een eigen positie te veroveren. Oftewel: onderscheidend en aantrekkelijk zijn vanuit de specifieke eigenschappen van de Stedendriehoek.

De flexibilisering van de economie en arbeidskrachten

Tot 2040 wordt een verdergaande specialisatie in de economie voorzien. Kennistoepassing wordt zo specifiek dat mensen zich toeleggen op steeds kleinere onderdelen in een productieproces. Dit vraagt om meer en complexere samenwerking. ZZP'ers gaan een grotere rol spelen. Anno 2010 staan vaste verbanden in grote organisaties centraal. In de toekomst zal economie meer gestoeld zijn op de eenheid van de enkele ZZP'er. Dat vraagt om een andere manier van organiseren en samenwerken. Connectivity is het kernbegrip:

'Bestuurlijk pragmatisme is heel sterk punt van de regio'

Regiobijeenkomst Apeldoorn, 9 februari 2010

Demografie: afvlakkende groei, toenemende vergrijzing.

De ontwikkeling van de bevolking is de komende jaren duidelijk anders dan tot nu toe. In grote delen van de regio daalt het aantal inwoners. Voor de regio als totaal zien we tot 2040 een geringe groei van bevolking, beroepsbevolking en werkgelegenheid. Dit komt door binnenlandse migratie en de groei van Deventer. Het aandeel ouderen in de bevolking neemt meer dan gemiddeld toe. Na de Achterhoek is de Stedendriehoek de meest vergrijzde regio van Gelderland. Het gebied ontwikkelt zich tot een regio met veel actieve, welgestelde, goed opgeleide senioren. Deze regionale ontwikkeling pakt voor iedere stad wel anders uit. Vooral Deventer neemt een bijzondere positie in, met meer jongeren, langere groei en minder vergrijzing.

het vinden van nieuwe manieren en vormen van verbinding. Denk aan marktplaatsen, bedrijfsverzamelgebouwen, digitale ontmoeting en uitwisseling. Dat betekent dus ook andere vormen van huisvesting.

Bedrijven zullen ook flexibeler worden. De verwachting is dat zij zich specialiseren in R&D en marketing. R&D is het hart van het bedrijf, marketing richt zich op hun belangrijkste asset: de naam in de markt. Veel meer activiteiten worden uitbesteed of uitgevoerd door inhuur van specialistische kennis.

Groei van het (vracht)verkeer

Alle toekomstscenario's voorspellen een flinke groei van de mobiliteit. Gemiddeld zal het oost-west goederenvervoer over lange afstand met circa 100 procent groeien tot 2040. Dit betreft zowel het vervoer over de weg als het spoorvervoer. Als gevolg van de groeiende welvaart neemt naar verwachting ook het (regionale) personenverkeer toe.

De herroutering van goederentreinen heeft een grote weerslag gehad op de stedelijke gebieden aan het spoor en de milieugebruiksruimte ter plaatse. Hoe al deze mobiliteitsaspecten in de verdere toekomst precies uitpakken is zeer de vraag. Nú zijn investeringen noodzakelijk. Door inzet van bekende maatregelen (extra wegen et cetera) of met behulp van nieuwe oplossingen. Uitgaande van een forse groei van de mobiliteit, zeker in het goederenvervoer, staat een optimale externe en onderlinge bereikbaarheid van de regio voorop.

Nieuwe energiebronnen

Regio's kiezen er steeds meer voor in hun eigen energiebehoefte te voorzien. Ze redeneren daarbij vanuit hun eigen specifieke kwaliteiten en mogelijkheden. Het is van belang om niet sec naar afzonderlijke opties (zon, wind, biomassa, waterkracht, bodemwarmte) te kijken maar naar het hele scala. Speciale aandacht is nodig voor de flexibiliteit. Zon en wind zijn onvoorspelbaar in hun opbrengst vanwege weersomstandigheden. Dit moet het systeem kunnen opvangen. Dat vraagt om ontwikkelingen als 'demand sight management' en 'smartgrids'. In essentie gaat het erom de vraag naar energie pas te honoreren als het aanbod er is of dat via lokale opwekking te doen.

We concluderen dat de thema's energie, wonen en economische ontwikkeling de belangrijkste maatschappelijke opgaven zijn voor de toekomst van de Stedendriehoek. De kwesties waar het in de Stedendriehoek vooral om draait zijn niet nieuw. In de regio werken tal van partijen al in wisselende samenstelling aan deze vraagstukken. Met het oog op de toekomst is het wel goed om enkele nieuwe accenten te leggen.

Energie

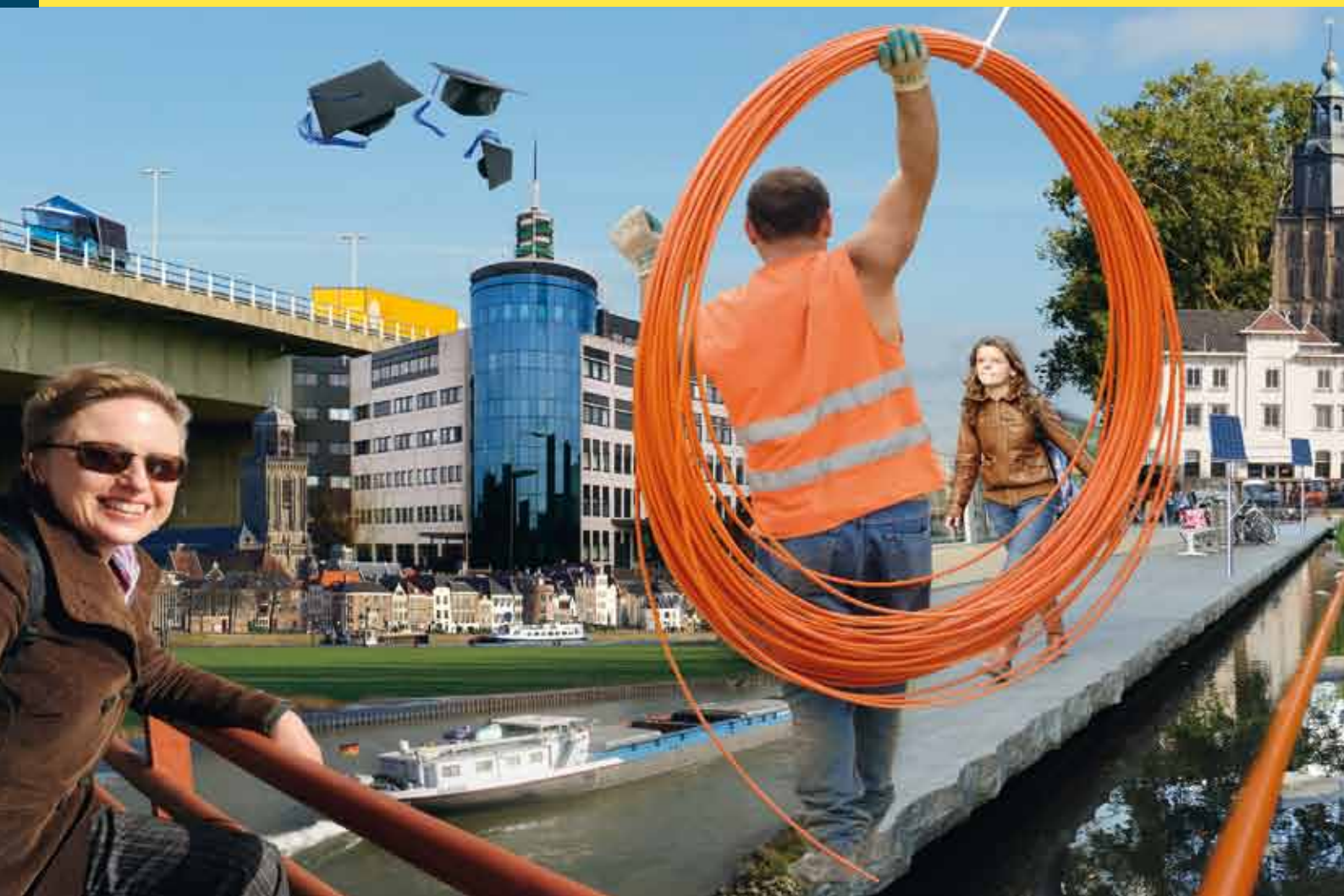
De regio heeft zich bestuurlijk reeds uitgesproken over energie als centraal thema. Vele partijen werken aan een toekomstbestendig energiesysteem. De vraag is hoe we dat praktisch moeten uitwerken. Moeten we dit aan de markt overlaten? Of is regie nodig? Zo ja, hoe en door wie? Een tweede grote vraag is of een focus op energie onderscheidend is. Een vraag die in internationale economie steeds weer zal opduiken. Maar inzet op energie is op zichzelf niet onderscheidend. Wat zijn de mogelijkheden om toch onderscheidend te zijn? Hoe geeft de regio hier zijn eigen kleur aan?

Economische ontwikkeling

De Stedendriehoek heeft potentie voor ondernemers, de economie groeit nog steeds. In de dienstensector en de zorg zal de vraag naar arbeid toenemen. De demografische ontwikkeling voorspelt een te geringe aanwas van hoogopgeleide jongeren binnen de regio. Hoe kunnen we dan toch voorzien in de vraag naar gekwalificeerd personeel? Zodat, om het scherper te stellen, we de werkgelegenheid ook kunnen behouden. Want als het hier aan personeel ontbreekt, zoekt een deel van de bedrijven en instellingen zijn heil elders. Centraal staat de vraag: waar liggen op weg naar 2040 economische kansen in de Stedendriehoek en hoe spelen we daar vanuit het huidige profiel op in? De regio heeft anno 2010 een divers economisch profiel. Het is de vraag of dat in de toekomst ook gewenst of vereist is. Afhankelijk van het antwoord op die vraag moeten we bepalen hoe we de diversiteit kunnen behouden of dat we specifiekere te werk moeten gaan, met een heldere focus.

Vraagstukken

Al deze ontwikkelingen leiden tot vraagstukken voor de toekomst van de Stedendriehoek. Hoe te anticiperen op vergrijzing en ontgroening? Kan de strategische ligging van de Stedendriehoek ten opzichte van stedelijke netwerken als Randstad en Ruhrgebied worden benut? Wat is nodig voor de afstemming tussen onderwijs en arbeidsmarkt? Waar kan de overheid bij helpen? En hoe kunnen we tegelijkertijd de Stedendriehoek ontwikkelen tot een energieneutrale regio? Allemaal vragen die kansen inhouden, juist door de strategische ligging van de Stedendriehoek. De mooie woon-werkomgeving is aantrekkelijk voor ZZP-ers en andere hoogopgeleide werknemers die de regio ook in de toekomst nodig heeft.

Kansen voor de toekomst

De economische diversiteit geeft de regio veerkracht. 'Als regio moet je je eigen kracht kennen, de ligging is ook een kracht.' De mentaliteit is gericht op samenwerking om kansen te grijpen; te maken wat (elders) wordt bedacht.

Als het werk meer op afstand wordt georganiseerd, wordt de woon-werkomgeving steeds belangrijker. We onderscheiden ons van de rest van ons land door meer rust en natuur. Als energieneutrale regio gaan we die kwaliteiten versterken. Juist in deze mix zit de toekomst van de Stedendriehoek.

Groenstedelijk wonen als unique selling point

De Stedendriehoek is een aantrekkelijk woongebied, voor velen. Zo ook voor bewoners van de Randstad. Hoe vleidend het ook is als iedereen bij je wil wonen, de Stedendriehoek kiest ervoor zich te richten op een specifieke doelgroep. Dat zijn de mensen die de gewenste ontwikkeling van het gebied ondersteunen, vooral hoogopgeleide, jonge mensen.

De algemene kwaliteit en het leefklimaat van de Stedendriehoek zijn uitstekend. Dat houden we in stand, ontwikkelen we verder waar nodig en laten we in de marketing van de regio sterk uitkomen. Om jonge hoogopgeleiden te verleiden zich hier te vestigen, ontwikkelen we nieuwe woonmilieus die deze doelgroep aanspreken. We onderscheiden drie categorieën. Allereerst de ZZP'ers, voor wie real life en virtueel ontmoeten van collega's van groot belang is. Zij voelen zich thuis in een hoogstedelijke omgeving, gecombineerd wonen en werken, met glasvezel, creatieve broedplaatsen en andere ontmoetingsplaatsen. Een tweede groep zijn de internationale studenten en kenniswerkers. Zij blijven vaak niet lang, willen een woonomgeving die van alle gemakken is voorzien en het liefst in de buurt van andere internationals wonen. De derde groep zijn de tweeverdieners met kinderen. Zij willen een rustiger, prettiger omgeving voor hun kinderen. Liefst met groen in de directe omgeving en een groot aanbod aan gemaksdiensten: oppas, bezorgdienst van boodschappen en medicijnen, sportscholen, haal- en brengservice van scholen, enzovoort.

De kracht van de Stedendriehoek om zaken zonodig regionaal te regelen blijkt ook hier: de

nieuwbouwplannen verstoren niet de andere plannen in de regio.

Het nieuwe wonen: flexibiliteit is de norm

De samenstelling van de bevolking in de regio verandert. Daarmee verandert ook de vraag naar wonen. Dat vraagt om flexibiliteit en dynamiek. Tegelijk is de vraag diverser geworden, wat dwingt tot maatwerk. In de regio is ervoor gekozen flexibiliteit tot norm te verheffen. Er zijn kaders gevormd waarbinnen variatie en verandering mogelijk zijn.

Als gevolg hiervan zijn bijvoorbeeld levensloopbestendige wijken gebouwd, waar bewoners een wooncarrière kunnen maken. Bewoners rouleren binnen hun wijk, afhankelijk van behoeften en wensen. Doordat mensen wel lang aan hun buurt of wijk verbonden (kunnen) zijn, is de sociale cohesie onverminderd groot. Een tweede ontwikkeling is het integreren van wonen en werken in huis. Dit sluit vooral aan bij de groei van het aantal ZZP'ers in de regio. Een sleutelfactor bleek de regionale aanpak van dit vraagstuk te zijn. Steden, omliggende gemeenten, ontwikkelaars en andere stakeholders concurreerden niet met elkaar maar stemden hun werk slim op elkaar af, zodat iedereen zijn deel kreeg.

Een moderne regio die nieuwe onderwijsvormen implementeert

Om mee te komen in een economie die draait om kennis zijn goede onderwijsvoorzieningen essentieel. In de Stedendriehoek is geen onderwijsinstelling als een grote universiteit aanwezig en Deventer heeft als enige een hbo-instelling. In

Apeldoorn en Zutphen zijn ontwikkelingen gaande die leiden tot vernieuwende onderwijsvormen. In nauwe samenwerking tussen het bedrijfsleven en onderwijsinstellingen ontstaan initiatieven die jonge mensen werk en (hoger)onderwijs bieden in de regio. De grote bron van kennis is de virtuele hbo, vanuit bestaande scholen en bedrijven. Bij deze virtuele hbo zijn verschillende onderwijsinstellingen uit binnen- en buitenland aangesloten. Hierdoor is actuele kennis bereikbaar in een groot aantal vakgebieden. Als een van de eerste regio's wist de Stedendriehoek met het grotendeels virtueel aanbieden van onderwijs toch een zekere mate van geografische binding van studenten te bewerkstelligen.

De fysiek aanwezige opleidingen ontwikkelen hun studenten nadrukkelijker naar een toekomstig bestaan als ZZP'er. Er is extra aandacht voor ondernemers-skills. Ook het combineren van werken en naar school gaan wordt gestimuleerd en ondersteund. Bedrijfsleven en onderwijs werken daarvoor samen aan een maatwerkmodel op mbo-niveau. Een dergelijke aanpak biedt alle spelers perspectieven: de student wil zijn informatie steeds sneller krijgen, de onderwijsinstelling levert kwaliteit. Het bedrijfsleven dat behoefte heeft aan goed opgeleid personeel stimuleert innovatieve ontwikkelingen.

Stedendriehoek schakelt naar energieneutraal

De regio Stedendriehoek staat bekend als de eerste werkelijk energieneutrale regio binnen Europa. Een brede coalitie van overheid, onderwijs en bedrijfsleven heeft hiervoor de krachten gebundeld en werkt op verschillende fronten samen.

Voor de Stedendriehoek is er niet één energiebron. Er is sprake van een weldoordachte energiemix: zonnecellen op daken van huizen en andere gebouwen, windmolens en het gebruik van biomassa in de juiste maat op de juiste plek. De betrokken partijen hebben een mooi midden gevonden tussen bottom up en centraal gestuurd. De overheid voerde de regie en bracht de EnergieKansenAtlas uit, waarin is beschreven welke energievormen aantrekkelijk zijn in deze regio. Ondernemers en instellingen kregen vervolgens de ruimte om de kansen te verzilveren. Om de fysieke aspecten van de omschakeling naar energieneutraliteit te kunnen sturen hebben we een nieuw coördinatiemechanisme ontwikkeld. De markt is al tijden dusdanig in beweging dat het aanwijzen van plekken niet louter door de overheid gebeurt, maar samen met de bewoners. Zij hebben direct profijt en zeggenschap over ontwikkelingen. Bewoners kunnen bijvoorbeeld lokaal aandelen nemen of coöperaties vormen.

Ondernemers kunnen kansen grijpen

Het organiserend vermogen van de regio is groot. Dat koesteren en benutten we. Dat betekent in de eerste plaats ruimte laten en niet alles op voorhand 'dicht organiseren'. Vanuit een gezamenlijk regionaal perspectief reiken we kaders aan, waarbinnen bedrijven en ondernemers kansen kunnen grijpen. Om energie tot onderscheidend kenmerk van de regio te maken, hebben we een stevige koers uitgestippeld. Daaraan werken overheid en relevante stakeholders gezamenlijk. De vele ingenieursbureaus en energiegerelateerde bedrijven uit de regio hebben de kansen die dat opleverde verzilverd, waar wenselijk of nodig met

partijen uit het onderwijs of de overheid. Op dezelfde manier kunnen bedrijfsleven en onderwijs samen tot nieuwe projecten komen. De ligging in de nabijheid van wetenschappelijke topinstituten heeft tot samenwerking geleid met onder meer de universiteiten van Twente, Wageningen en Nijmegen.

Dergelijke initiatieven zien we in deze regio al sinds jaar en dag. Lokale overheden en Kamer van Koophandel faciliteren en stimuleren. Zij organiseren netwerkbijeenkomsten over actuele thema's en excursies naar interessante bedrijven of gebieden. De ondernemers gaan aan de slag om hiermee hun voordeel te doen.

Bereikbaarheid 2.0

Voor een economisch kerngebied is een goede bereikbaarheid onmisbaar. Fysiek en digitaal. Drie pijlers onder de bereikbaarheid zijn: selectief investeren in wegen, de A1 zone en het Next Generation Network. Door hier structureel aan te werken verzekert De Stedendriehoek zich continu van een goede uitgangspositie.

Fysieke bereikbaarheid

De Stedendriehoek heeft en behoudt goede bereikbaarheid, over de weg, over het water en door de lucht. Investeren kan op brede schaal, op alle mogelijke plekken in wegen, OV en fiets. Deze koers brengt een aanzienlijk kostenplaatje met zich mee. Investeren kan ook selectief gebeuren, bijvoorbeeld primair investeren in de bereikbaarheid van de woongebieden. Het is goed denkbaar dat de Stedendriehoek juist als aantrekkelijk woongebied een ideale uitvalsbasis wordt voor 'vrije werkers', die niet aan een specifieke markt

zijn gebonden en veel werk locatie-onafhankelijk kunnen invullen: door thuiswerk, in mini-bedrijfs-verzamelgebouwen of 'hubs'. Dit vraagt extra aandacht voor de specifieke vestigingseisen die bij dat type markt horen – naast of in plaats van grote investeringen in fysieke infrastructuur. Zo zouden we op goed bereikbare plekken voorrang kunnen geven aan de inrichting van 'hubs'.

A1-zone als kans

De zone rondom de A1 heeft zich ontwikkeld tot een herkenbare, kwalitatief hoogwaardige as door de regio. Op deze hoofdweg komen de omvangrijke goederenstromen van oost naar west en omgekeerd, samen met het regionale verkeer in het gebied. Veel activiteiten zijn gecentreerd rond de A1, met extra aandacht voor uitwijkmogelijkheden in het infrastructuurnetwerk: de stadsassen vormen een snelle verbinding tussen snelweg en stations, waardoor op diverse plekken een overstap van de auto naar de snelle treinverbinding in de Stedendriehoek mogelijk is.

Virtuele bereikbaarheid: Stedendriehoek koploper in glasvezel

De Stedendriehoek loopt voorop in het aanbieden van een Next Generation Network, ofwel glasvezel. Verbinden via internet is hier minstens zo gangbaar als bereikbaarheid via autowegen of fysieke ontmoetingen op een kantoor. De regio heeft hiermee een economisch maar ook sociaal-maatschappelijk voordeel. Beschikbaarheid van glasvezel is inmiddels een vestigingsvoorwaarde voor veel bedrijven, ook voor kleine ondernemers en ZZP'ers. De 'verglazing' van de Stedendriehoek bevordert de ontwikkeling van nieuwe diensten in onderwijs, zorg, zakelijke dienstverlening en open innovatie in de industrie. Bovendien is er een hele bedrijfstak ontstaan die zich richt op vraagstukken rond verglazing, van heel praktisch tot meer maatschappelijk.

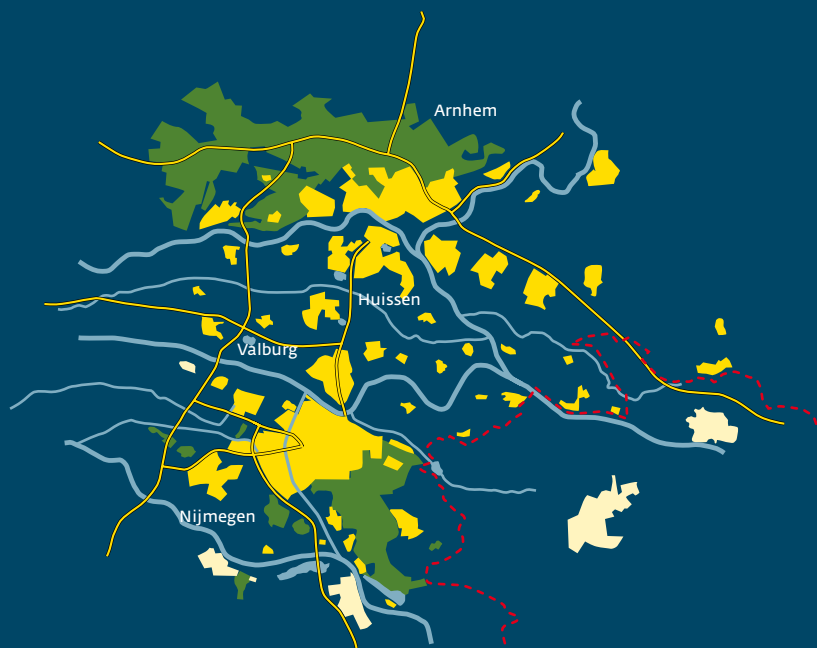

HAAL DE JEUGD TERUG IN HUN VOLGENDE LEVENSFASE

CF 9-2-10

Stadsregio Arnhem Nijmegen

De waarde van de Stadsregio Arnhem Nijmegen wordt gevormd door de steden Arnhem en Nijmegen en het ommeland met meer landelijke kernen. De regio is de economische motor van Gelderland en heeft twee gezichten. Aan de ene kant is er sprake van diversiteit en creativiteit, kennisontwikkeling, een mentaliteit van 'yes, I can', een prachtige landschappelijke setting en economische groei. Aan de andere kant kampt de regio, zeker in verhouding tot de andere regio's in Gelderland, met nogal wat sociale problematiek: criminaliteit, werkloosheid, sociale tweedeling, weinig saamhorigheid, krimp in het buitengebied. Het met elkaar in evenwicht brengen van deze 'karaktereigenschappen' vormt de belangrijkste uitdaging in dit gebied.

Rijke cultuur en fraai landschap in economisch kerngebied

Landschappelijke setting

Het stedelijk netwerk Arnhem-Nijmegen is omgeven door een schitterend en gevarieerd landschap van prachtig beboste stuwwallen en het lage rivierengebied met karakteristieke open kommen. Beide bieden ze fantastische vergezichten en een eigen beleving. Deze landschappelijke setting vormt een belangrijke kracht van de regio. De strategische ligging aan de rivieren was ooit de aanleiding voor het ontstaan van Arnhem en Nijmegen. Nog steeds speelt de uitstekende ontsluiting over weg, water en spoor een grote rol. Internationaal gezien ligt de Stadsregio Arnhem Nijmegen centraal in het economische kerngebied van Noordwest-Europa tussen Randstad en Ruhrgebied.

Culturele rijkdom

De verschillen binnen de regio in volksaard en cultuur zijn deels historisch bepaald. Nijmegen en omgeving roepen beelden op van het Bourgondische zuiden, studenten, links activisme. Arnhem en omstreken refereert aan het zuinige noorden, het Haagje van Gelderland en moderne kunst. De regio kent een enorme culturele variëteit en diversiteit. Voor ieder is er wat wils. Enerzijds zijn er hoogwaardige, grootschalige voorzieningen, zoals musea, winkels in de steden, schouwburgen, festivals en concerten. Anderzijds is er ruimte voor kleinschalige initiatieven in de sterk aanwezige kunst- en studentenscène, vaak de bron van culturele vernieuwingen. Deze variatie levert een

rijk cultureel stedelijk milieu op waarin veel te beleven valt. De rijke cultuurhistorie draagt hieraan bij.

Economische motor

Met ruim 35% van de Gelderse werkgelegenheid en een vergelijkbaar aandeel van de beroepsbevolking vormt de Stadsregio Arnhem Nijmegen de economische motor voor Gelderland. Het aandeel hoger opgeleiden is met 41% hoog en neemt toe. Dit komt door een groot aanbod aan hoogwaardige werkgelegenheid en het grote aantal instellingen voor hoger onderwijs. De structuur van de economie verschuift in hoog tempo naar een kennisintensieve diensteneconomie, ten koste van industrie en landbouw. Deze verschuiving doet zich het sterkst voor in Arnhem en Nijmegen, met onder andere Health Valley. In de Liemers is de werkgelegenheid sterker gericht op lager opgeleiden, bijvoorbeeld in de transport- en logistieke sector, en in Bergerden treffen we een (groeïend) tuinbouwcluster aan. De regio scoort, landelijk gezien, goed op zowel economische kracht als economische groei. Wel ligt de werkloosheid boven het landelijk gemiddelde. De werkloosheid is sterk geconcentreerd in de steden: één op de drie Gelderse werklozen woont in Arnhem of Nijmegen. Daarbij past de vraag niet bij het aanbod van werkgelegenheid in de steden, wat bijdraagt aan een groeiende mobiliteitsbehoefte.

Hoe de toekomst er voor Ed Marck en Mo Geerlings in 2040 precies uit ziet, weten zij uiteraard niet. Maar dat het met mode van doen zal hebben, staat als een paal boven water. Of dat in de Stadsregio is? Het kan ook München, Milaan of Antwerpen worden. De Arnhemse ervaring is dan mooi meegenomen. Dit dynamische ontwerpersduo brengt tassen in alle maten, soorten en kleuren onder de naam MARCK&MO op de markt. Als trekpaarden van het Arnhemse Modekwartier weten beiden zeker dat de Stadsregio Arnhem-Nijmegen met deze wijk een troef in handen heeft. 'Maar dan moet er nog wel wat gebeuren', aldus Marck. Het koppel is vanaf het allereerste begin van het Arnhemse Modekwartier, in 2005, aan de Sonsbeeksingel gevestigd. Daarvoor deden ze 18 jaar lang ervaring op met onder meer ontwerp, productie en verkoop van grotere series. Zo lieten ze hun tassen op zeker moment in het Oostblok produceren. De moordende concurrentie met grote merken als Gucci, Louis Vuitton enzovoort, dwong hen echter enkele stappen terug te zetten. Nu worden hun ambachtelijk vervaardigde tassen alleen in Arnhem en de Amsterdamse P.C. Hooftstraat verkocht. En dat geeft rust. Marck: 'We waren op het

Arnhem-Nijmegen, de vruchten kunnen plukken van de onroerendgoedinvesteringen in het Modekwartier. Het komt er nu op aan dit modeparadepaardje goed in de markt te zetten. 'Een marketingplan is nu meer dan ooit noodzakelijk. In het formuleren daarvan kan de provincie een belangrijke rol spelen. Het Modekwartier moet zowel regionaal als nationaal als internationaal op de kaart worden gezet. Besteed vooral geld aan goede mensen.' Geerlings vult aan: 'Er moet fiks worden geïnvesteerd in bekendheid. En laten ze vooral de Euregio en het Duitse Roergebied niet vergeten. Daar zit een potentiële markt van tienduizenden consumenten die iets anders willen dan alleen confectie.' De kracht van mode komt optimaal tot zijn recht in ketenverband. Als couture, vintage, bruidsmode, accessoires en modellenbureaus bij elkaar in de buurt samenklonteren, versterken zij elkaar. Ze geven ermee aan dat mode niet alleen in Milaan, Parijs, Amsterdam of Düsseldorf wordt gecreëerd. Marck zegt: 'Laat op plekken die er toe doen zien wat het Modekwartier allemaal in huis heeft. Bundel het aanbod en focus op verschillende aspecten zoals couture, green fashion, accessoires. Manifesteer je op beurzen en bladen in binnen- en buitenland. In

Interview met Marck & Mo, tassenontwerpers

laatst alleen nog maar bezig om de kostprijs te verlagen. We leggen ons nu weer toe op het ontwerpen en vervaardigen van mooie dingen en verkopen rechtstreeks aan de klant. Niks tussenhandel meer, dus.' Maar er moet wel wat gebeuren, wil de stad Arnhem, of algemener gesteld de Stadsregio

Arnhem, zeg maar de achtertuin van Düsseldorf, gebeurt het.' Geerlings voegt haar droom toe: 'In 2040 is dit een dynamisch modecentrum. Dependances van boetieks als Humanoid, Trix en Rees en soortgelijken zitten hier dan ook. Voor confectie winkelt men in de Ketelstraat.'

'Zet Arnhems Modekwartier nationaal en internationaal op de kaart'

De belangrijkste regionale ontwikkelingen en vraagstukken

Een aantal ontwikkelingen zal in sterke mate de toekomst van de Stadsregio Arnhem Nijmegen kleuren:

- de wetten van de internationale kenniseconomie
- mobiliteit blijft groeien
- demografie: groei, stabilisatie én krimp
- dreigende tweedeling in de maatschappij
- klimaatverandering en de gevolgen voor ruimtelijke ordening

De regionale vraagstukken die hier uit volgen, hebben te maken met het (blijven) functioneren als economische motor, een duurzame ruimtelijke ontwikkeling en een zinvolle plaats van iedereen in de maatschappij.

De wetten van de internationale kenniseconomie

De Stadsregio Arnhem Nijmegen heeft veel kennisintensieve bedrijven en instellingen. In een economie waarin kennis steeds belangrijker wordt, verschaft dat de regio een goede positie. Naast het toenemend belang van kennis zien we ook dat de economie zich steeds verder internationaliseert. Fysieke grenzen doen er zeker binnen Europa steeds minder toe. En virtueel is de wereld al een dorp waarin van grenzen helemaal geen sprake meer lijkt.

Deze internationale, kennisgeoriënteerde economie heeft zo haar eigen wetten. Het is voor een regio van groot belang zich te onderscheiden en zich met een herkenbaar profiel te presenteren. Dit vraagt om keuzes maken en focus. Flexibiliteit is essentieel om snel in te kunnen spelen op innovaties, of deze innovaties zelf te doen. Wil de regio als geheel, en meer nog de bedrijven en instellingen binnen dit gebied, toekomstbestendig zijn, dan zullen zij deze weg moeten bewandelen. Verder bepalen internationale verbindingen, arbeidspotentieel en interne markt voor een belangrijk deel het economisch succes van regio's. De Stadsregio Arnhem Nijmegen is, met 723.000 inwoners, in verhouding tot andere stedelijke regio's in Europa bescheiden van omvang. Voor een

goede internationale concurrentiepositie is het belangrijk het dagelijkse systeem (daily urban system) te vergroten: meer afzetgebied en meer arbeidsmarkt. De huidige interne ontsluiting van de regio en (fysieke) verbindingen met andere regio's en het Duitse achterland zijn daarvoor vaak nog een belemmering.

Mobiliteit blijft groeien

Als gevolg van de economische groei zal ook de mobiliteit toenemen in de Stadsregio Arnhem Nijmegen. Dat geldt voor personen en goederen. Regionaal verkeer en internationaal transport komen hier samen. De uitbreiding van bestaande infrastructuur in de Stadsregio Arnhem Nijmegen is lastig omdat de aanwezigheid van water, bruggen en dijken de mogelijkheden beperkt. Dit is nu voelbaar bij de noodzakelijke doortrekking van de A15 en maakt grootschalige investeringen noodzakelijk, ook in hoogwaardig openbaar vervoer. Grote vraag voor de toekomst is hoe we bereikbaarheid op regionale schaal kunnen organiseren. Waar moeten we bijsturen als nieuwe initiatieven op economisch gebied ontplooid worden of omdat de verplaatsingsbehoefte van mensen verandert? Hoe beperken we negatieve neveneffecten op het vlak van doorstroming, leefbaarheid en veiligheid? En in hoeverre is het systeem op de langere termijn robuust als we kijken naar de afnemende beschikbaarheid van fossiele brandstoffen? Moeten er alternatieve vervoersconcepten ontwikkeld worden?

Demografie: groei in de stad, stabilisatie en krimp buiten

Voor de regio als totaal voorzien we een groei tot een totaal van circa 750.000 inwoners in de periode 2020-2030. Daarna zal de totale bevolkingsomvang zich stabiliseren, of mogelijk iets afnemen. De demografische ontwikkeling van de Stadsregio Arnhem Nijmegen kenmerkt zich door twee – tegengestelde – bewegingen: groei in het stedelijk centrum en gecombineerde stabilisatie en krimp in de buitengebieden. Het contrast tussen de

'Regiogrenzen zijn bij ons niet heilig. We hebben ook een sterke relatie met Den Bosch en Limburg'

Regiobijeenkomst in Nijmegen, 10 februari 2010

stedelijke concentratie en de groene omgeving neemt hierdoor verder toe: een concentratie van bewoners en voorzieningen in de stad en een leegloop daarbuiten.

Het optreden van een groei- én een krimpbeving maakt het ingewikkeld de problemen goed aan te pakken. Hoe is een combinatie te vinden tussen het ondersteunen van de ontwikkeling van de steden en het organiseren van kwaliteit in het buitengebied, zonder dat die bewegingen contraproductief worden?

Polarisatie: risico op tweedeling door sociale gelaagdheid

Kennis speelt een steeds grotere rol in de economie en ook in de maatschappij als geheel.

Het opleidingsniveau bepaalt in belangrijke mate hoe individuen omgaan met de beschikbare informatie. Hoger opgeleiden blijken beter in staat de beschikbare informatie te filteren en tot zich te nemen dan lager opgeleiden. Hierin ligt de kiem van een tweedeling. Degenen die deze ontwikkeling oppakken plukken er de vruchten van en zij die dat niet kunnen missen de boot. Dat kan leiden tot een verschil in economische positie, sociale status, positie op de woningmarkt, opleidingskansen van kinderen, et cetera. Een kleine, en op termijn wellicht grote, sociale scheiding kan hiermee zomaar ontstaan.

Deze ontwikkeling, met de daaraan verbonden risico's, is niet specifiek voor de Stadsregio Arnhem Nijmegen maar geldt voor onze hele samenleving. Feit is wel dat een dergelijke ontwikkeling zich eerder en sterker in de stad voordoet dan op het platteland. Dat patroon is in de steden al zichtbaar: een meer dan gemiddeld aantal hoger opgeleiden en een grote concentratie van werklozen in de steden. 'Haves' en 'have nots' zijn hier dus beide oververtegenwoordigd, met het grote risico van tweedeling en spanning.

Klimaatverandering

Ook als mondiaal de uitstoot van broeikasgassen drastisch wordt teruggebracht, is klimaatverande-

ring onvermijdelijk. In de regio is dit te zien door extremen in het weerbeeld: hoosbuien met als gevolg wateroverlast, lange periodes van droogte, langdurige hitte in steden en steeds vaker een kortstondige hoge of juist lage stand van het water in de grote rivieren.

Het leefmilieu lijdt eronder. Klimaatverandering leidt tot een verandering van de soortensamenstelling van de natuur, een verslechtering van de waterkwaliteit, schaarste aan schoon drinkwater en een verschuiving van het groeiseizoen.

Daarnaast veroorzaakt het hittestress in de steden. Daarbij moeten we bedenken dat in de Stadsregio Arnhem Nijmegen relatief veel kapitaalintensieve functies in laaggelegen gebieden liggen, wat extra aandacht vraagt voor waterveiligheid.

Hoe pakt dit uit voor de regio? Welke ruimte is er om in de natuur mee te bewegen met de veranderende omstandigheden? Moet het stedelijk gebied verder verdichten om druk op de kwetsbare open ruimte te minimaliseren, of moeten we juist meer groen de stad inhalen?

Vraagstukken

De centrale vraag is in ieder geval hoe we een duurzame ruimtelijke ontwikkeling in dit gebied vorm geven: waar vindt nieuwe verstedelijking plaats, hoe organiseren we de bereikbaarheid, hoe vullen de steden en de omliggende gebieden elkaar aan? Belangrijk is dat de effecten van de klimaatverandering en lokale krimp hierin worden meegewogen.

De tweede vraag die de beschreven ontwikkelingen oproepen, gaat over het functioneren van de Stadsregio Arnhem Nijmegen als economische motor voor Gelderland. Wat is er met het oog op de toekomst voor nodig om die draaiende te houden en te versterken? En, hoe zorgen we ervoor dat er in een kenniseconomie kansen blijven voor iedereen en dat alle lagen van de maatschappij aansluiting krijgen bij de ontwikkelingen?

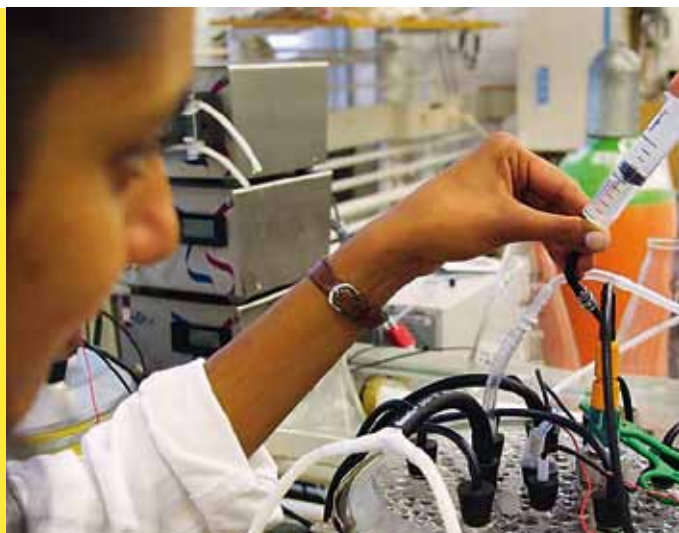

Kansen voor de toekomst

In de regio lopen al verschillende trajecten voor de toekomst van de regio. De toekomstschets AN 2040 en de verstedelijkingsvisie zijn hier voorbeelden van. De gesignaleerde opgaven sluiten daar goed op aan: er zijn geen nieuwe vraagstukken op tafel gekomen, wel nieuwe kansen.

In de verstedelijkingsvisie beschrijft de Stadsregio concreet hoe woningbouw, werken en mobiliteit zich tot 2020 ontwikkelen en tot elkaar verhouden. Gezien de complexiteit van de opgave en de grote belangen die spelen, ligt het voor de hand dat we de verstedelijkingsvisie gezamenlijk uitvoeren. Daarvoor spreken we het organiserend vermogen in de regio aan. Alle kansen grijpen en mogelijkheden benutten kan maar op één manier: we moeten eensgezind zijn en de schouders eronder zetten. We moeten samen aan de bak!

Stadsregio Arnhem Nijmegen als kennisbiotoop

Wie Stadsregio Arnhem Nijmegen zegt, zegt kennis en innovatie. Als stedelijk centrum van Gelderland is de stadsregio immers vestigingsplaats van een groot aantal kenniscentra. Hier wordt kennis gemaakt, ontwikkeld, verhandeld, toegepast, onderwezen en vormgegeven. Deze kennisactiviteit beperkt zich niet tot een sector, maar varieert van gezondheidszorg tot kunst en van openbaar bestuur tot transport en energie. Dat gebeurt niet in beslotenheid maar in een open sfeer en entourage, zodat men ook buiten de regio van die kennis profiteert. De positie van de Stadsregio Arnhem Nijmegen als kennisbiotoop is zo sterk door een verzameling onderscheidende eigenschappen, deels 'aangeboren' en deels ontwikkeld.

Kennisintensieve bedrijven en instellingen

In de eerste plaats zien we de aanwezigheid van een breed scala aan kennisintensieve bedrijven en instellingen: een universiteit, verschillende hogescholen, onderzoeksinstituten, bedrijven in zakelijke dienstverlening, kunst, openbaar bestuur enzovoort. Het succes van deze organisaties oefent een grote aantrekkingskracht uit. Het maakt de regio tot een interessante vestigingsplaats voor kenniswerkers en kennisintensieve bedrijven. De overheid stimuleert initiatieven die de regio vruchtbaar en levendig houden. Zij wijst regelvrije zones aan, creëert economische hotspots en stelt ontmoetingsplaatsen in voor onderwijs, onderzoek, ondernemen en overheid. In dit klimaat kan de Stadsregio Arnhem Nijmegen steeds weer nieuwe kennisactiviteit ontwikkelen en aantrekken.

Aantrekkelijk leefklimaat

De tweede sterke eigenschap van de Stadsregio Arnhem Nijmegen is het aantrekkelijke leefklimaat. Twee prachtige steden met voorzieningen op hoog niveau: een uitstekend winkelaanbod, veel onderwijsinstellingen, een breed aanbod in cultuur en sport. De steden zijn ook rijk bedeeld met groen en water. Dit zorgt voor ruimte en ontspanning in de stad en draagt bij aan het opvangen van pieken in droogte en neerslag. De regio als geheel kent zeer diverse en aantrekkelijke woonmilieus, variërend van hoogstedelijk tot landelijk en groen. Waar deze woonmilieus niet aanwezig zijn worden ze toegevoegd. De steden worden omringd door prachtige landschappen en overal zijn toeristische trekpleisters, zoals het Nationaal Historisch Museum. Steeds vaker biedt de regio evenementen die voortkomen uit de aanwezige kennis en creativiteit. De Mode Biënnale is al jaren een vaste waarde en de World EXPO kon niet uitblijven. De combinatie van stad en landelijkheid en het hoge voorzieningenniveau maken de stadsregio tot een heel aangename plek om te wonen en te werken, juist voor kenniswerkers.

Samenwerken

Het derde sterke punt van de Stadsregio Arnhem Nijmegen is de aandacht voor samenwerking en het denken in clusters: met partijen binnen de regio maar ook elders in Nederland en de wereld. De aandacht gaat uit naar programmalijnen en ketens in plaats van louter de eigen winkel of een klein project. Bedrijven en instellingen in de regio hebben voor diverse thema's partners, zoals Brainport Eindhoven, Food Valley, de Regio Twente

en Leuven. In Health Valley is de kracht van samenwerking goed zichtbaar. Mede door de hechte samenwerking is Health Valley uitgegroeid tot een ijzersterk cluster in de wereld van zorg en gezondheid. Door verbindingen met organisaties in de Randstad en het Ruhrgebied weet de regio optimaal te profiteren van haar strategische ligging tussen deze economische zwaargewichten. Een ander sprekend voorbeeld van clustervorming is de internationale promotie van Arnhem als stad van onderwijs, mode, kunst en cultuur. Of neem de samenwerking van Ondernemen, Overheid en Onderwijs in de Liemers, om de sector transport en logistiek daar verder te ontwikkelen. Niet elke sector voor zich en één voor één, maar de krachten bundelen en samenwerken: deze aanpak werkt. Dat is juist van belang voor een regio die zich richt op kennis. Omdat kennis constant in ontwikkeling is en overal beschikbaar, is het essentieel ervaring uit te wisselen en gebruik te maken van netwerken.

Bereikbaarheid

Interne en externe bereikbaarheid is nog altijd essentieel voor een sterke economie. Dit is in de Stadsregio Arnhem Nijmegen altijd een ingewikkeld vraagstuk geweest. Wellicht juist daardoor is de regio erin geslaagd hiervoor slimme en duurzame oplossingen te vinden en loopt de regio voorop in het vinden van nieuwe vormen van bereikbaarheid. Zo is de regio in staat gebleken goed bereikbaar te blijven, zowel voor personen als voor goederen.

Op internationale schaal vormen de HSL en Airport Weeze de pijlers, waar de rest van de regio optimaal op is aangesloten. Verder kent de regio een zeer dicht en hoogwaardig netwerk van openbaar vervoer. Doordat dit netwerk ook goed is aangesloten op het openbaar vervoer in de omliggende gebieden, is de externe bereikbaarheid zeer goed.

Daarnaast zijn succesvolle programma's ontwikkeld om de belasting van weg, water en rail zoveel mogelijk te spreiden. Thuiswerken, wat voor veel kenniswerkers makkelijk en aantrekkelijk is, gebeurt hier meer dan gemiddeld. Midden in woongebieden zijn netwerkvoorzieningen en moderne ontmoetingsplaatsen ontstaan, waar medewerkers van verschillende organisaties gebruik van kunnen maken zodat ze niet de weg op hoeven. Medewerkers verkorten hun woon-werkverkeer aanzienlijk door daar enkele dagen per week te werken. Deze voorzieningen stellen de

vele ZZP'ers bovendien in staat nieuwe werkrelaties aan te gaan.

De keuze voor de stadsregio als kennisbiotoop kon alleen succesvol zijn doordat het een bewuste, doordachte keuze was. Kiezen voor kennis betekent niet dat andere thema's over het hoofd worden gezien. Natuurlijk zijn ook niet-kennisgerelateerde bedrijven en instellingen welkom. Sterker nog, deze zijn zelfs nodig. Van de focus op kennisgerelateerde activiteiten en de positieve uitstraling daarvan profiteert de rest.

Sociaal evenwicht aanwezig

In de Stadsregio Arnhem Nijmegen is het partijen gelukt een tweedeling in de maatschappij te voorkomen. Echte probleemwijken behoren tot het verleden. Aan de basis stond het breed gedragen initiatief om door de hele regio een verdere differentiatie van woonmilieus door te voeren. Herstructurering en gerichte investeringen in de kwaliteit van de openbare ruimte betekenden een impuls voor het stedelijk gebied. Overal zijn toegankelijke parken die uitnodigen tot nieuwe ontmoetingen, waar mensen verkoeling zoeken op hete dagen en waar gewerkt wordt via wifi. Maar ook de zachte kant is opgepakt: in de stadsregio wordt actief opgetreden bij leefbaarheidsproblemen zodat deze in de kiem kunnen worden gesmoord. Arbeidsparticipatie vormde de tweede pijler: er is geen onderklasse van langdurige werklozen ontstaan onder lager opgeleiden of migrantengroepen.

Het sociale evenwicht in de regio krijgt extra cachet door het internationale perspectief: immers, vitale steden waar het prettig wonen is, vrij van risico's en overlast, scoren beduidend beter dan steden waar sociale onrust dreigt.

Naar een onderscheidend internationaal profiel

Kennis is het kapitaal van de regio, de basis. Om nationaal en internationaal een sterke positie in te nemen kiest de regio voor de ontwikkeling van een specifiek profiel. Dit betekent het inzetten van marketing en communicatie om de gewenste associaties bij de doelgroepen op te roepen. Maar ook het verder ontwikkelen van het gebied volgens de gekozen lijn, zodat de claim ook waargemaakt kan worden. Er zijn twee mogelijkheden voorhanden.

a. De regio voor de gezonde mens

De regio kiest voor de specialisatie van Health Valley

tot 'De Regio voor de Gezonde Mens'. Health Valley is een groeiende bron van kennis en ontwikkeling op medisch vlak. Nieuwe toepassingen worden waar mogelijk binnen de regio getest. Nieuwe kennis, ook op het gebied van preventie, vindt in de regio gemakkelijk zijn weg. De claim 'regio voor de gezonde mens' past, omdat de stadsregio een hele gezonde leefomgeving is. Park Lingezegen functioneert als groene long van het hele gebied. In de buitengebieden bevinden zich sport- en recreatievoorzieningen. In de stedelijke gebieden zijn tal van kleinere en grotere parken, evenals sportvoorzieningen. De deelname aan sport is ook gestimuleerd door aan te sluiten bij landelijke initiatieven als het wereldkampioenschap voetbal in 2018 en de Olympische Spelen in 2028.

b. Diversiteit - alles behalve de middelmaat.

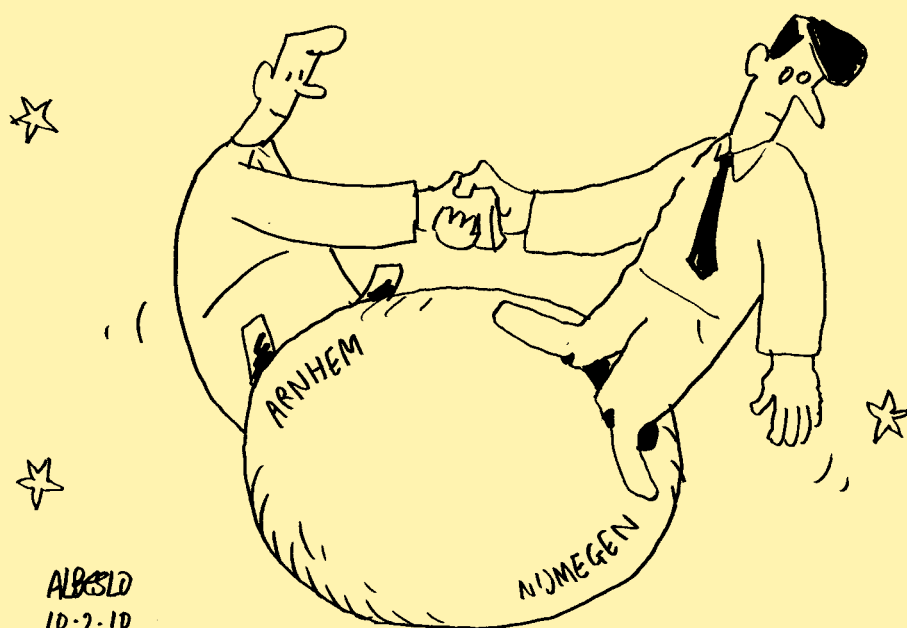
De regio kiest voor het profiel 'Diversiteit in vormen, maar altijd kwaliteit'. Dat doet zij door de diversiteit in stand te houden en waar mogelijk te vergroten. Denk aan de verschillen tussen stad en land, tussen cultuurhistorische en moderne landschappen, tussen woonmilieus voor hoger en voor lager opgeleiden. Stad is dan ook echt hoogstedelijk en buiten is het ook echt ruim en groen. Natuur is echt natuur en wordt zo min mogelijk aangelegd en onderhouden. Deze keuze helpt een scherp en aantrekkelijk imago te ontwikkelen, maar vergt wel een secure uitvoering. Wanneer diversiteit onttaardt in chaos, schiet de keuze zijn doel voorbij.

Samenwerken is samen werken

Een drijvende kracht in de regio is samenwerking. Tussen bedrijven en instellingen onderling, maar

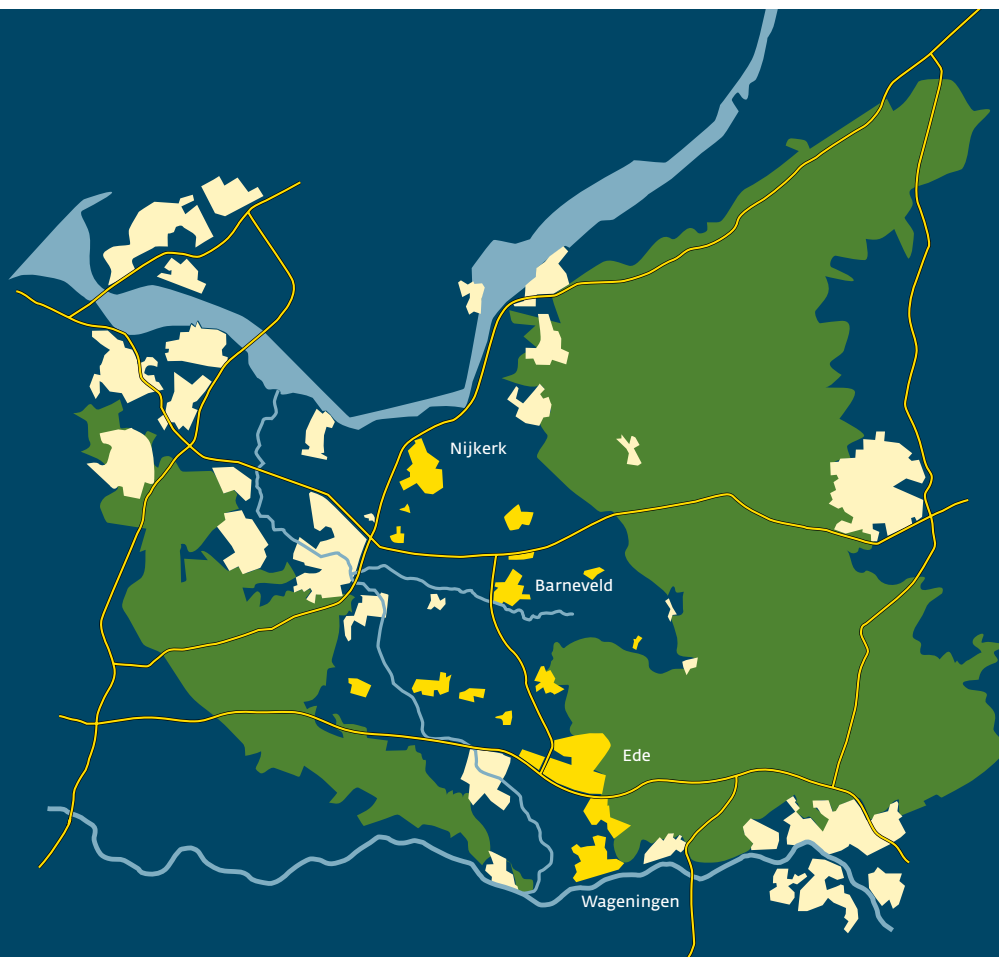
ook tussen de overheid en private partijen. Het mooiste staaltje hiervan is de uitvoering van de verstedelijkingsvisie van de Stadsregio Arnhem Nijmegen. Opgesteld én uitgevoerd door overheid, bedrijven en instellingen. En met een optimale samenhang tussen de aspecten wonen, werken en mobiliteit. In de regiobrede afwegingen over de locaties voor de diverse initiatieven en ontwikkelingen speelt zowel de overheidsvisie op ruimtelijke kwaliteit als de private visie op 'wat is voor mijn doel de ideale locatie' mee. De gezamenlijke overheden verweven hun financiële en ruimtelijke instrumenten ten behoeve van de markt. Ook bij andere thema's is er veel publiek-private samenwerking. Steeds vaker ontstaan allianties met voorheen onvermoede partners en sluit men coalities over de grenzen van de regio heen. Dit zorgt voor een breed draagvlak voor ontwikkeling en vermindert de risico's. Door coalities te sluiten over de grenzen wordt de polsstok van de regio ook veel langer. Zo kunnen bedrijven deel gaan uitmaken van internationale allianties en worden bedrijven aangetrokken die 'te groot' zijn voor de stadsregio alleen.

Allianties van regionale private partners versterken het gewenste imago van de regio: een zorgverzekeraar als partner in preventie of een ingenieursbureau als partner in klimaatbestendige verstedelijking. Een mooie coalitie over de regiogrens heen is die met de Betuwse Bloem: het glastuinbouwcluster Bergerden/ Huissen werkt samen met de tuinbouwknooppunten Valburg en Medel. Een ander voorbeeld is de samenwerking in duurzame mode: ontwerpen uit Arnhem gemaakt met met biobased vezels uit de Achterhoek.

TWEEPOLIGHEID...
VOOR- OF
NADEEL ?

De Vallei

Food Valley kleurt de toekomst van De Vallei¹. Bedrijven en instellingen scharen zich rondom gezonde en duurzame voeding. Maar in welke richting zet deze ontwikkeling door? Nog belangrijker: hoe en met wie realiseren we die doorontwikkeling? De regio ondersteunt de ontwikkeling van Food Valley en plukt daar ook de vruchten van. De opgave is om alle extra dynamiek, uit Food Valley en de omringende steden en infrastructuur, in balans te houden met rust en natuurschoon.

¹ De regio heeft besloten nauwer te gaan samenwerken en het concept Food Valley gezamenlijk tot een succes te maken. Dat heeft er al toe geleid dat de oude samenwerkingsverbanden DeVallei en WERV in 2010 opgaan in een nieuwe regio. In dit document hanteren we nog de huidige naam voor de regio: DeVallei.

Jong en samen, Food en grote economische activiteit

Attractieve woonmilieus

Food Valley. Vallei vol vruchtbaarheid en kansen. Omsloten door de Utrechtse Heuvelrug, de Nederrijn, de Veluwe en de Randmeren. Centraal in Nederland, goed ontsloten via het spoor en over de weg. Een gevarieerd landschap met attractieve woonmilieus: stedelijk rond Ede en Wageningen, groen op de Veluwe en tussen Nijkerk en Barneveld. In de Vallei wonen 244.000 mensen, 12% van de Gelderse bevolking. Opvallend veel jongeren en relatief weinig ouderen. Kenmerkend is de sterke sociale samenhang. De bevolking heeft een hoge arbeidsmoraal en er is veel ondernemerschap. In het zuiden van de regio is de cultuur meer gericht op vernieuwing en flexibiliteit. In het noorden is die meer behoudend en pragmatischer.

Food en aanverwante industrie

De economische structuur van de regio is divers, met Food als specialisme. Er is hier een unieke verzameling bedrijven en instellingen op het gebied van voeding, gezondheid, groen en zorg. De regio kent een breed aanbod van onderwijs: van wetenschappelijk tot hoogwaardig praktijkonderwijs. De Wageningen Universiteit en verreweg de meeste

Gelderse onderzoeksinstituten op dit gebied bevinden zich in deze regio. Binnen de pluimveehouderij en de kalverhouderij in Nederland is de Vallei een belangrijk gebied: voor landbouwproductie en de aanverwante industrie voor bijvoorbeeld stallen, verpakkingen en broedsystemen. Dit is vooral zichtbaar rond Barneveld en Voorthuizen. Het concept Food Valley is, zeker uit economisch oogpunt, de verbindende schakel.

De (beroeps)bevolking van De Vallei was de afgelopen jaren de snelstgroeiende van Gelderland. Dit komt door de samenstelling van de bevolking: veel jonge gezinnen en veel kinderen per gezin. Het is daarmee de minst vergrijsde regio van Gelderland. Ook de banengroei was de laatste jaren hoog en behoort tot de top van Gelderland. De werkloosheid is laag. Hoewel de regio grenst aan de Randstad, wordt deze positieve ontwikkeling tot op heden niet veroorzaakt door fysieke 'overloop' uit de Randstad. Het gaat voornamelijk om autonome banengroei in het zittende bedrijfsleven.

Jarenlang hield Bart Boon, directeur van het foodbedrijf Eco Fields in Wekerom, zijn runderen op traditionele wijze. Vrouwelijke of vaarskalveren werden opgefokt om uiteindelijk - letterlijk - als melkkoe te worden ingezet. Stierkalveren, mannelijke kalveren, zijn vanzelfsprekend niet van waarde voor melkproductie, en daarom werden ze doorverkocht aan de bio-industrie. Boon: 'Maar daarmee doe je de dieren geen recht, dat is niet biologisch verantwoord.' Hij gebruikt de term rentmeester-schap. 'Het is onze taak om natuur en schepping zo veel mogelijk te respecteren.'

Drie jaar geleden, in 2007, gooide hij het roer drastisch om. Zijn stierkalveren verdwijnen niet meer naar de bio-industrie, maar mogen weer kalf zijn. De beesten gaan dagelijks naar buiten en genieten van hun vrijheid. Ze hebben bovendien rust en ruimte in een potstal, waar ze in het stro kunnen liggen. Er is minder onderlinge competitie tussen de beesten, wat hun welzijn sterk bevordert. Zo komen op biologische bedrijven minder stofwisselingsziekten voor. De kalveren zijn gezonder en gebruiken niet of nauwelijks geneesmiddelen als antibiotica. Door natuurlijk te voeden met grassen, maïs, gerst

duurzame bedrijfsvoering, door dier en milieu met respect te behandelen, produceer ik vlees waarmee ik me kan onderscheiden!'

Hij vertelt dat zijn omzet de afgelopen drie jaar telkens verdubbelde. 'Dat zal in de nabije toekomst wel minder worden, maar ik zie het - als ik focus op 2040 - zeer positief in.'

Consumenten hebben steeds meer aandacht voor gezonde voeding en dierenwelzijn. Op weg naar 2040 zal die belangstelling alleen maar toenemen. Stierkalveren horen in de wei en niet als kistkalf - met alle gezondheidsrisico's van dien - in de bio-industrie te worden gehouden. Boon: 'Met deze biologische manier van werken willen wij - net als met onze smaakvolle andere eerlijke producten als wijn - stad en platteland dichterbij elkaar brengen. Eco Fields praktiseert een duurzame bedrijfsvoering en respecteert dier én milieu.'

Momenteel zet Boon zich optimaal in voor het vermarkten van biologisch vlees. Na de slacht in Veenendaal komt het vlees terug naar Wekerom om daar te rijpen en vervolgens te worden verwerkt. Voor de provincie ligt er een prachtige taak in het verschiet, denkt hij. De Wageningse Landbouw Universiteit en de vele Food Valley-initiatieven

Interview met Bart Boon, veehouder

en erwten, geteeld zonder chemische bestrijdingsmiddelen en kunstmest, wordt het kalfsvlees mooi rosé van kleur. De fijn gemarmerde structuur en malsheid komen zo goed tot hun recht. De consument proeft als het ware de vrijheid van het dier. Deze respectvolle omgang met het beest resulteert in prachtig biologisch vlees dat absoluut niet blank is. Volgens Boon zit hier het onderscheid. 'Door een

bieden daarvoor volop perspectief. 'De provincie zou in haar voorlichting kunnen uitdragen dat er andere, gezondere productiewijzen zijn dan de nu dominante bio-industrie', aldus Boon.

'Volop perspectief voor biologische veehouderij'

De belangrijkste regionale ontwikkelingen en vraagstukken

De belangrijkste maatschappelijke vraagstukken in De Vallei concentreren zich om twee aspecten: de keuze voor Food Valley als economisch speerpunt en het omgaan met toenemende dynamiek in en om de regio. Een aantal onderliggende ontwikkelingen zullen de toekomst van De Vallei sterk beïnvloeden.

- het groeiende belang van kennis voor innovatie
- de toenemende dynamiek: bevolkingsgroei, bedrijvigheid en overloop vanuit de Randstad
- groei van mobiliteit in de regio
- de nieuwe landbouw: marktgericht, regionaal verankerd en vraaggericht

Het groeiende belang van kennis voor innovatie

We zien dat in de mondiale en zeker westerse economieën innovatie steeds belangrijker wordt. Daarin kunnen wij ons nog onderscheiden van de lagerelonenlanden. Het belang van kennis als bron voor innovatie neemt toe. Ziedaar: de kenniseconomie. De aandacht gaat steeds meer uit naar het ontwikkelen en in praktijk brengen van kennis, wat het bewerken van producten een toegevoegde waarde geeft. Verder moeten die innovaties renderend zijn te maken. Innovatie hangt dan direct samen met de wensen en eisen van consumenten voor gezondheid, voedselzekerheid en duurzaamheid. Dit vraagt om nieuwe kennis-verbindingen ('cross-overs') en om opener en meer radicale vormen van innovatie. De kennis in Food Valley biedt Nederland de kans zich in agrifood mondiaal te positioneren in de top.

Met de opkomst van de kenniseconomie en de stormachtige ontwikkelingen in de informatie- en communicatietechnologie worden kennis en de vaardigheid om kennis te ontsluiten steeds belangrijker. Het contrast in de samenleving tussen de mensen die hierop zijn aangesloten (de kenniswerkers) en degenen die dat niet zijn groeit

navenant. Deze tweedeling kan hiervan een ongewenst maatschappelijk effect zijn.

Meer dynamiek: bevolkingsgroei, bedrijvigheid en overloop vanuit de Randstad

Van alle Gelderse regio's maakt de Vallei volgens de prognoses tot 2040 de grootste demografische groei door. Ook net buiten de regio, in de Randstad, is de dynamiek groot. In de directe omgeving van de regio groeit Almere tot 2040 naar 400.000 inwoners. Dat lijkt nog ver weg, maar is in potentie van grote invloed. De groei van Almere zorgt voor een groeiende vraag naar mobiliteit en mogelijk verstedelijking aan de noordkant van De Vallei. De charme van het gebied schuilt in belangrijke mate in de combinatie van landelijke rust en stedelijke activiteit. Een verdere toename van woningbouw en economische activiteit kan die charme bedreigen. Kwaliteiten als groen, rust en ruimte komen onder druk te staan.

Hoe en wanneer 'druk vanuit de Randstad' verder zijn beslag krijgt is onzeker. De huidige cijfers laten nauwelijks een positief migratiesaldo zien. Toch liggen de grondprijzen op het niveau van de Randstad. Bovendien is de regio in het verleden een aantrekkelijke vestigingsplaats gebleken. Zo is het ruimtebeslag in Nijkerk, Barneveld, Ede en Veenendaal vanaf 1960 verviervoudigd.

Toename mobiliteit in en om De Vallei

Het vervoer van goederen over lange afstanden groeit tot 2040 met circa 100 procent. Uit onderzoek blijkt dat 45 procent van alle transport binnen de regio iets met voedsel te maken heeft. Als die sector groeit zal de mobiliteitsvraag dus ook toenemen. Afhankelijk van de groei van de bevolking en de economie groeit ook het regionale verkeer. De regionale schaal is essentieel: go

'Is Food Valley niet teveel incrowd begrip waar anderen zich minder door aangesproken voelen?'

Regiobijeenkomst Nijkerk, 11 februari 2010

procent van alle verplaatsingen gebeurt binnen een straal van 40 km.

De ligging van de regio in de directe nabijheid van de Randstad maakt bovendien dat de mobiliteitsvraagstukken voor de Randstad in de toekomst ook meer en meer die van De Vallei worden. De vraag is op welke wijze we de bereikbaarheid van en binnen de regio kunnen aanpakken. Bouwen we voort op de bestaande infrastructuur (weg, water, spoor) of zoeken we naar innovatieve concepten? En hoe verhoudt dit zich tot de kwaliteiten rust, ruimte en groen?

De nieuwe landbouw: marktgericht, regionaal verankerd en vraaggericht

In de landbouw verwachten we flinke veranderingen. In De Vallei nemen de pluimvee- en kalverhouderij een dominante positie in. Voor deze intensieve veehouderij wordt het steeds belangrijker hoe de eisen en wensen van consumenten voor voedsel en voedselproductie zich ontwikkelen. De landbouw zal een meer marktgerichte en vraaggerichte sector (moeten) worden, ook door het mogelijk wegvallen van inkomenssteun uit Brussel. Schaalvergroting is voor marktgerichte landbouw onafwendbaar. Daarbij zal de sector meer rekening moeten houden met rationele én emotionele kwaliteitseisen op het vlak van dierenwelzijn, gezondheid (risico's) en duurzaamheid. Daarnaast verwachten we een groei in specifieke markten: 'klein en fijn' -productie, streekproducten, slow food enzovoort.

De agrarische structuur in De Vallei kenmerkt zich door relatief veel kleine bedrijven met grote schuren. Wanneer agrariërs stoppen wordt daar een nieuwe bestemming voor gezocht. De wijze waarop deze functieverandering gebeurt bepaalt het toekomstige gezicht van het gebied. Waar eerst de kippenboerderij stond kan in de toekomst ruim en hoogwaardig worden gewoond of gewerkt. Extra burgerbewoning nabij intensieve veehouderij

vraagt om besluiten die recht doet aan zowel de agrarische als de woonfunctie.

Vraagstukken

Hoe kunnen we in De Vallei een aantrekkelijk woon- en werkklimaat ontwikkelen, waardoor we de aantrekkingskracht voor kennisgerelateerde bedrijven versterken?

Met het concept Food Valley kunnen we de ontwikkeling van de regio richting geven. Dat vergt letterlijk en figuurlijk grensoverschrijdende samenwerking. Food Valley is een concept met grote potentie. Internationaal is er grote belangstelling voor de kennis die hier wordt ontwikkeld. Om die potentie te benutten moeten we het kenniscluster dichter bij de rest van de maatschappij brengen. Dat komt de ontwikkeling van Food Valley ten goede. Bovendien profiteren ook de inwoners van het gebied van dat succes: van de innovaties, het werk er omheen, de extra kwaliteit van de leefomgeving én de economische impuls die ervan uitgaat. Dat geldt uiteraard ook voor onderwijs, onderzoek, ondernemers en overheid. Hoe doen we dat en met wie? Niet op papier maar in de praktijk.

De druk op De Vallei neemt toe, van binnenuit en van buitenaf: meer mensen, meer bedrijven, meer transport, meer woningen. Tegelijk vormt het handhaven of versterken van de andere kwaliteiten van De Vallei een uitdaging: de vitale landbouwsector, het landschap, het toerisme, de sociale samenhang. En niet alleen de grote bedrijven en steden hebben aandacht nodig, ook de voorzieningen in de buitengebieden.

De vraag is dan ook hoe De Vallei enerzijds kan profiteren van de ontwikkeling en tegelijk de eigen, specifieke kwaliteiten kan behouden.

Kansen voor de toekomst

De regio heeft zelf gekozen voor Food Valley. Die eensgezindheid en inhoudelijke keuze zijn fantastische uitgangspunten. Er liggen grote kansen in het verschiet. Dat kunnen we alleen benutten door de krachten te bundelen. Het is de kunst de hele Vallei te ontsluiten en actief te zoeken naar een positieve spin-off voor alle inwoners en partners verder weg. We schetsen een aantal mogelijkheden.

Food Valley: Food Capital of the World

Food Valley ontwikkelt zich door tot hét voedingscentrum van de wereld. State of the art-kennis over gezonde en duurzame voeding en voedselontwikkeling is hier beschikbaar en wordt hier toegepast. De meest spraakmakende onderzoeksresultaten komen hier vandaan en worden overal ter wereld gebruikt. In de Food Valley worden innovatieve oplossingen bedacht voor de sterk groeiende vraag naar hoogwaardig voedsel. Voor Nederland, maar ook voor vraagstukken op wereldschaal. De doorbraak op het gebied van CO₂-reductie in de landbouw vindt in Food Valley plaats. De bedrijven en kennisinstellingen blinken uit in het vinden van nieuwe productiemethoden die goed zijn voor de mens, rooibouw van natuur en bodem tegengaan en diervriendelijk zijn. De WUR en de Food Valley Campus vormen het kloppend hart van Food Valley. Hiermee blijft Nederland en dus ook de regio overeind in de internationale concurrentiestrijd om R&D-centra en kenniswerkers. De campus is daartoe ontwikkeld tot een samenhangend gebied met hoogwaardige ruimten, faciliteiten en huisvestingsmogelijkheden. Bepalend uitgangspunt is connectivity: synergie tussen innovatieclusters, fysieke en digitale bereikbaarheid en het bestaan van informele kennisnetwerken. Vooral digitale verbindingen zijn erg belangrijk. Vanuit FoodValley zijn tal van Food-gerelateerde bedrijven en kennisinstellingen in binnen- en buitenland letterlijk binnen handbereik. Video-conferencing en virtuele ontmoetingen binnen en buiten de regio zijn aan de orde van de dag.

Nederland ontwikkelt met Food Valley het voedsel van de toekomst en de manier om dat te produce-

ren. De regio vormt één groot laboratorium: hier worden methodes toegepast om de veehouderij van de toekomst duurzaam vorm te geven. Naast een laboratorium is het gebied dan ook een levende etalage die de nieuwste technieken in voeding laat zien. In de weilanden is de toekomstige landbouw in de praktijk te zien. In de restaurants staat eten op de menukaart dat op de modernste manier is ontwikkeld en verwerkt. Door de sterke positie in de wereld is het een zeer aantrekkelijk vestigingsgebied voor Nederlandse en internationale bedrijven en instellingen. Dat zorgt voor een continue druk op de verkeersinfrastructuur, de mooie woonomgeving en de aantrekkelijke rust en ruimte van het buitengebied. We kunnen de balans in stand houden door te investeren in zowel de economische activiteit als de aantrekkelijke woonomgeving.

Food Valley en De Vallei: goed voor elkaar

De Vallei slaagt erin hier als geheel de vruchten van te plukken: boeren, toerisme, MKB en andere ondernemers, scholen, burgers en recreanten. Soms lijkt het of iedereen op een of andere manier verbonden is met Food Valley.

Het kernbegrip van Food Valley is: grenzeloze samenwerking. Intern, waar maatschappelijk waardevolle innovaties ontstaan wanneer bedrijven, kennisinstellingen en wetenschappers elkaar ontmoeten. Maar juist ook grenzeloze samenwerking tussen FoodValley en de omgeving: van Utrecht, Almere en Rivierland tot kennisclusters elders in de wereld. In De Vallei heeft men dat tijdig ingezien en gezamenlijk besloten om over de grenzen heen te kijken. Fysieke muren,

taalgrenzen, culturen, sectoren, bedrijfsleven of wetenschap, binnen of buiten Food Valley: de mensen in deze regio gaan er professioneel en ondernemend mee om.

Om haar positie als Food Capital of the World te kunnen waarmaken en vasthouden richt De Vallei zich sterk op de internationale kenniswerker. Deze kan overal in De Vallei prettig wonen, werken en leven, maar ook in de Randstad, de Stadsregio Arnhem Nijmegen of het Ruhrgebied. Die stedelijke regio's zijn dichtbij en goed bereikbaar.

Nieuwkomers van buiten De Vallei voelen zich hier direct thuis. Het is hier prachtig wonen, met culturele voorzieningen onder handbereik. De regio blinkt uit in gastvrijheid. Bovendien zijn er uitstekende hotels en congrescentra, leuke toeristische attracties en natuurlijk de prachtige landschappen. Andere sectoren liften mee op het succes van de ondernemende mentaliteit van Food Valley. Toeristische ondernemers ontwikkelen attracties die hierop aansluiten en weten zo nieuwe markten aan te boren. Media in voeding en voedselontwikkeling verkassen naar dit gebied omdat hier de kennis beschikbaar is. Het MKB en de detailhandel in het algemeen profiteren van het herkenbare economisch profiel en de aantrekkingskracht die daarvan uitgaat.

Onderwijs, onderzoek en ondernemen

Dé grote kans voor de regio is Food. Steviger relaties tussen betrokken partijen helpen om te komen tot relevant onderwijs en onderzoek, betere ondernemingen en producten/innovaties. Op die manier profiteren ook meer mensen in de regio van de sterke positie van Food Valley. De overheid helpt om van deze samenwerking een succes te maken, door partijen samen te brengen, de juiste randvoorwaarden te scheppen en gerichte innovatie te stimuleren.

De aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt gaat om meer dan kenniswerkers (hbo+). De regio beschikt over mbo'ers en vakmensen die de kennis profijtelijk kunnen maken. Er zijn meer dan voldoende arbeidsplaatsen voor de 'eigen' starters op de arbeidsmarkt. Boeiende stageplaatsen en uitzicht op een leuke baan dringen voortijdige schooluitval terug. De volop beschikbare vakmensen en vakopleidingen maken het gebied mede tot een interessante vestigingsplaats voor nieuwe bedrijven en instellingen.

In de regio ontstaan steeds weer nieuwe bedrijfjes, die zich concentreren op nieuwe producten. De vereiste deskundigheid in ondernemerschap, marketing en financiën ontbreken vaak. Vanuit

Food Valley heeft dit opgelost door de gewenste kennis via een hogeschool naar de regio te halen. Soms is de hogeschool fysiek aanwezig; waar dat niet het geval is, is de kennis virtueel toegankelijk. De relevante informatie en de netwerken in deze kennisgebieden zijn als 'open source' beschikbaar.

Opleiden en vasthouden van vakmensen is belangrijk, maar ook de waarde van spin-off van de universiteit en andere kennisinstellingen. Wageningen UR en andere kennisinstellingen werken onderling samen en met kleinere bedrijven die de inzichten en bevindingen van de universiteit operationeel maken. Deze kleinere bedrijfjes hebben op hun beurt goede relaties met grote bedrijven die de ontwikkelde producten in de markt zetten. Daarnaast bieden de bedrijven en instellingen binnen FoodValley een prachtige afzetmarkt voor diensten vanuit het MKB. Denk aan accountants, adviseurs, reclamebureaus, hoveniers en aannemers, die diensten aanbieden die de Foodbedrijven zelf vaak niet in huis hebben.

Lekker wonen in De Vallei

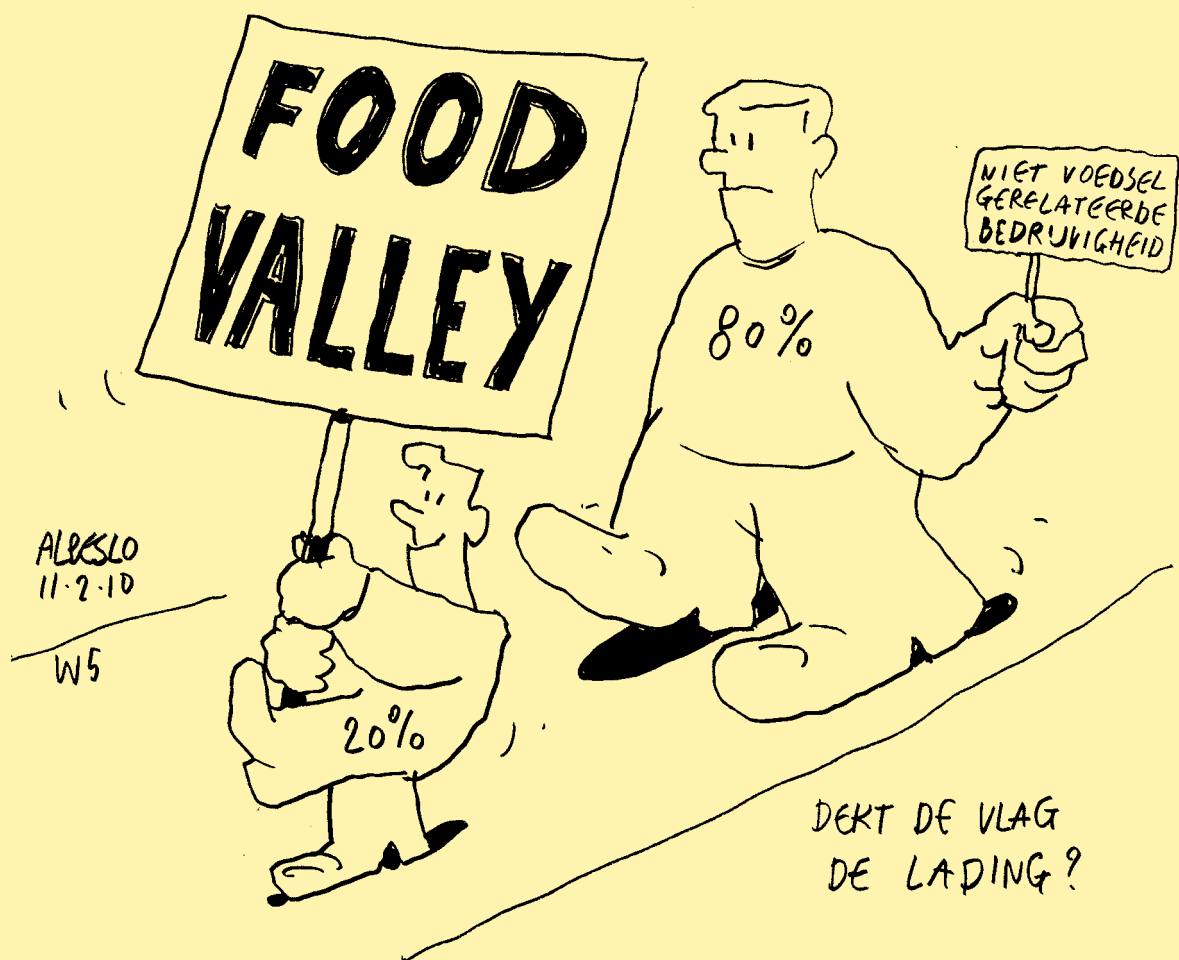
De Vallei kent een aantal bijzondere kwaliteiten: de sociale infrastructuur, de kleinschaligheid, de menselijke maat, de cultuurhistorische waarden, de uitbundige natuur, de hoge kwaliteit van het water, de prachtige landschappen. Deze kwaliteiten sturen de aard en schaal van nieuwe ontwikkelingen. Alles is erop gericht de balans tussen deze kwaliteiten en bijvoorbeeld de economische ontwikkeling in stand te houden. Zodat we 'lekker wonen in De Vallei' als motto blijvend kunnen waarmaken.

Een geslaagde verandering in De Vallei is de

bestemming van ongebruikte boerderijen, schuren en stallen tot woongebieden. De vraag naar deze vorm van ruim wonen is groot, maar de transformatie heeft veel meer ingehouden dan het wijzigen van een bestemmingsplan. Samen zoeken naar nieuwe wegen heeft van deze functieverandering een groot succes gemaakt. De groei van het aantal bewoners in deze buitengebieden heeft er ook voor gezorgd dat het draagvlak voor voorzieningen sterk is verbeterd. Daarnaast zijn er prachtige faciliteiten voor toerisme en recreatie ontstaan.

Integrale gebiedsontwikkeling hebben we in deze regio een nieuwe invulling gegeven. Natuurlijk zitten daarbij de 'standaardpartijen' aan tafel: grondeigenaren, ontwikkelaars, gemeenten, enzovoort. In De Vallei zijn burgers de nieuwe partners. Zij hebben hier ook ideeën over en voor de langere termijn is het beter alle betrokkenen vanaf het begin aan tafel te hebben.

De combinatie van de prachtige woonomgeving, de krachtige kennisontwikkeling en de strategische ligging vormen een blijvende impuls voor de FoodValley.

Over de regio- grenzen heen

We zijn met het project Regioverkenningen gestart om een beter beeld te krijgen van de ontwikkelingen die ons de aankomende decennia te wachten staan en van onze mogelijkheden om daarop te reageren. Samen met onze partners in de Gelderse regio's hebben we ontwikkelingen geanalyseerd, maatschappelijke vraagstukken beschreven en kansen voor de toekomst geformuleerd. Deze hebben we opgenomen in de voorgaande regionale hoofdstukken waarin de nadruk ligt op enkele belangrijke maatschappelijke vraagstukken per regio.

Er zijn ook thema's die betrekking hebben op meerdere plekken. Dit hoofdstuk beschrijft thema's die de schaal van de regio's of zelfs de provincie overstijgen. We behandelen vijf thema's: de menselijke maat, de informatiemaatschappij, economie, transitie van het platteland en klimaat en energie. Het hoofdstuk sluit af met de geografische context van de provincie.

Gelderland naar 2040

Het gaat in dit hoofdstuk om ontwikkelingen waarop wij als provincie weinig invloed kunnen uitoefenen, maar die we wel kunnen verbinden met andere onderwerpen en beleidsterreinen. Neem de klimaatverandering. Deze kunnen we niet tegenhouden, maar we kunnen bijvoorbeeld wel onderzoeken wat onze bijdrage kan zijn aan de (inter)nationale doelen voor biodiversiteit, als bijdrage aan het opvangen van de effecten van de klimaatverandering.

Kortom, in dit hoofdstuk vindt u geen beleid of oplossingen voor grote problemen, maar wel context voor de regionale hoofdstukken en een eerste aanzet om de betreffende ontwikkelingen waar mogelijk te verbinden met het werk van de provincie Gelderland.

'Gelderland moet aantrekkelijk blijven voor verschillende bevolkingsgroepen'

De menselijke maat

Aansluiting houden

We leven in een tijd van schaalvergroting, marktwerking, globalisering, innovatie en virtualisering. We leven in een informatiemaatschappij, een wereld waarin maatschappelijke verbanden losser worden, secularisatie voortschrijdt, deelname aan politieke partijen en vakbonden afneemt en waarin individualisering toeneemt. Veel mensen kunnen zich uitstekend in deze maatschappij redden. Een grote groep ouderen zoekt actief naar deelname aan het maatschappelijke leven, zowel in ontspanning als in zorg. Het overgrote deel van de jeugd weet zijn weg te vinden. Het is de uitdaging voor de provincie Gelderland om verbinding te blijven houden met de dagelijkse leefwereld van de mensen, op zo'n wijze dat iedereen op zijn manier kan meedoen in de samenleving.

Aansluiting vinden

Naast de mondiale economische en technologische ontwikkelingen die tot schaalvergroting leiden, zien we ook een hang naar nabijheid. Het lokale en regionale wordt steeds meer gewaardeerd. Ook is er een groeiende behoefte aan het gezamenlijk beleven van verbindende gebeurtenissen zoals voetbal, festivals of nationale hoogtijdagen als Koninginnedag. Samen besteden we meer aandacht aan gevoelens van rouw of verdriet bij rampen en aanslagen. Onze geschiedenis en ons cultureel erfgoed, het streekeigen landschap worden een steeds belangrijker bindende factor in onze samenleving. Ergens bij (willen) horen is dus een belangrijke behoefte van vandaag.

Ruimte, economie, techniek en het sociale perspectief

Beelden over de toekomst komen vaak tot stand via ruimtelijke en economische concepten. Waartoe zijn we (technisch gezien) in staat en welke kansen of oplossingen geeft dat? Deze concepten betreffen toekomstbeelden over wonen, bedrijventerreinen en infrastructuur, maar ook over natuur en landschap. Het is veel minder gebruikelijk de toekomst via de sociale invalshoek te benaderen: hoe willen mensen leven en met elkaar omgaan? Hoe ziet werken er in 2040 uit en in wat voor type bedrijven werken we? Hoe wonen we, hoe besteden we onze vrije tijd en waar ontmoeten we elkaar? Hoe zorgen mensen voor elkaar, in wat voor buurten en met wat voor voorzieningen?

Het is een grote winst wanneer de sociale, mensgerichte toekomstbeelden gekoppeld worden aan de ruimtelijke en economische concepten. De mens hoeft zich dan niet te voegen naar de economische wetten of ruimtelijke mogelijkheden. Het ruimtelijk en economisch beleid staat dan eerder ten dienste van het welzijn van de mens. Of concreter:

- Bij wonen en woonconcepten gaat het niet alleen om vier muren en een dak, maar bijvoorbeeld ook om hoe het echte leven zich verhoudt tot het virtuele leven. Hoe veranderen hierdoor mijn wensen over mijn fysieke huis?
- Kleinschalig wonen en werken (MKB, ZZP'ers) zal vaker gecombineerd worden in stad en land. Hoe faciliteren we dat?
- Veel zaken kunnen (ook) virtueel beleefd worden, zoals cultuur, ontspanning, onderwijs en zorg. Sommige dingen zullen fysiek blijven, zoals sport, feestjes, bepaalde

'Techniek is leuk, maar je kunt er niet mee praten.
Of ja, het zegt in ieder geval niks terug'

- onderdelen van de zorg, genieten van de natuur, et cetera. Welk belang gaan mensen hieraan hechten en wat betekent dat voor de ontwikkeling van hun woonomgeving?
- Mensen verwachten meer inspraak in het ontwerp van hun woning en hun woonomgeving. Dat geeft de mogelijkheid sociale binding te verzekeren en tevredenheid te vergroten. Benut de kennis van de mensen en organiseer een dialoog. Creëer daarmee variëteit en flexibiliteit in de woonomgeving en geef maximale inbreng aan degenen die er gaan wonen. Maak waar gewenst combinaties van kleinschalig wonen en werken mogelijk.
 - Zoek nieuwe concepten voor virtuele en fysieke bereikbaarheid op maat gekoppeld aan uitgekende clusters met voorzieningen die passen bij een leefomgeving met menselijke maat.

Goede zorg als indicatie van de menselijke maat

Zorg voor zieken en ouderen is een indicator voor de menselijke maat van de samenleving. Door de vergrijzing moeten we de komende jaren veel specifieke zorg aan onze ouderen verlenen. De grote omvang van deze groep maakt dat professionele zorg gericht en selectiever ingezet zal worden en dat lichtere vormen van zorg steeds meer aan de markt overgelaten zullen worden. Er ontstaat een ander samenspel tussen familie, lotgenoten en instellingen, en de ondersteuning van toegepaste technologie en ICT zal toenemen.

Wat betekent deze ontwikkeling voor het samenspel van woon- en zorgconcepten, ruimtelijke nabijheid, mobiliteitsbeleid, toepassing van technologie en zorg? De zorg zal in meerdere lagen aangeboden worden: veel

zorg op afstand, essentiële zaken in de nabijheid organiseren (buurtkracht) en samen met anderen combinaties creëren (vanwege het wegvallen van het kwantitatieve draagvlak). Hierbij is behoefte aan partijen die de verbinding tot stand brengen tussen de betrokken disciplines en partijen.

De informatie-maatschappij

Kennis, informatie en IT-mogelijkheden nemen toe en bieden veel kansen. Wat zijn in sociaal maatschappelijk opzicht de consequenties van de informatisering van de maatschappij en hoe gaan we met die consequenties om? Hoe maken we kennis en innovatie betekenisvol en bereikbaar voor iedereen? Hoe blijven mensen aangesloten op de kennis en de IT-mogelijkheden, in het tijdperk van *twitteraars*? We leven in een informatiemaatschappij. 'Kennis is macht', maakt plaats voor 'kennis delen en kennis verrijken is macht'. En, de manier waarop je omgaat met de beschikbare informatie bepaalt voor een groot deel je kansen in de samenleving. Er mag geen tweedeling ontstaan tussen mensen die deze ontwikkelingen kunnen bijbenen en er de vruchten van plukken en mensen die niet kunnen aanhaken. Opleiding is in dit opzicht cruciaal.

De twitterende netwerkgeneratie

Termen als de Einstein-generatie en de confetti-generatie laten zien dat jongeren zich op een geheel eigen wijze verhouden tot elkaar en de samenleving. Computer, mobiele telefoon (18,4 miljoen aansluitingen in Nederland) en internet (98% van de huishoudens in Nederland beschikt

'Door krimp ontstaan ideale locaties om als energie-wingebied te functioneren'

over internet) zijn voor jongeren bij uitstek middelen om contact te onderhouden met elkaar, met school, met hun hele sociale omgeving. Tegelijkertijd willen ze elkaar in real life ontmoeten '...om verliefd te kunnen worden'. Deze tegenstelling toont de spanning tussen de technische mogelijkheden van communicatie op afstand en de behoefte aan nabijheid. De ICT-ontwikkelingen, social media et cetera, gaan erg snel (6 miljoen Nederlanders maken gebruik van MSN en Hyves.nl is de 9 miljoen leden gepasseerd). Er zijn hierbij grote verschillen tussen de generaties. Dat leidt tot kansen, maar ook tot een blinde vlek: het is niet bekend wat het met een samenleving doet als de aanstormende generatie is opgegroeid met Hyves, Ipads en open source software. Hoe kijkt deze generatie van jongeren aan tegen de inrichting van de samenleving? Deze nieuwe vormen van communicatie bieden kansen, maar we moeten ook oog hebben voor die groepen die niet vanzelfsprekend in deze ontwikkelingen mee kunnen (en willen) gaan. Het is zaak aansluiting te houden en zoveel mogelijk in gesprek te blijven met de verschillende generaties in de samenleving. Dat lukt beter wanneer toekomstige generaties aangesproken worden op een manier die aansluit bij hun leven, hun belevingswereld.

De mogelijkheden van ICT en de menselijke maat

Internet biedt ongekende mogelijkheden om met iedereen in de wereld in contact te komen. Die ontwikkeling houdt in dat grenzen en geografische eenheden als staat en natie een andere belevingswaarde gaan krijgen. Die staat, die natie, die provincie, die regio bepalen sterk de vorm waarin onderlinge verbondenheid gestalte krijgt. De ontwikkeling van internet zal

daarop invloed hebben. Dat zich automatisch nieuwe vormen van verbondenheid ontwikkelen is een illusie. Overheid en andere betrokkenen zullen daar oog voor moeten hebben en moeten nagaan hoe de uitdagingen en kansen die internet biedt ook ruimte maken voor vormen van verbondenheid en solidariteit die passen bij een samenleving waarin de menselijke maat niet uit het oog verloren wordt.

Hoe kunnen we hierop anticiperen en ervoor zorgen dat mensen ofwel fysiek of virtueel voldoende mogelijkheden hebben voor ontmoeting, interactie en participatie? Bieden de social media (twitter, facebook, blogs et cetera) voldoende mogelijkheden voor (virtuele) ontmoeting? Of zullen cafés ook als ontmoetingsplek blijven bestaan? Wat is het gevolg van de I-pad voor de bibliotheek en van E-learning voor het onderwijs? Moeten er musea blijven bestaan als virtuele tentoonstellingen voorhanden zijn? Maar ook moeten er 'handen aan bed' blijven als zorg op afstand en domotica doorontwikkeld worden?

Demografische ontwikkeling voelbaar in alle geledingen

De bevolkingsontwikkeling heeft op termijn grote gevolgen. De gevolgen van de demografische ontwikkelingen zijn erg complex en werken op allerlei fronten door. In de komende dertig jaar zal de Gelderse bevolking eerst nog licht toenemen van 1,99 miljoen inwoners in 2010 naar 2,05 miljoen in 2030 en daarna afnemen tot 2,03 miljoen in 2040. Daarbij zullen grote regionale verschillen te zien

'In 2040 voorziet ieder huishouden in zijn eigen energie.
Zo wordt iedereen zich bewuster van zijn eigen energieverbruik
en wordt er alleen nog groene energie opgewekt.'

zijn. In veel kleine kernen is de kans op bevolkingsdaling reëel. Deze demografische ontwikkelingen vragen in de eerste plaats om een aanpak waarin verschillende sectoren in nauwe verbinding met elkaar opereren. Wonen, werken, onderwijs, zorg, cultuur, mobiliteit, infrastructuur, natuur. In de tweede plaats vraagt het om maatwerk. Het ene gebied krimpt, het andere groeit. Zo zal de bevolking in de Achterhoek tot 2040 naar verwachting met 12 procent dalen, terwijl die in De Vallei met circa 18 procent zal toenemen.

Dat vraagt om een benadering op bovenregionaal niveau. Groei en krimp van de bevolking bieden beide kansen. Maar die kansen zullen alleen verzilverd kunnen worden als gemeenten, regio's, provincie, bedrijven en maatschappelijke organisaties bereid zijn samen te werken en in staat zijn elkaar ook iets te gunnen.

Een goede probleemherkenning en –duiding, het vormgeven van strategieën waar geen standaardformule beschikbaar is en aanpassing van regelgeving zijn enkele zaken die opgepakt moeten worden. Op de korte termijn gaat het erom de pijn te verdelen en om bouwplannen te saneren. Op langere termijn gaat het om het totaal aan kosten en in geringe mate baten en afspraken tussen gemeenten en anderen daarover. Dus kosten van saneren, herstructureren maar ook de kosten van voorzieningen bibliotheek, zorg, zwembad.

De transitie van het platteland

De ontwikkelingen op het Gelderse platteland hebben zowel economisch als sociaal-maatschappelijk grote gevolgen voor forse groepen in de samenleving. De traditionele scheidslijn tussen stad en platteland is steeds meer aan het verdwijnen. Die scheidslijn is relatief: volgens de normen van de OESO is Nederland in zijn geheel stedelijk gebied. De nabijheid en de onderlinge verschuiving van functies (wonen, werken, zorg, cultuur, enzovoort) maken dat de verwevenheid van stad en platteland steeds groter wordt. Daarmee wordt het scala aan mogelijkheden voor de toekomst verbreed. Dat geldt voor de economie, de ecologie en het sociaal-culturele terrein.

Cijfers wijzen uit dat de bevolkingsgroei in stedelijke gebieden plaatsvindt, en dat krimp zich manifesteert op het platteland. De leeftijdsopbouw wordt daardoor scheef, het draagvlak voor voorzieningen verdwijnt, er is een beperkte economische groei en er is daardoor sprake van verborgen armoede.

Door de groei van de bevolking in de stad komt er druk op het ruimtegebruik, is er te weinig groen en is er sprake van overlast door geluid, licht, fijnstof, hittestress en dergelijke.

Kansen voor de toekomst liggen in een nieuwe invulling van de verbinding tussen stad en platteland. Stedelingen willen genieten van de rust en de ruimte. Voor ondernemers op het platteland is het een uitdaging om die behoefte aan landschapsbeleving te ondersteunen met goede voorzieningen. Door slimme functiecombinaties te zoeken kunnen maatschappelijke diensten worden geleverd. Zo kan ook worden

'Zorg en duurzaamheid belangrijker dan innovatie'

voldaan aan de vraag naar kwalitatief hoogwaardig en duurzaam voedsel, groene grondstoffen, hernieuwbare energie, schoon drinkwater, waterberging en duurzame ecosystemen voor de biodiversiteit.

Ieder jaar stopt 3 procent van de landbouwbedrijven. Dat betekent dat elke twintig jaar het aantal agrarische bedrijven halveert. Tegelijkertijd groeit de behoefte aan landelijk wonen, in de nabijheid van een stad. Zoek een combinatie van beide ontwikkelingen zonder het belang van de groene ruimte en het idee van de compacte stad te verwaarlozen. Goede bereikbaarheid – ook digitaal – kan het verdwijnen van voorzieningen op het platteland compenseren. De regio maakt al gebruik van voorzieningen in de stad als winkels, onderwijs, theater en ziekenhuizen. Mits goed bereikbaar (digitaal en fysiek) kunnen ook de school, het zwembad en de bibliotheek een regionale functie krijgen. De stad gaat daarmee meer functioneren als impuls voor de levendigheid van een groter verzorgingsgebied dan de stad zelf.

Deze veranderingen vragen om een nieuwe kijk op de regio. De ruimtelijke scheiding tussen stad (compact bouwen) en land (tegengaan van versterking) moet worden bekeken vanuit een streven van optimaal functioneren van een gebied en het bijbehorende netwerk als geheel.

Landbouw in breder perspectief

Bij de transitie van het platteland mag de landbouw niet onderbelicht blijven. In de landbouw is verlaging van de productiekosten een drijvende kracht voor de concurrentiepositie. Schaalvergroting is in de ogen van de ondernemer vaak een begrijpelijke keuze. We constateren dat dit steeds meer discussies

oproept, met megastallen als bekend voorbeeld. De driehoek Parijs, Londen, Berlijn zal ook in de toekomst de belangrijkste afzetmarkt blijven voor Nederlandse versproducten. De agrarische sector in Nederland staat samen met de kenniswereld (WUR) in de voorhoede van kennisontwikkeling en innovatie. We gaan er dan ook vanuit dat de sector zich zal aanpassen aan de eisen die de markt stelt en veranderende (productie)omstandigheden door verdergaande verstedelijkingsdruk en klimaatverandering. Een goede afstemming en samenwerking tussen overheid, ondernemers, onderwijs en onderzoek is met name in de agrarische sector onmisbaar voor een kansrijke toekomst. Tegelijkertijd ontstaat een nieuwe focus op kwaliteit; hierop spelen steeds meer ondernemers in. Gezondheid, dierenwelzijn en milieuaspecten dragen bij aan kwaliteit. Dit biedt nieuwe mogelijkheden om de productmarge te vergroten, in plaats van alleen de productiekosten te verlagen.

Nieuwe markten, mogelijkheden en innovaties dienen zich aan richting 2040. Transparantie in de keten (waar komt het allemaal vandaan en hoe is het gemaakt) en nieuwe samenwerking in de keten wordt belangrijker. Door hier goed op in te spelen kan de agrarische sector de 'license to produce' behouden.

De beleving van het platteland, van het landschap en van de rol van de (grondgebonden) landbouw hangen sterk samen. De transitie in de landbouw vraagt echter om een nieuwe inrichting van het platteland. Bij het optimaliseren van logistieke stromen, bijvoorbeeld, gaat de aandacht uit naar nieuwe clustervorming bij voorkeur nabij hoofdtransportassen. Intensieve vormen van landbouw (tuinbouw, intensieve veehouderij) lijken industriële

'De eigen kracht in een nieuw jasje. Er moet geïnvesteerd worden in sectoren die nu al uitblinken. Het imago van die sectoren moet zichtbaar blijven.'

activiteiten te worden. Waar ligt het kantelpunt? Wanneer horen ze thuis op bedrijventerreinen in het stedelijk gebied of op speciaal daarvoor in het leven geroepen agrarische bedrijventerreinen? Dit is een ruimtelijk vraagstuk dat nu al leeft, maar dat zich in de toekomst sterker laat voelen.

De Nederlandse overheid bepleit dat landbouwsubsidies op termijn worden gekoppeld aan maatschappelijke diensten. (Klimaat)verandering zet aan tot proeftuinen voor nieuwe gezonde en duurzame voedseltoepassingen, en tot nieuwe teelten van groene grondstoffen voor de 'biobased economy' (algen, eendenkroos). Reststoffen uit de landbouw, voedselindustrie, natuur- en landschapsbeheer kunnen daarvoor ook gebruikt worden, of (als laatste stap) voor de productie van energie en warmte. Overigens is de wijze van ontwikkeling van het platteland en met name de landbouw sterk afhankelijk van de besluiten die de komende jaren in Brussel worden genomen. Het (geleidelijk) beëindigen van Europese steun die vooral de grondgebonden landbouw (akkerbouw, melkvee) ontvangt zal ingrijpende gevolgen hebben voor de regionale economie vergelijkbaar met 10 miljoen euro dan wel 400 arbeidsplaatsen minder in elke plattelandsgemeente.

Klimaat en energie

Klimaatadaptatie

Klimaat is bij uitstek een thema dat op grote schaal benaderd moet worden en dat zich niet leent voor een puur regionale benadering. Rivieren stromen in Gelderland niet alleen in Rivierenland. Klimaatverandering krijgt op alle

plaatsen in Gelderland invloed, maar de gevolgen zullen per regio verschillen. Zo is het groeiseizoen één maand langer dan in 1950 en die verlenging zal doorzetten. Er moeten per regio maatregelen en initiatieven genomen kunnen worden die passen bij wat de regio te bieden heeft, het DNA van de regio.

Maatregelen in de ene regio kunnen invloed hebben op bijvoorbeeld de biodiversiteit in andere regio's. Daarom is ook een verbindend kader op basis van een gezamenlijke aanpak nodig. De West European Climate Corridor is daar een mooi voorbeeld van dat op programmaniveau inspanningen koppelt van Westeuropese landen om de natuur mee te laten bewegen met klimaatverandering.

Klimaatverandering maakt stad en land meer van elkaar afhankelijk. De stedelijke hittestress (in binnensteden oplopend tot een verschil van 7°C in vergelijking met het platteland) in de zomer brengt een trek naar buiten met zich mee, zoals dat nu in de zuidelijke landen gebeurt. Het platteland kan een rol vervullen in de piekafvoer van regenwater vanuit de steden. Ook in de voorziening van voldoende en schoon drinkwater is de stad afhankelijk van het platteland. Klimaatverandering heeft grote impact op het ruimtegebruik. Nederland heeft internationaal verantwoordelijkheid voor deltanatuur, de unieke combinatie van rivieren en beken en stuwwallen. Dat is een rijkdom voor Gelderland die we moeten koesteren en kunnen inzetten voor ons welzijn.

Mitigatie: uitstoot verminderen

Klimaatmitigatie krijgt steeds meer aandacht. Er zijn veel marktpartijen voor dit onderwerp in beeld. Regie op dit thema wordt van steeds groter belang. Dat roept ook de vraag op wie

'Ook al hebben we goede digitale infrastructuur, heeft Nederland als transportland vooral behoefte aan harde infrastructuur. Goede verbinding is belangrijk.'

die rol het beste kan invullen. In dit hoofdstuk concentreren we ons op de provinciale rol. Mitigatie krijgt gestalte in energiebesparing en hernieuwbare energie (zie het Gelders Klimaatprogramma). Co-creatie is hier nodig, met samenwerking tussen initiatieven op het platteland en kennisinstellingen in de stad. De Stichting kiEMT (kennis en innovatie in Energie- en MilieuTechnologie) is een netwerk van EMT-gerelateerde bedrijven, overheden en kennisinstellingen dat zich vooral richt op de Stadsregio Arnhem Nijmegen en de Steden-driehoek. Bevordering van een dergelijke samenwerking kan een rol voor de provincie zijn.

Veel technologieën die worden ontwikkeld vinden hun weg in de stad en op het land. Het is van belang dat gekeken wordt hoe zulke ontwikkelingen elkaar kunnen versterken, of ze elkaar in de weg zitten en of ze ongewenste bijeffecten hebben. Een voorbeeld: stimuleren we kleine mestvergisters op het boerenerv voor warmte in stal en huis, of stimuleren we dat biomassa (voorbewerkt) meegestookt wordt in kolencentrales voor stroom op het net? Zetten we in op het bijmengen van biogas in het (regional) aardgasnet? Of is transport op biogas nog beter? Of kan het alle vier? Moeten we dit soort schaalbare ontwikkelingen aan de markt overlaten of vraagt dit om sturing door de provincie?

Van de provincie wordt in feite gevraagd een rol te spelen bij afwegingen in een breder kader. Gemeenten krijgen bijvoorbeeld de vraag om windmolens en biovergistingsinstallaties in hun bestemmingsplan op te nemen. Inwoners zien dat vaak als een aantasting van de kwaliteit van hun leefomgeving. De gemeenten zitten dan tussen twee vuren. In dat krachtenveld is

bovenlokale regie nodig. Zo ook bij de vraag hoe we de ontwikkelingen ruimtelijk kunnen faciliteren. Kiezen we voor spreiding en staan we toe dat elk bouwblok vergroot wordt om een biogasinstallatie te plaatsen? Of ligt er een keuze voor clusteren meer voor de hand omdat we weten dat veel landbouwbedrijven stoppen en een cluster als geheel continuïteit kan bieden?

Maatschappelijk verantwoord ondernemen is belangrijk bij het realiseren van een duurzame samenleving die klimaat- en energieneutraal wil worden. Steeds meer regio's zoeken naar de juiste energiemix van zon, wind, biomassa, aardwarmte en water om stappen te zetten op weg naar zelfvoorziening. De provincie wordt gevraagd hen ruimte te geven dit naar eigen inzicht te realiseren. Dat vraagt actie van de provincie.

Economie

Als algemene conclusie komt uit de Regioverkenningen naar voren dat een beter samenspel tussen de vier O's (onderwijs, ondernemers, onderzoek en overheid) nodig is. Naast andere (vestigings)factoren is die samenwerking nodig om de kansen voor de Gelderse economie te vergroten.

Kansrijk

De Gelderse economie zal zich steeds meer ontwikkelen naar een netwerkeconomie. In die netwerken bevinden zich brandpunten met gespecialiseerde kennis of kwaliteiten. In combinatie met een innovatief en gevarieerd bedrijfsleven, goede logistiek en zakelijke dienstverlening en een aantrekkelijk vestigings-

klimaat, zorgt dit voor de goede voorwaarden en veerkracht voor de economie. Gelderland heeft twee economische en innovatiebrandpunten: Health Valley en Food Valley. Met het oog op de lange termijn (2040) is het kansrijk om hier op in te zetten. Ook in andere economische sectoren zien we kansrijke clusters ontstaan, zoals Energie- en Milieutechnologie, Maakindustrie en Mode. Een andere kansrijke sector is de 'bio-based economy'. Wetenschappers geven aan dat bio-based economy een belangrijk leidend economisch principe gaat worden voor de Gelderse economie. Bij bio-based economy staat hoogwaardige productie van chemicaliën, vezels en brandstof op basis van plantaardige producten centraal. In een bio-based economy vormt biomassa de basis voor de grondstoffen- en energiebehoefte, waardoor de uitstoot van CO₂ sterk kan verminderen. Bovendien is dat een ontwikkeling die uitstekend past bij het vormgeven van een duurzame samenleving.

Innovatie en onderwijs

Bij economische ontwikkelingen is innovatie het sleutelwoord. De structuur waarin deze innovatie plaatsvindt is er een van netwerken: een kern van kennis en harde innovatie met daaromheen een cluster van toeleveranciers, producten, spin-off-bedrijfjes, enzovoort. Het ontwikkelen van dergelijke netwerken door de betrokken partijen is daarom van groot belang. Binnen de provincie kan onderscheid gemaakt worden tussen (clusters van) bedrijven die op de internationale kennisintensieve markt opereren en de innovatieve maakindustrie die in een ander segment van de markt opereert. In het topsegment zitten de twee kernclusters Food en Health. In het veld waarin deze clusters

opereren speelt permanent de vraag: hebben we de goede partners in ons netwerk zitten? En: is er voldoende regie en sturing op interactie tussen bedrijven en onderzoek, en focus op (gezamenlijke) excellentie? En: is er voldoende en adequaat geschoold personeel?

In deze netwerken is een beter samenspel tussen de vier O's (onderwijs, ondernemers, onderzoek en overheid) nodig. Goede samenwerking tussen onderwijs, onderzoek en bedrijfsleven geeft de innovatieve kracht een stimulans. Onderzoek en onderwijs zorgen voor toegevoegde (economische) waarde. Bedrijven hebben daar baat bij, en stellen ook middelen en een experimentele productieomgeving beschikbaar.

De opgave voor onderwijs en overheid is om daarmee rekening te houden en om bewust om te gaan met de dynamiek van een flexibele netwerkeconomie. De overheid dient in ieder geval stimulerend en deregulerend op te treden.

Opleiden voor de arbeidsmarkt doen onderwijs en ondernemers samen

Een krappere wordende arbeidsmarkt en een groeiende vraag naar goed geschoold personeel vragen om een permanente samenwerking tussen onderwijs, ondernemingen en overheid. De werelden van onderwijs en onderneming moeten beter met elkaar verbonden worden. Dat geeft essentiële strategische voordelen:

- ontwikkeling van nieuwe kennis;
- maatwerk, waardoor onderwijs en ondernemingen goed op elkaar aansluiten, met als gevolg: werk voor jongeren die van school komen en gekwalificeerd personeel voor de ondernemingen;
- toevoegen van nieuwe basiskennis: ondernemen, financiën, marketing.

'Liever goed OV dan plek voor de auto'

Het leggen van een relatie tussen landbouw, regionale bedrijvigheid en onderwijs kan ook interactief en virtueel gebeuren, eventueel aangevuld met tijdelijke projecten en activiteiten op locatie. Daarnaast een digitaal aanbod en een site met up-to-date informatie en links, allianties met op het gebied relevante netwerken stimuleren.

ZZP'ers, een groeiende groep op de arbeidsmarkt

De arbeidsmarkt verandert van karakter. Het groeiende aantal MKB'ers en ZZP'ers is opvallend. Zeker de groei van ZZP'ers zal naar verwachting de komende jaren doorzetten. Daardoor veranderen behoeften aan wonen en werken. ZZP'ers hebben meer behoefte aan een goede digitale infrastructuur en minder aan een snelle woon-werkverbinding met auto of OV. Op iets grotere schaal betekent dit dat bereikbaarheidseisen veranderen en dat het (woon)vestigingsklimaat belangrijker wordt. Hoe dat vestigingsklimaat eruit ziet is niet voor iedereen hetzelfde en het beeld zal ook door de tijd heen veranderen. De Gelderse regio's ontwikkelen zich van (bestaande) monofunctionele bedrijventerreinen naar werken aan huis en werklandschappen, met eventueel andere functies zoals onderwijs of zorg.

Inbreng van de provincie

De kansen voor de economie worden vergroot door het ontwikkelen en verstevigen van de relevante netwerken. De provincie kan daarbij een rol spelen. De provincie kan er ook aan bijdragen dat de omgeving – in brede zin – waarin de netwerken opereren voldoende mogelijkheden biedt. Hoe gaan we om met huisvesting, met ruimtelijke beleid, met de

arbeidsmarkt? Stimuleren de provinciale regelingen deze ontwikkelingen of vormen ze een belemmering?

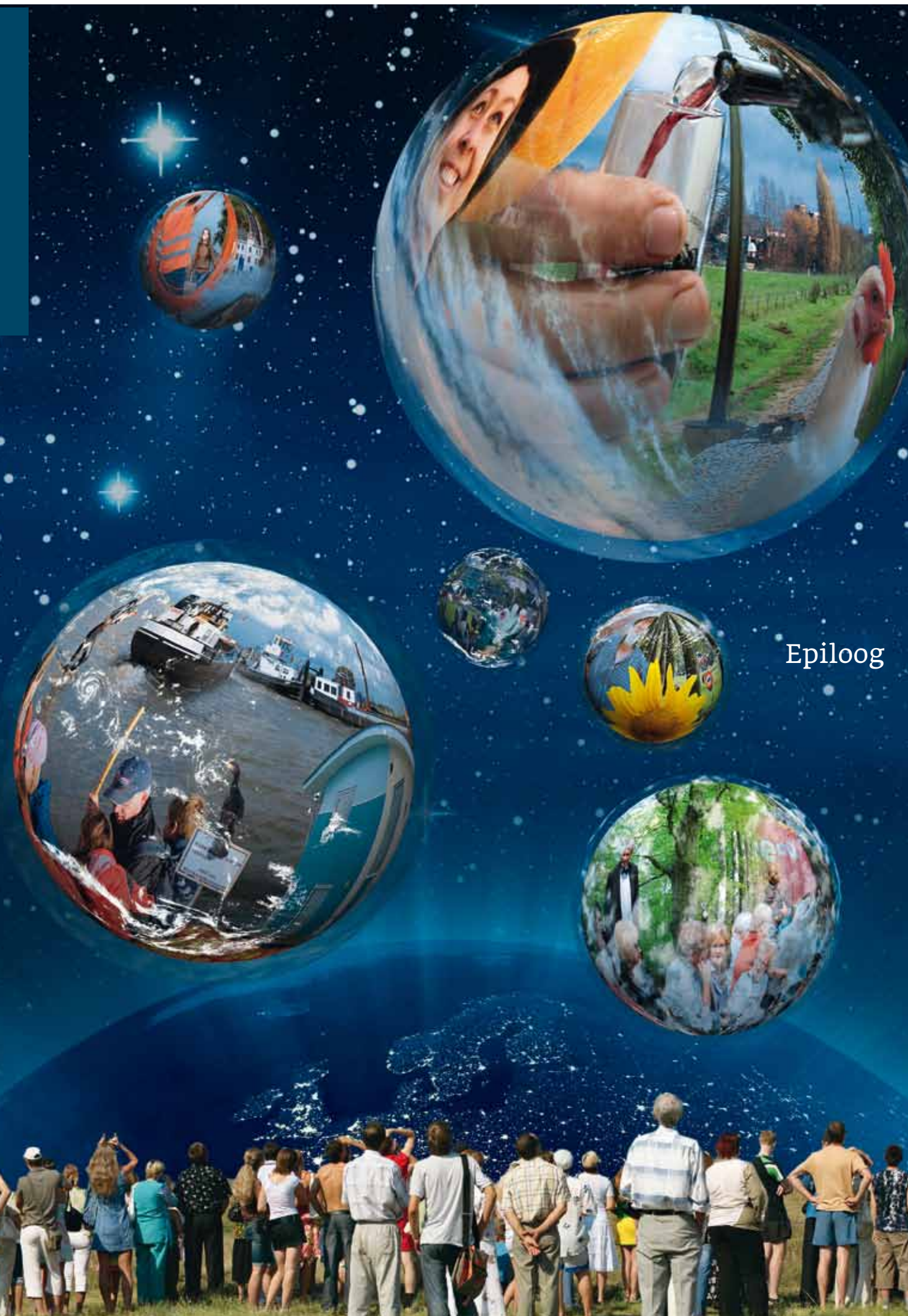
Gelderland in breder perspectief

Op de schaal van Nederland en van Noordwest-Europa komen de opgaven in de Gelderse regio's in een ander perspectief te staan. Binnen de regio's signaleren we een veranderende verhouding tussen de stad en het platteland, maar ook buiten de regio's en buiten de provincie lijkt er sprake te zijn van een veranderende verhouding. De stedelijke concentraties in de Randstad, Brabantstad, het Ruhrgebied en de Vlaamse Ruit zijn op die schaal de grote economische motoren. Dit zal naar verwachting ook in de toekomst zo blijven. In het tussenliggende gebied roemen tal van partijen hun strategische ligging en de mogelijkheden die dat biedt. Zo ook Gelderland.

In verschillende regio's liggen kansen door net iets verder te kijken dan de eigen grenzen. Ook op de schaal van de provincie als geheel is die grensoverschrijdende blijkbaar gerechtvaardigd. Zo blijkt in de band rondom de Randstad – grofweg van Zwolle tot Eindhoven aanmerkelijk meer dynamiek: economische groei, grondtransacties en huizenprijzen. Uit de Regioverkenningen komt nog niet duidelijk naar voren welke perspectieven een oriëntatie op de omgeving voor de Gelderse regio's kan betekenen. Uit de Regioverkenningen blijkt wel dat Gelderland in dat opzicht veel te bieden heeft. We kunnen nog meer om ons heen kijken naar kansen voor de toekomst, en daar

nadrukkelijker op in te spelen. Gelderland heeft economische potentie, maar ook als 'groene schatkamer' heeft Gelderland in haar verstedelijkte omgeving veel betekenis.

De provinciale rol is dus schaalbaar. Naast de regio's zijn ook het Rijk en Brussel referentiepunten. Beide zien de regio's vaak als de schaal waarop territoriale cohesie gestalte krijgt.

Epiloog

Het Kansenboek agendaert mogelijkheden om in te spelen op de ontwikkeling van Gelderland naar 2040, mogelijkheden die zijn aangedragen en ontwikkeld door een grote hoeveelheid stakeholders overal uit de provincie. De vraag die nu rest is: hoe verzilveren we deze mogelijkheden?

Kansen verzilveren

De mogelijkheden die dit Kansenboek beschrijft, zijn niet altijd direct te vertalen in een uitvoeringsprogramma of een financiële strategie. Daarvoor zijn vervolgstappen nodig, waarbij betrokkenen met elkaar tot verdere verdieping en concrete acties komen. In dit hoofdstuk beschrijven we hoe de kansen benut kunnen worden. Eerst gaan we in op wat ons als Gelderse samenleving te doen staat. Dit heeft betrekking op alle actoren. Samenwerking is nodig. Niemand is in positie om in zijn eentje sturing te geven aan ontwikkelingen. Dit staat op gespannen voet met inspanningen om juist strakker te sturen op resultaten en afrekenbare doelstellingen. Het vinden van een nieuwe balans tussen deze beide benaderingen is de komende jaren een zoektocht voor meerdere publieke en private partijen. Vervolgens beschrijven we hoe de provincie Gelderland haar eigen rol in dit speelveld ziet. Voor een vertaling in provinciaal beleid zijn ook

nog nadere politieke keuzes nodig. En zover is het nog niet. Toch kan hier al wel worden geschetst hoe de provincie Gelderland tegen het benutten van de kansen aankijkt.

Wat staat ons te doen?

De regiobijeenkomsten resulteerden in de volgende vraag: We kunnen wel veel willen, maar hoe kunnen we dat zodanig organiseren dat het ook daadwerkelijk gebeurt? Termen als bestuurlijke stroperigheid, competentiediscussies tussen overheden, beperkte betrokkenheid van maatschappelijke organisaties, worden daarbij veelvuldig gebruikt. Er worden ook suggesties voor oplossingen gedaan, bijvoorbeeld: bestuurlijk opschalen, projectdemocratie, gebiedscoöperaties en regionale ontwikkelingsmaatschappijen. Ook

‘Lessen kunnen gevolgd worden via internet. Maar we moeten niet te ver doorslaan. ‘Scholen zijn er niet alleen om lessen te volgen, je leert er ook hoe je met andere mensen om moet gaan ... En waar moet je anders verliefd worden?’

wordt de mogelijkheid genoemd om over gebiedsgrenzen heen te programmeren.

De belangrijkste conclusie is dat de gebruikelijke constructies waarin maatschappelijke vraagstukken opgepakt worden niet meer vanzelfsprekend voldoen. Complexe meerdimensionale opgaven, waaraan vaak ook belangen gekoppeld zijn, vergen een meerdimensionale aanpak. Dat vraagt om een gezamenlijk referentiekader waarbinnen de relevante partijen een rol nemen en hun instrumentarium inzetten. Per opgave moeten slimme coalities met wisselende partners gevormd worden die kunnen schakelen tussen de verschillende schaalniveaus.

Hoe dit er exact uit ziet kan niet vooraf worden bedacht, maar ontstaat door interactie van partners, initiatiefnemers en burgers. Wel kunnen we gezamenlijk een aantal spelregels bepalen voor die samenwerking. Een eerste aanzet:

- Neem de inhoudelijke en maatschappelijke opgave als uitgangspunt.
- Wat die opgave precies is, is niet aan één partij om te bepalen – voor deze gezamenlijke beeldvorming past de term ‘beginspraak’.
- Voorkom het hanteren van standaardformules, zorg voor probleemgericht maatwerk en organiseer slimme wisselende coalities op de schaal die past bij de opgave.
- De inzet van middelen moet gericht zijn op de opgave en de behoeften van participanten.
- Flexibiliteit van alle partijen is nodig om te kunnen schakelen tussen de verschillende opties voor een effectieve gezamenlijke aanpak van de inhoudelijke opgave.

- Inzet van betrokkenen is afhankelijk van de aard, schaal en zwaarte van de opgave (er is er niet meer één de baas).

Deze wijze van werken – regionaal programma-tisch – lijkt op bijval te kunnen rekenen. Na de verkiezingen zal duidelijk moet worden of de ingeslagen weg vervolgd wordt.

De rol van de provincie Gelderland in dit speelveld

Een netwerksamenleving vraagt om een andere overheid. Dit Kansenboek is niet de plek om uitvoerig in te gaan op wat die andere overheid precies wel en niet doet. Maar wel om een aantal nieuwe principes te benoemen die hun weerslag moeten krijgen in het dagelijks handelen van de provincie.

Samenwerken in een netwerk

Gelderland is onderdeel van een netwerksamenleving met complexe maatschappelijke vraagstukken, van lokaal tot internationaal, waarvoor geen eenvoudige oplossingen bestaan. De inspanningen van één partij zijn niet meer voldoende om steeds complexere vraagstukken op te lossen. Wat te complex is om (sectoraal) alleen te doen, zullen we samen moeten doen. Bij die collectieve inspanning komt de gezamenlijke maatschappelijke opgave meer centraal te staan en gaat het niet alleen om de eigen doelstelling. Dit vraagt om een bestuursstijl, een politiek-bestuurlijke organisatie en de inzet van middelen die daarbij passen.

'Als we willen dat meer jongeren in het eigen dorp blijven wonen, moeten we de bereikbaarheid tussen steden en dorpen vergroten'

We zien in de verhouding tussen overheid en samenleving een verschuiving van government naar governance: van hiërarchische sturing naar netwerksturing. Netwerksturing gebeurt met partners in netwerken die elkaar nodig hebben om een specifieke opgave aan te pakken. In dat netwerk zal de provincie aangeven waarin haar rol en specifieke meerwaarde ligt, net als andere partners dat doen. Dat vraagt een benadering die niet eenzijdig vanuit het eigen 'denkraam' bepaald wordt, maar die zich verdiept in de beweegredenen van betrokken partijen en op dat niveau de verbindingen legt.

Een netwerkbenadering mag niet betekenen dat verantwoordelijkheden diffuus worden. Uiteindelijk moet duidelijk worden waar de verantwoordelijkheid voor een thema of een vraagstuk ligt. Daarbij past dat de rollen – wie doet wat – binnen het netwerk duidelijk zijn.

Benutten van het potentieel van mondige burgers

De nieuwe rolinvulling van de provincie Gelderland moet ook sporen met het gegeven dat mondige burgers zich in horizontale netwerken organiseren terwijl het politieke bestuur georganiseerd bleef langs verticale, hiërarchische lijnen. Bij het doordenken van nieuwe concepten moet de methode van zelfsturing meegenomen worden. Het zelf verantwoordelijkheid nemen als individu of als groep sluit aan bij de gedachte om burgers, bedrijven en maatschappelijke groeperingen meer ruimte te geven voor eigen initiatieven. Deze kansen voor een andere provinciale rolopvatting sluiten aan bij wat de Raad voor het openbaar bestuur in haar rapport 'Het einde

van het blauwdrukdenken' heeft aangegeven: er zijn nieuwe verbindingen nodig tussen 'de verticale politieke realiteit en de horizontale werkelijkheid'. De Raad constateert ook dat de bestuurlijke inrichting van Nederland zeer 'innovatieresistent' is. De complexiteit van problemen waarmee decentrale overheden zijn geconfronteerd heeft de overheden ertoe gebracht de grenzen van het bestuurlijke bestel op te zoeken. Ook de provincie wordt nu uitgedaagd opnieuw haar positie te bepalen, als middenbestuur in een netwerksamenleving.

Schakelen tussen schalen

Een van de ontwikkelingen is dat de impact van nationale en internationale ontwikkelingen op de regio steeds groter wordt. Dat stelt ons voor de vraag welke opgaven op welk schaalniveau doorwerken en waar de aangrijpingspunten zitten voor mogelijke oplossingen. Voor ons als bestuur van Gelderland is een belangrijke vraag: hoe kunnen wij als middenbestuur een brug slaan tussen (inter)nationale vraagstukken en specifieke maatschappelijke opgaven in de regio? Wat kunnen de regio's zelf doen en waar kan de provincie meerwaarde bieden? Kern van ons antwoord is dat wij als provincie willen schakelen tussen schalen. Vanuit de regio naar de provincie, Nederland en Europa. En andersom. Dat betekent dat er geen vast recept is, maar dat wij per issue of vraagstuk onze rol en aanpak moeten definiëren.

Een paar voorbeelden. Een wijk of dorp kan veel zelf doen aan de kwaliteit van de directe leefomgeving. Het terugdringen van het CO₂-gehalte in de lucht is een probleem op wereldschaal. Voor veel vraagstukken is minder duidelijk wie nu precies wat kan of zelfs moet

'Aan de andere kant is een HBO in Rivierenland leuk, maar het kan je naast de studie verder niks bieden. De mensen zullen daarom toch wel naar bijvoorbeeld Utrecht, Amsterdam of 's-Hertogenbosch trekken.'

doen. Wat aanvankelijk als een typisch stedelijk vraagstuk werd gezien (tweedeling), speelt ook op het platteland, zij het in een andere verschijningsvorm. De oude schotten tussen stad (rood) en land (groen), tussen overheidslagen, tussen bedrijfssectoren en kleine zelfstandigen, tussen overheid en bedrijfsleven zitten vernieuwing in de weg. Oude, vaak sectorale regels moeten worden vervangen door flexibele regels die maatwerk in ruimte en tijd mogelijk maken. Dit vraagt om schakelen tussen schalen, op zoek naar wat werkt.

Cocreatie en regio

Het DNA van de regio (geografische ligging, fysieke opbouw en volksaard) vormt de materie waarmee de regio anticipeert op veranderingen. Wij willen als provincie de regio helpen bij het inspelen op kansen en het maken van keuzes. Stad en land zien wij als kleuren op een breed regionaal palet van kansen, waarvan een gezamenlijk kunstwerk kan worden gemaakt. Daartoe nodigen we regionale en lokale bestuurders uit. Samen met hen en met mensen en bedrijven in de regio's willen we komen tot gedeelde beelden en een gedeeld gevoel van urgentie voor concrete vraagstukken.

Wij zien onze rol als die van regisseur. Wij helpen partnerschap organiseren rond vraaggestuurde opgaven op het passende schaalniveau en sluiten slimme coalities in effectieve netwerken. Zo kunnen we elkaar in staat stellen om binnen die gezamenlijke kaders de eigen ambitie en rol met verve op te pakken. Wij zullen daarin onze verantwoordelijkheid nemen.

Kansen voor morgen, acties voor nu

We beschreven in het Kansenboek dat we de uitdagingen voor de toekomst van de Gelderse regio's gezamenlijk willen oppakken. We blijven in gesprek over de beste manier om die samenwerking vorm te geven, redenerend vanuit de maatschappelijke opgave die we samen in beeld hebben gebracht.

We willen hiervoor als provincie alvast de eerste stappen zetten. Wat is er nodig om de kansen te verzilveren? Waar kunnen we als provincie al in de praktijk mee aan de slag? Dit kansenboek bevat geen nieuw provinciaal beleid. Wel brengen we acties in beeld waarmee we een voorschot nemen op de toekomst. Waar mogelijk in aansluiting op onze huidige inspanningen als provincie.

Om morgen mee te beginnen

In de eerste plaats brengen we in beeld welke invloed de uitkomsten van de Regioverkenningen precies kunnen hebben op de verschillende provinciale beleidsterreinen. We houden bestaand beleid en regelgeving tegen het licht en onderzoeken of de huidige richting de juiste is, en of er nieuwe accenten nodig zijn. Wat moet de doorwerking zijn van demografische veranderingen? Wat moet de invloed zijn van een integrale benadering ten opzichte van een sectorale insteek? Dit Kansenboek dient als inspiratiebron en als venster op de toekomst. Het mist de diepgang van een themagericht onderzoek, maar voegt de breedte en de maatschappelijke betrokkenheid vanuit de regio toe aan de discussie.

'Er moeten vaker mensen van buiten de school langs komen'

Ondertussen werken we door aan de uitvoering van lopende programma's en projecten. Daarbij benutten we mogelijkheden om invulling te geven aan cocreatie en burgerparticipatie. Zeker programma's en projecten die zich nog in een pril stadium bevinden, lenen zich er goed voor om samen de koers uit te stippelen. Daarbij willen we experimenteren met het benutten van nieuwe media en meer uitgaan van een open source-benadering. Daarnaast is het nuttig om regels en activiteiten in beeld te brengen die niet langer effectief zijn. Die vraag stellen we aan onszelf én aan burgers, initiatiefnemers en andere partners in de regio's. Zo geven we invulling aan ideeën die tijdens de Regioverkenningen veel aandacht kregen. Over maatwerk als de nieuwe standaard en vorm van 'ontregelen'. Van het denken in gelijkheid en 'woningwet-eisen' naar het uitdagen van maatschappelijk potentieel. We doen aan stimulerende kaderstelling en belonen goede plannen, ook als dat niet op voorhand binnen de kaders past. We sluiten aan op ervaringen die we als provincie opdoen bij gebiedsontwikkeling. Dit kan niet van de ene op de andere dag. Veel kaders zijn helder geformuleerd en dienen maatschappelijk en politiek gedragen doelen. Of ook de optelsom van lokale, provinciale, landelijke en zelfs Europese kaders de gewenste uitwerking heeft in een gebied is een vraag die we onszelf moeten stellen.

Ten slotte willen we de manier van kijken uit de regioverkenning vasthouden. Deze was sterk gericht op het loskomen van een vanzelfsprekend voortbouwen op het verleden. Dat gaat niet vanzelf maar gebeurt met vallen en opstaan. Tegen de achtergrond van de toene-

mende complexiteit in de samenleving blijven we werken aan de vaardigheid om adequaat in te spelen op de toekomstige ontwikkelingen in Gelderland. Mogelijkheden daartoe zien we in het instellen van een Masterclass Lange Termijn, die kan een plek krijgen in een breder initiatief om structureel en meer diepgaand in te gaan op maatschappelijke ontwikkelingen: het (mede-)inrichten van een 'regiolab' (experimentele omgeving) of trendbureau, al dan niet in aansluiting op bestaande faciliteiten in Overijssel en ideeën vanuit de Radboud Universiteit Nijmegen.

Dit zijn ideeën die we in de komende periode oppakken als we nadenken over *hoe nu verder*. Om te voorkomen dat het Kansenboek in de la verdwijnt zal er gewerkt worden aan heldere vervolgstappen, voor de volgende collegeperiode, in relatie tot investeringen voor de lange termijn, mogelijke nieuwe regionale samenwerkingsplannen en eventueel nieuw omgevingsbeleid. Dit zullen we invullen met onze regionale partners en kan verschillen per regio.

En de lopende acties in de regio's?

In de regio's wordt hard nagedacht over de toekomst. De verleiding is groot om oplossingen te bedenken voor de problemen van nu om 'morgen' de situatie te verbeteren. We hebben geprobeerd iets verder te kijken. We hopen daarmee de toekomstbestendigheid van het provinciale beleid te vergroten, en om andere actoren in Gelderland handvatten te geven dingen zelf op te pakken en eigen acties in een breder perspectief te zetten. Er liggen duidelijk verbanden met datgene waarmee de regio's bezig zijn. Het is niet aan ons te vertellen wat er meegenomen moet worden of hoe bestaande activiteiten eventueel aangepast moeten worden.

'Dat iemand van de provincie samen met leerlingen over de toekomst in gesprek gaat is al een stap in de goede richting!'

Samen op naar 2040

De Regioverkenningen zijn geen vervanging of bijstelling van bestaande publicaties en trajecten in de regio's. Dit Kansenboek agendeert mogelijkheden. De ontwikkelingen, vraagstukken en kansen uit de regioverkenningen vormen idealiter een aanvulling, verrijking en inspiratiebron, door de oriëntatie op de lange termijn en door de brede integrale aanpak en verbinding van de onderwerpen.

Het verzilveren van de mogelijkheden uit deze Gelderse agenda is een zaak van velen. Alle krachten zijn nodig. Het proces heeft ook laten zien dat het goed is als bestuurders en maatschappelijke partners om tafel gaan om ontwikkelingen te bespreken. Er heerst een klimaat waarin het prettig is om samen te werken. Laat iedereen zich uitgenodigd weten om vanuit eigen expertise en eigen rol bij te dragen. Samen op naar 2040.

Colofon

Uitgave

Provincie Gelderland

Redactie

Provincie Gelderland

Interviews

Paul Baeten, Kees Crone

Eindredactie

Berenschot: Arnoud v/d Kolk

Laverbe: Rijk Willemse

Vormgeving, fotografie en montages

GAW ontwerp en communicatie

Overige fotografie

Martijn Beekman / Hollandse Hoogte (p. 41), Bas Beentjes / Hollandse Hoogte (p. 46), Sicco van Grieken / Eneco (p. 42), Ingrepro (p. 27), Istockphoto (p. 32), Harro de Jong (p. 61), Hans van Loon (p. 47), Nationale Beeldbank (p. 41), Harold Pelgrom (p. 19), Daniel Nicolas (p. 70 en 74), Rita van Biesbergen (p. 54 en 98), Stadsregio KAN (p. 82 en 84)

Cartoons

Beeldleveranciers Amsterdam

Drukwerk

Drukkerij De Bink, Leiden

Met dank aan alle mensen die enthousiast hebben bijgedragen aan de totstandkoming van dit boek.

Oktober 2010